

українська ШКОЛА

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСТВА

ВГЕН.ГУБЕРНАТОРСЬКІ

Рік II. ч. 7-9, 1943

січень – березень

Українська Школа

часопис українського вчителства
в Генеральній Губернії

Виходить щомісяця з доручення Головного Відділу Науки і Навчання у Правлінні Генеральної Губернії за проводом F. Fuhr - a. — Наклад: Burgverlag, Krakau, Annagasse 5. Річно 12 чисел — 20 зол. Ціна одного числа — 2 зол. Вплачувати тільки на conto: „Українська Школа”. Краков, Postscheckamt Warschau № 1.214. — Листування, рукописи й книжки слати на адресу редакції: Krakau, Außenring 40 або Українського Учительського Об'єднання Праці, Krakau, Grünestrasse 26, тел. 117-92. В адміністративних справах писати тільки на адресу Адміністрації: Krakau, Universitätstr. 19a.

Рік II. ч. 1—3 (7—9)

січень-березень 1943

З М І С Т :

	Стор.
О. Левицький: З мого теперішнього досвіду	1
Д-р В. Пачковський: Слідами педагога Зальцмана	5
Д. Лукіянович: В справі виховання в бурсах	10
П. Будз: Як виробити дисципліну у школі?	18
С. Конрад: Д м і школа	25
Ст. Сіропалко: Іван Стещенко	28
Ф. Запотович: Німецька мова в українській школі	32
Л.: Що читати в наших народних школах	38
М. Базник: Вибір звання	39
Л. Шанковський: Професійне шкільництво в народному господарстві	43
Л. Бачинський: Завваги про підготову молоді до професійних шкіл	51
О. Яворський: Пізнання сільського середовища	54
Я. Ярославенко: З мого співаника	55
Д. Сокульський: Кілька уваг до психіки холмської дитини	56
З. Левицький: Практичні заняття в народній школі	57
† Катерина Лозиняк (некролог)	59
Огляд шкільного життя: Культурний бастион на Лемківщині (О Цісик). — Український учитель на одному відтинку многостраждальної Холмщини (А. Рутан). — Звідомлення українських шкіл у Ярославі (д-р Є. Грицак).	60
З педагогічної літератури: Є. Ю. Пеленський: Шевченко — клясик (д-р Є. Грицак). — Д-р Я. Рудницький: Як говорити по-літературному? (Є. Г.). — Журнали до навчання німецької мови (Є. Грицак). — Торговельні школи (Л. Ш.). — Ремісничі й технічні школи (Л. Ш.). — Сільськогосподарські школи (Л. Ш.).	65
Світлини.	

Відповідає: F. Fuhr, Krakau, Außenring 40, z. Zt. Wehrmacht.

Друк: „Постішна Друкарня”, Краков, Райхсштрассе 34.

ОСИП ЛЕВИЦЬКИЙ

3 МОГО ТЕПЕРІШНЬОГО ДОСВІДУ

(Звідомлення з праці в гімназії в Станиславіві)

Своє звідомлення про стан виховання й навчання хочу попередити деякими статистичними даними.

Державна гімназія в Станиславіві розпочала свою працю після уступлення більшовиків з цієї області 1. грудня 1942 р. Теперішнє число учнів — враховуючи абітурієнтів: 445. в цьому числі 77 дівчат, тобто 17% загального числа учнів. Склад учительського збору змінювався у зв'язку з існуванням та ліквідацією коротких курсів — матурального та перевідного. Тепер в учительському зборі — 15 осіб. В заведенні є 8 клас в 10 відділах. Рівнорядні відділи створено в VI. і VIII. класах, як з уваги на найбільшу кількість учнів, так і на потребу основної научної підготовки.

Тому, що це гімназія спеціального — у цьому випадку — класичного типу, не втішається вона великим попитом. А вже до вищих клас — через труднощі з грецькою мовою — прийняти нового учня майже неможливо. Зате до клас I—III. наплив учнів на майбутнє запевнений.

Коли йде про суспільне становище батьків учнів, то рівно 50 відсотків приходить з-під селянської стріхи. Ці учні становлять здоровий і твердий стрижень школи, хоч їх неவிбагливе й примітивне під культурним поглядом домашнє виховання вибиває на них своєрідну печать притурканости, байдужости, повільности в послуху й у проводі. Дальший склад шкільної молоді — це приблизно в 22 відсотках сини різних приватних і державних, вищих і найнижчих працівників, коло 7 відсотків ремісників і купців разом — та інших.

Тому, що серед селянської молоді багато дітей малоземельних рільників (від $1\frac{1}{2}$ до $2\frac{1}{2}$ моргів), синів зліквідованих чи вивезених більшовиками батьків, а вкінці цілком дрібних працівників (з платнею від 120 зол.) — матеріальне положення цих дітей незavidне. Велику допомогу дає їм Реферат Суспільної Опіки У. Ц. Комітету та Союз Громад в формі щомісячних стипендій, які уможливають найбільшим побут у бурсах та прохарчування. Існує тут організована та ведена загальношкільним батьківським комітетом спільна учнівська кухня, де учні задармо або за оплатою 5—10 зол. місячно одержують обіди. Ця кухня стоїть під доглядом У. О. Комітету та вчителів усіх шкіл.

131 учнів приміщено в двох гімназійних бурсах: адміністративний та виховно-навчальний нагляд мають учителі гімназії.

Денне ходження учнів до школи — постійно добре: воно вагається між 95 і 100 відсотками.

XP 1943.729

Щоб могли говорити про виховні заходи школи та їхні дотеперішні наслідки, слід в першу чергу з'ясувати собі, який виховний матеріал перебрала в спадщині українська школа, що її зорганізовано за німецьким проводом після звільнення цієї області від наїзників. Два роки совітської школи і взагалі займанщини вдарили всією силою в духа українського доросту. До загальної знеохоти, безвольності й байдужоти, що тяжіли над душою юнака підчас експериментальної, а водночас і ексклюзивної польської шкільної політики, долучився тепер ще й діяльний, хитро замаскований чинник розкладу, що почав діяти, нехтуючи повагу і вплив „назадницьких” батьків та вчителів.

Отже треба було на самому початку нашої праці переконати молодь усіма засобами й усвідомити їй, що вона як живий зміст сім'ї чи школи мусить найти й закріпити в собі безпосереднє живе й глибоке зацікавлення для вдержання і розцвіту цих двох найважливіших осередків національної тугости й сили. На місце легкодупності, розперезаности й відсутности поважного почуття відповідальности треба було виплекати у молоді зрозуміння для вартости спільноти і твердої відповідальної праці.

Не було це легке завдання — тимбільше, що передусім треба було випростовувати ще й не одного вчителю, який через постійні упокорення і напади совітських шкільних чиновників і різних жидівських комісарів та вкінці і самої шкільної молоді пригнувся і затратив багато виховного полету, кінцевого для відродження школи. Треба було починати від відбудови довір'я батьків та молоді до вчителя і школи. І то якраз тоді, коли буденні прояви та події рішуче ускладнювали цей почин. Декілька сходи́н та нарад з батьками з докладами керівника заведення та деяких учителів — з далекоїдучими можливостями виговоритися — змогли все таки проломити перші льоди. Треба усвідомити собі, що в цьому напрямі треба ще не одне зробити, щоб виховати самих батьків для розумної та дійсно тісної співпраці зі школою. Здебільша батьки цікавляться передусім чисто формальним і зовнішнім вислідом шкільної науки — отже свідоцтвом. На доцільній і розумній підбудові здорового світогляду і внутрішньої вартости юнака переважній кількості батьків та домашніх опікунів не залежить. Ба навіть вони дуже часто необережним чи невмілим підходом руйнують те, чого добився у дитини шкільний виховник. На виправдання свого виховного дилетантизму та легковажности мають слово „воєнний час” і тим бажають прикрити не тільки свій квієтизм, але й завеликі претенсії, що понижують школу як поважний виховний громадянський чинник.

Довір'я молоді до вчителя і виховних засобів школи можна було відбудовувати тільки поволі і ступнево, і то передусім зближаючись та живо зацікавлюючись життям і буттям кожного учня, стикаючись якнайтісніше особисто і спільно працюючи в шкільних гуртках і організаціях. Тепер існують і розвиваються досить гарно такі учнівські самовиховні й научні організації:

1. Читальня, що сукуплює в собі все життя молоді, поширює світогляд та розвиває товариське співжиття. 2. Український вихов-

ний улад молоді — п'ять гуртків. 3. Спортовий гурток „Спудей”. 4. Чета праці для помочі в шкільному городчику та зборах навчального приладдя — крім цього наукові гуртки: літературно-науковий, географічний, природничий та мистецький.

В усіх цих гуртках гуртується молодь за засадою якостевого добору. Стоять вони під безпосереднім наглядом керівника: опікунами є випробувані виховники або фахові вчителі. Організуючи цю самовиховну працю всередині заведення, треба було для гармонійного проведення в життя основної виховної ідеї виключити всі позашкільні небажані посягання і впливи. Стою на становищі: якщо школа, її провід та вчительство має за собою довір'я громадянства, — а повинні і мусять вони його мати, — то їй треба відсунути всяке постороннє чи густо-часто сердешно дилетантське і малокритичне встрявання до життя і праці в школі. Таке становище в нічому не обмежує тісного порозуміння та співпраці з відповідальним українським національно-громадянським проводом. Навпаки, така співпраця на підставі взаємного розуміння принести може лише користі. Мої застереження та побоювання ідуть передусім у напрямі непокликаного, мало критичного або насильного встрявання позашкільних невідповідальних нуртів у зорганізоване життя школи.

Поминаю те, що такі зовнішні товчки можуть тривало, а непотрібно, вдаряти в повагу школи: подекуди більшою небезпекою є просякання в школу політичних гасел усяких відтінєй, що розпорошують плянову працю школи і можуть на все розбити товариську учнівську спільноту, а більше імпульсивних учнів привести до промахів, за які їм не під силу нести відповідальність.

Чи треба супроти того обмежувати чи припинювати природний ріст молоді в народно-патріотичному напрямі? Тричі ні! Треба тільки цюмою ростові надати рівний і доцільний напрям, що повинен бути в інтересі цілої нації, а не окремих, ворогуючих із собою її ідеологічних відламків. Не можна дозволити молоді на дикі гони, що ослаблюють її відпорність і працездатність. Повна свідомість, що українська молодь підчас сучасного безприкладного змагання Європи за проводом відродженої Німеччини проти з'єдинених сил псевдо-демократії, юдео-капіталізму і расово з ним спорідненого більшовизму має змогу й обов'язок стати свідомою лавою до помочі в цій боротьбі за обнови світу — мусить стати панівним товчком для дальшої національної, моральної й інтелектуальної освіти.

Ця виховна мета займає в сучасному більшу частину уваги шкільного виховника. З уваги на ширину і різноманітність виховного комплексу — було б тепер важко — бо завчасно — говорити про реальні висліди цих зусиль. Ми тепер саме при праці: про висліди рішає видержливість і час.

Попри реалізацію цієї провідної виховної думки не занедбуємо і інших виховних ділянок, а саме морального досконалення, збудованого на зрілому пізнанні дисциплінованості, безумовної точності і поправності у виконуванні всякого завдання, культурної товариської поведінки, культури тіла і т. п.

Коли йде про суто інтелектуальний бік шкільної освіти, то нова школа зустрілася й тут на початку своєї праці з труднощами, які знову треба зв'язати з попередньоозначеною польсько-більшовицькою спадщиною.

За польських часів впала загально охота до поважної праці, головню через малі надії українського юнака могти продовжувати студії у високій школі — а, скінчивши їх, найти працю. Вартість та життєздатність юнака оцінювано передусім за його політичними поглядами, а також поступами в польській літературі чи історії.

Більшовицька школа принесла з собою просто подивугідне духове отупіння, пролетаризацію ума — яка вкінці мала виховати тип безвольного тупого оруддя — манекена — словом, „радянську людину”. На першому пляні шкільного навчання були московська мова, конституція, військова підготовка, спорт, зацікавлення для праці в комсомолі чи червоних кутках.

Двадцять один рік ворожої праці над духовим вбивством до-росту нації мусіло відчужити молодь від правильної оцінки змісту й вартости освіти. Передусім більшовики лютували в школі без-прикладно: жертвою їх чистки впали цінні чужомовні книжки (латинські, грецькі, німецькі), підручники, історично-географічні ма-теріяли. Зате заповнили школу гори радянських видань, головню московських. Наслідки такого духового й матеріального господарю-вання помітні тепер передусім при навчанні німецької та клясичних мов. За Польщі вчили німецької мови переважно вчителі — жиди, яких не можна хіба було посуджувати в пронімецьких симпатіях, що мимохіть відбивалося і на навчанні: більшовики задержали ні-мецьку мову як другу чужу, передусім як момент політичного об-ману. Здебільша навчання німецької мови не вийшло до 1941 р. поза початкову стадію. Сьогодні відношення до цієї мови просто проти-лежне: працю за програмовими вимогами утруднює хіба недостача відповідних шкільних підручників, а нарешті й методично вишко-лених фахових вчителів.

Навчанню клясичних мов дошкулює теж недостача шкільних підручників (текстів та граматики).

Тексти треба писати на таблиці: це забирає багато часу і до-пускає похибки, що їх пізніше тяжко усунути. Грецька мова на низькому рівні: по двох роках навчання учні не бачили перед собою друкованого грецького письма. Навчання інших предметів прохо-дить головню у викладовій формі. Для навчання історії та географії немає відповідних мап.

Якщо зважити, що вища українська школа у цій області існує під німецькою охороною і проводом всього 2 роки, і то саме важкі воєнні роки — можна на підставі дотеперішніх досягнень з довір'ям глянути у майбутнє. Існуючі тепер недоліки зможе за прихильною допомогою нашої шкільної влади вирівняти своєю працею і жертвен-ністю український вчитель, який розуміє, що він самотній призна-ченням покликаний духово відбудовувати націю в рамках європей-ської спільноти з доцільним і здоровим формуванням світогляду української молоді. Всю увагу шкільного керівництва слід у най-

ближчому часі спрямувати на підвищення дидактичної спромоги вчителя. Можна цього досягти частим відвідуванням лекцій, особистими і збірними обговорюваннями їх та відповідною лектурою для молодших учителів.

Подекуди за важніше вважаю зміцнення моральної постави вчителя. Зміцнити можна його почуття певності й незалежності відповідним матеріальним забезпеченням. Це причиниться безпечно до піднесення його станової поваги.

Та найважливіше по-моєму те, щоб цей вчитель, не затрачуючи нічого зо свого національного почування й гідності, — ані теж тривалого зв'язку з українською громадянською спільнотою, держав себе на рівні світово-історичних дій, пізнав і розумів основу й ідею великого німецького змагу. Бо тільки з цього пізнання й розуміння, а теж з критичної оцінки положення зродиться у нього неустрашимість і сила опанувати всі буденні прояви та події.

Він мусить покинути ролю репродуктора відомостей, а стати свідомим творчим чинником не тільки у школі, але й у своїй національно-громадянській спільноті.

Д-р ВАСИЛЬ ПАЧКОВСЬКИЙ

СЛІДАМИ ПЕДАГОГА ЗАЛЬЦМАНА

Нові здобутки філософії й інших наук побільшують наше знання, впливають на зміну поглядів суспільства на різні справи, спонукують людей до реформи у різних ділянках. Щоб переконатися в правдивості того, досить навести кілька прикладів з історії філософії чи якоїсь іншої ділянки, — а цих прикладів багато. Іммануель Кант під впливом філософії Юма починає ревізію своїх дотеперішніх поглядів; він сам признає в творі „Пролегомена“, що „Юм був тим, що розбудив мене з догматичного сну“.

Вісімнадцяте сторіччя — це сторіччя перевороту на полі філософії, мистецтва, науки й поезії. Піонерами, що спричинили ці зміни в згаданих ділянках людської культури, були: Шефтсбері (Shaftesbury), Лесінг, Вінкельман, Кльопшток.

Що нові філософічні ідеї мусіли також вплинути на педагогіку — зовсім ясне. Зрозуміємо це тим легше, якщо усвідомимо собі, що педагогіка — це одна з ланок, яка лучить науки з філософією в одну маєстатичну будівлю.

Педагогічний напрям — філіантропізм, про який хочемо сьогодні сказати кілька слів, це результат дійсних ідей. Творцем деїзму є, як відомо, англійський філософ Шефтсбері. Деїзм — це спроба розв'язати одну з важчих філософічних проблем, а саме питання свободи волі людини і Божого Провидіння. Деїзм визначає існування Бога тільки як первопричини світу. — в усьому іншому, з погляду цього вчення, світ підлягає тільки діянню законів природи. Філософічні ідеї англійця Шефтсбері переніс на педагогічний

грунт в Англії Джон Лок, а у Франції Руссо. Англійський деїзм переформувався на французькому ґрунті в матеріалізм, а на німецькому ґрунті проявляється він у формі раціоналізму, якого головними репрезентантами є: Ернесті, Землер, Раймарус. Коли у Франції Русса через сміливі погляди, що їх висловлював він у своїх творах, переслідували, а його твори спалили, то в Німеччині прийняли їх з великим ентузіазмом, бо навіть великий Гете назвав Еміля Русса *Naturevangelium*. Еміль Руссо, дарма, що мав дуже багато помилкових поглядів, все ж таки розбудив приспаний довгий час запал до реформ на полі виховання і навчання.

За ініціативою Івана Баседова повстає в Німеччині товариство т. зв. філантропів, тобто приятелів людства, які визначили собі за мету принести людству щастя реформами в ділянці навчання і виховання. В історії педагогіки цей напрям називається філантропізмом, а його прихильники філантропістами.

У багатьох випадках користувалися філантропісти творами славних своїх попередників, як ось Вівеса, Еразма, Бекона, Ратінія і Коменського. В інших випадках шукали вони нових доріг, при чому брали на увагу льокальні умовини. Вони виразно вказували на потребу невинно підвищувати кваліфікації учителів і піднести рівень фізичного виховання в школі в ім'я гасла Ювеналія „*Mens sana in corpore sano*” (в здоровому тілі здорова душа). яке потім гаряче пропагував філософ Дж. Лок. Вони вимагали лагідної постави вчителів до учнів, та при тому безоглядного послуху молоді. Далі вимагали вони науки, спертої на досвіді й обсервації — і тут бачимо вплив сенсуалізму Лока, творця загальновідомої засади: „*Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensibus*” (нічого немає в розумі, що не було передтим в змислах). Нарешті, останнім постулятом філантропістів були добрі шкільні підручники.

Філантропізм має багато спільного з пієтизмом. Обидві ці педагогічні системи звертають увагу на потребу широкого фізичного виховання в школі, вони намагаються поправити методи навчання, вони доручають учителям невинну працю над собою та звертають щораз більшу увагу на практичний напрям у навчанні (звідсіля їх замишування до реальних предметів).

Пієтисти спираються на працях великих реформаторів-виховників, хочуть молодь вести до Бога, віщіплюючи в її серця богобоязливість і мудрість Божу.

Філантропісти — навпаки. Під впливом раціоналістичних ідей Русса раді б знищити зовсім дотеперішню шкільну методику, завернути колеса педагогіки на інший шлях, викинути із школи серйозну працю і примус, ніби стоячи на становищі Русса: „Все добре, що виходить з рук Творця, все вироджується і псується під руками людини”. Руссо не визнає права дорослих приневолювати дітей займатися тією чи іншою роботою, набувати ті чи інші знання й навички. Єдиним критерієм для добору навчального матеріалу і для правильної орієнтації навчальної роботи має бути тільки безпосередній інтерес дітей. Бажання вчитися — безпосередній інтерес — ось великий рушій, єдиний, який веде вірно й далеко.

За філіантропістами мета виховання — добути щастя на землі, а не пізнати Бога, як цього бажали б пієтисти; філіантропісти відсувають релігійне виховання на другий план.

Хоч філіантропісти пішли задалеко в своїх реформаторських намірах, і теж мали чимало помилкових поглядів, особливо в метафізично-філософській площині, однак сама їх практична праця вплинула корисно на виховання і навчання сучасних і дальших поколінь. Головними представниками філіантропізму були: Баседов, Кампе, Зальцман.

Християн Готгольд Зальцман (1744—1811) був відомий у широких колах як педагог-практик великої міри і талановитий письменник для молоді. Народився в Земерде (Sömmerde) коло Ерфурту. Велика його заслуга в тому, що він 1785 р. заснував відому школу в Шнепфенталь у Турингії; школа була зорганізована на засадах родинного життя і мала своїм учням заступити родинний дім. Відбувши учительську практику в філіантропінум у Дессав, постановив Зальцман заснувати власну школу на філіантропійних засадах. Для того вибрав собі село Шнепфенталь, у князівстві Гота, чарівне гарним положенням і здоровим повітрям. Тут купив Зальцман шматок землі та збудував для родини і для 12 питомців дім. Побіч дому був гарний город і все, що могло уприємнити дітям життя й науку. Першими учнями в школі Зальцмана були його власні діти. Незабаром школа Зальцмана здобула собі таку славу, що Зальцман мусів будувати новий будинок, щоб можна було примістити велике число зголошених до його школи. Сини найбагатіших родин, не тільки з Німеччини, але, як говорить сам Зальцман, „сини країв від Лісбони до Москви” навчалися у школі Зальцмана, ба — навіть північні князі віддавали йому з повним довірям синів в опіку.

Головною прикметою школи Зальцмана було те, що вона була немов поширеною родиною і намагалася своїм учням заступити найкращого батька і найкращу матір. Молодь училася в школі Зальцмана живих мов, головню французької, англійської, італійської; для англійців і французів був окремий курс німецької мови. Кожний учень мусів докладно знати рідну мову, бо рідна мова — не тільки засіб зносин людей, засіб передавати думки й почуття, але й засіб пізнавати світ і історію людства. Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, спосіб їх складати і їх видозміни, але й нескінченну безліч понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуттів, мистецьких образів, логіку й філософію мови. Ті, що мали намір вступити в університет, вивчали клясичні мови. Географії, історії, фізики, астрономії навчали дуже докладно і, наскільки це було можливе, практично. Фізичне виховання займало поважне місце в школі Зальцмана. Гармонійне плекання душі і тіла було девізою школи; тут проявляється вплив філософа Лока. Рекреація, прогулянки, екскурсії, лицарські вправи, традиційні гри займали поважне місце в школі.

Перший, що посвятився виключно справі тілесного виховання молоді, був учитель у філіантропінум Фрідрік Гутс-Мутс. Випрак-

тикував він цілу систему ігор і забав та дав її розв'язку в двох творах:

1. Гімнастика для молоді,
2. Ігри для вправ і відпочинку душі й тіла.

В школі Зальцмана хлопці влаштовували олімпійські ігрища перед і по шкільних лекціях. Вправлялися в різних ремеслах, муштрі і розвивали всякими способами механічну зручність. Зальцман відчував потребу екскурсії в навчанні природознавства і географії. Вивчення рістня і звіря якоїсь місцевості земної поверхні вимагає спостереження фактів і явищ природи в усій їх повноті, яскравості і свіжості конкретних уявлень. Тому і Зальцман вимагав, щоб екскурсія була головним чинником усього навчання природознавства. Природничі науки, які дають розуміння життя, мають вирішальне значення для характеру світогляду, для філософії. Висказав це прекрасно великий син німецького народу Гете: „Якби я рішився, каже він, заснувати філософічну школу, я ніколи б не допускав до неї того, хто не познайомився серіозно хоч би з однією галуззю природознавства”. Природознавство навчає учнів докладно і всебічно спостерігати явища, розпізнавати в помічених предметах і явищах істотні й неістотні ознаки, навчає зводити помічення й узагальнювати їх та перевіряти добути узагальнення новими поміченнями. Сам Зальцман густо-часто відбував з учнями своєї школи екскурсії. спонукував їх збирати рослини й метали, навчав їх практично антропології і психології та розвивав у них самостійність і змисл радити собі власними силами в тяжких умовах життя.

Як колись при вході до Платонської Академії виднів напис:

„Μηδεις ἀγεωμετρητος εἰστω τὴν στέγην“

(Хто не має геометричного змислу, хай не входить до будинку),

так при вході до школи Зальцмана погляд людей зупинявся на написі D — D u H — Denken, Dulden und Handeln. Не зважаючи на велику працю у зв'язку з педагогічними заняттями в школі, залишив Зальцман цілу низку поважних творів.

Найбільший розголос здобули собі такі його твори:

1. Krebsbüchlein oder Anweisung zur unvernünftigen Erziehung der Kinder, 1780.

2. Konrad Kiefer oder Anweisung zu einer vernünftigen Erziehung der Kinder, 1796.

3. Ameisenbüchlein. Хоча ця книжечка видана ще 1806 р., проте вона варт того, щоб її ще сьогодні доручити увазі учителів всіх ступенів. Звідки походить заголовок книжечки: „Ameisenbüchlein”? На першій сторінці видання з 1806 р. знаходилась безліч мурашок. Одна група мурашок піклується молодими, а інша група, привівши молодих на світ, віддається від них. Перша група символізує вчителів, які серед муравлиної праці віддаються вихованню і навчанню молоді. Друга група — це батьки, які, привівши на світ дітей, віддають їх під чужу опіку, не стараються про них. Під цим образом була цитата з Псалмів: „Іди туди до мурашок. ти лінивий, приглядайся їх способів і вчися”.

Що спонукало Зальцмана написати цей твір? Всебічне зрозуміння засади, що „шкільні питання — це питання учителів”. Цю за-саду, здається, зрозумів Зальцман так, як мало хто. Думки Зальц-мана, висловлені в цій книжечці, — це думки педагога-практика ве-ликої міри, думки, що спираються на довголітній досвід, а не на доктринерській теорії, спертій на теоретичних міркуваннях у чо-тирьох стінах, без практичної життєвої підстави. Та властивість підносить вартість твору та й є причиною того, що, не зважаючи на велику кількість книжок, яка на терені Німеччини появилася і по-являється на ту саму тему. Ameisenbüchlein видають щораз новими накладами 1930 р., а потім 1935 р. в Welhagen Klassing-а з увагою, що цю книжечку доручають учителям усіх шкіл навіть сьогодні, хоч перше видання появилася 1806 р. Видно, що думки, висловлені Зальцманом — це своєрідне *κτῆμα εἰς αἰῶνα* (здобуток на все).

Читаючи цю книжечку, мусимо ствердити, що Зальцман зро-зумів докладно принцип: „Schulfragen sind Lehrerfragen”. Маємо багато книжок про виховання молоді, але праць про виховання ке-рівників молоді в нас нема зовсім. Навіщо нам перші, якщо не маємо других? Що нам з теорії, якщо немає людей, які цю теорію можуть замінити в дію? З допомогою методи педагогічного обслідування школи вивчаємо роботу якоїсь школи. Аналіза даних обслідування кінчається тим, що виготовляємо монографію або статтю з узагаль-неними пропозиціями. Все це веде до дуже гарних теорій, але хто до них стосується в практиці? Замість думати про реалізування Правди, Добра, Краси, створюємо щораз нові теорії, які залишаються „пустим звуком”. В цьому випадку подібні ми до будівничих, що ри-сують на папері ідеальні пляни будівель, які залишаються рисун-ками і можуть придатись тільки до прикраси стін.

Гаслом учителя повинно бути на думку Зальцмана: „Причини хиб, прогріхів і проступків у дітей слід шукати в собі самому”. З філософичної точки погляду є Зальцман у своїх твердженнях дитиною натуралізму. Подібні твердження висказав Руссо в творі „Еміль”. Брехня дітей — це вина виховників. Подібну думку ви-сказує Зальцман у своїх інших творах, напр.: „Krebsbüchlein”: „Причини усіх хиб, прогріхів і проступків у дітей слід шукати зде-більша у батька і матері, або водночас в обох. Це звучить твердо, а проте правдиве”.

В творі: „Eltern und Erzieher”: „Якщо ваші діти відзначаються прогріхами і хибами — то шукайте причини того не в них, а тільки у вас самих”.

„Konrad Kiefer”: „Так учаться ті батьки також все ліпше вихо-вувати своїх дітей, які дуже скромно приймають добрі науки, а при-чини хиб, які перейняли діти, шукають у собі самих”.

За вченням Зальцмана виховник повинен дбати про здоров'я своїх вихованців. Діти повинні щоденно, яка б не була погода, бути на свіжому повітрі. Нехай діти вживають багато руху і холодних купелів, нехай учаться плавати. Пожива молоді нехай буде проста і скромна. Але ви всі, що хочете бути виховниками, повинні по-чати те все від себе самих. Не уявляйте собі, що ваші вихованці радо

зноситимуть сніговії і мороз, якщо ви, їх провідники, нарікаєте на непогоду, щоб тільки не брати участі в проході. Якщо ви, розпечені молоді люди не хочете вживати проходу підчас гострого повітря і винаходите різні вимівки, відкладаєте прохід, щоб залишитися в теплій кімнаті, то не думайте, щоб ваших завзят щодо гартування слухали ваші вихованці. Проста і скромна пожива найздоровіша для дітей, тому й виховники повинні до неї привикати. Учитель мусить виректися раз-на-все алкогольних напитків.

Основна мета праці вчителя — це всебічний розвиток дітей. Отже в навчанні мусить здійснюватися і завдання загального розумового і морального розвитку учнів, всебічний розвиток їх інтелектуальних здатностей, вольових якостей і тих властивостей характеру, які мають видати справді здорову під кожним поглядом людину. Широка загальна освіта служить надійним захистом проти односторонності розвитку, який неминуче формується при спеціальній освіті.

Якщо вчитель хоче, щоб діти з замилюванням учились його предмету, мусить сам мати до нього замилювання. Учитель повинен так говорити до учнів, щоб вони ні на хвилину не переставали вірити в його щирість. Молодь мусить мати глибоке переконання в тому, що те, що виховник говорить, він щиро полюбив і свято в те вірить. Учитель повинен завжди бути веселим, усміхненим філософом, яким був Демокрит; він повинен докладно засвоїти собі вміння розмовляти і поступати з учнями оглядно й економічно обходитися з часом, призначеним на науку, словом, поступати так, як хоче, щоб поступали його учні. З такої школи вийдуть учні озброєні потрібною підготовою до майбутньої діяльності.

Кінчу словами найбільшого ума середніх віків. Томи Аквінського, бо його думки і думки Зальцмана, дарма, що в інших напрямках помітно різняться, щодо ролі учня і вчителя зовсім збігаються. Ось слова Томи: „Наш учень стільки саме варта, що й ми самі, і що живіший гін, який ми їм дали, то далі вони зайдуть. Отже ми мусимо здійснити одність життя та знання і повну ідеальність буття в нас самих, якщо ми хочемо вщепити їх в молодих людей. Якщо б у всіх наших професорів було живе почуття тієї звичаєвої, релігійної й наукової відповідальності, то завдання, для якого засновано школу, було б вповні розв'язане”.

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ

В СПРАВІ ВИХОВАННЯ В БУРСАХ¹⁾

1. Помічення, пороблені у першій світовій війні, приневомали школу перевірити не тільки самі методи, але й мету своєї праці. До першої світової війни тільки західноєвропейські держави живіше

¹⁾ Цей виняток вибираємо із довшої статті автора під тим самим заголовком. — Редакція.

й основніше стежили за цією справою, після війни вся Європа взялася реалізувати основні реформи устрою, метод і мети навчання й виховання²). Відношення ж всього домашнього, шкільного й зашкільного виховання до навчання і мету виховання схарактеризував Фюрер Великонімеччини в своїй книжці „Mein Kampf”. Прочитаймо тільки два вийнятки: „При тій свідомості (що розвиватись і рости може нація не дегенератів, а здорових тілом і духом) треба наставити всю виховну працю не на впопсовування голого знання, а на плекання ядерного здорового тіла. В другу чергу приходить вишколення духових здібностей, але й тут передусім розвиток характеру, особливо вирощування сильної волі, рішучості, радісної відповідальности, і тільки наостатку розвиток знання”. (II 452)

„Подібно слід повести і виховання дівчат. І тут треба покласти головну вагу на фізичне виховання, а в другу чергу розвивати душевні і нарешті духові вартості”.

Ці тези Фюрера наведено не тільки тому, що вони авторитетно наświetлюють чимало справ, порушених у нашій статті, а й тому, що Великонімеччина провела їх у чин і життя.

2. Дім, хоч би ідеальний, при своїх виховних засобах (любов, правда — довір'я, вплив — послух), розвиваючи одну цінну групу прикмет, з уваги на своє завдання і мету, не має спромоги підготувати, а тим більш впровадити дитину в ширші форми суспільного життя при сучасних уже дуже ускладнених суспільних, політичних, економічних і культурних умовах і взаєминах, повних суперечок та колізій. Навчаючи дитину чеснот, заправляючи її до праці, повинен був дім покласти підвалини під характер дитини. Коли це ліпше чи гірше вже зробив, тоді віддає дітей на виховання чужим: школі, а найчастіше ще й домашньому наглядові. Якщо цим домашнім наглядом є добра бурса, вона виховує краще, ніж „приватки”, тобто приватні „станції” (квартири), бо вміло, фахово і професійно.

3. Деякі педагоги розрізняють двоякі виховні засоби: запобіжні й освідомно вишкільні. Перші захищають молодь перед від'ємними впливами, другі розвивають духові сили, прикмети і при звичаєння. Цими другими займається наша стаття.

4. Коли йде про методи й підходи, бурса повинна — наскільки лише можна — наблизитись до родинного життя, користуючись тими самими моральними засобами, до яких діти привикли дома: любов, правда, перші основи і початки праці (точка 2).

Не повинен повнити служби виховника той, в чийому серці не тліє любов до дітвори: вона ж має заступити матерню любов і бути джерелом та регулятором наших метод і самої виховної праці.

Друга основа взаємин виховника і вихованців — це правда, правдомовність та щирість. Вони створюють атмосферу обопільного, повного довір'я, без якого мусіла б розпастися в с я к а спільнота, не тільки бурса.

²) Коротку характеристику цих заходів у школі найде читач у брошурі Д. Лукіяновича „За нову школу”, Львів 1932.

В обсяг широти треба втягати й ділянку світогляду і суспільно-політичних ідеалів, чи то продовжуючи, чи доповнюючи або справляючи працю дому. Dorостаючи, діти серед натуги думок і емоцій формують свій світогляд, виробляють чи прихиляються до політично-національних ідей. Поневолення Польщею витворювало атмосферу нещирої льюальности, недовір'я й обережності, а декого спонукувало до конспірації. Залишки такої атмосфери ускладнюють чесноту правдомовности, ширости. Проте виховникам не можна відставати і залишити дітей самих, треба вглиблюватися у їх інтелектуальні та моральні питання, не легковажачи їх поривів, ідеалів, змагань, бо треба ж охороняти молодь від помилок і шкоди. Нам не вільно втрачати пошани для нас самих, якщо ми репрезентуємо та заступаємо гарні традиції і гарні ідеали майбутнього.

5. Великий мислитель і філософ Фіхте (Reden an die deutsche Nation), що підняв Німеччину з упадку після Наполеонської доби, уважав педагогічну працю за засіб до того, щоб виробити у вихованців державно-громадські і релігійні почування. Наші виховники не забувають, що треба привчати молоді покоління до умов політичного життя і зробити їх здібними, щоб піднялися всіх зусиль для майбутнього Батьківщини. Від молодих літ розбуджуймо громадського духа, щоб молодь виробила собі психологічну синтезу елементів індивідуального з суспільним.

Сьогодні у всіх народів провідною думкою виховної праці є національна ідея, яка велить працювати для добра власного народу з думкою служби і посвяти для великої ідеї в користь людства; це — історична місія народу, напр., у козацтва, тобто тогочасної України, боротьба з ордами за Христову віру.

Виховник повинен видобути із своїх вихованців усі можливі цінності: фізичні, душевні й інтелектуальні. він учить їх не для школи а для ж и т т я, тому заправить їх до життєвої боротьби. До тієї мети змагаючи, він наполягає на тіловиховні справи, розвиває інтелект, розбуджує і скріплює почування та сферу волі, щоб вихованець став характерною і сильною індивідуальністю, здисциплінованим працівником спільноти (див. точка 20).

6. Денний порядок зайнять треба бурсам сперти на таборових правильниках, зачинати й кінчати день збіркою, молитвою, руханкою; вранці і ввечері перед сном мають вихованці прополоскати легені повітрям, кімнати провітрити; до школи й зо школи молодь іде трійками, чи двійками, бадьоро співаючи. Бурса використовує клаттик землі під голим небом і там каже дітям учитися. Наймає грище (коли не має свого), щоб вихованці вправляли спорт — *in corpore sano mens sana!* Тут місце і на цитату з книжки „*Mein Kampf*”: „Осібняк менше вчений, але тілесно здоровий, з добрим і сильним характером, сповнений радісною рішучістю і силою волі, має більшу вартість ніж премудрий хирляк” (том II стор. 541).

Римську тезу „в здоровому тілі здорова душа” пригадав Європі тільки XIX вік. Один тодішній педагог дозволив собі навіть на оський парадокс: „Першою умовою успіху в світі — бути здоровою

твариною, для народу треба передусім, щоб він складався із здорових тварин". Очевидно, що парадокс, а довоєнна педагогія признавала, що фізична конструкція людини — це підложжя для духової праці і розвою — і хто гартує духа, повинен почати від фізичного гарту. При послабленій фізичній тугості народу слабне й духова тугість, не вибиваються таланти. Не сумніваймося: наша деяка духова кволість і недостача сильних характерів має два джерела: поруч польської політичної неволі — занедбану культуру тіла. Не треба може аж додавати, що з другого боку в односторонній перебільшеній дбайливості про фізичний розвій таїться небезпека для характеру і духового розвитку. Не вільно розвивати одну психічну сферу, занедбуючи інші; навпаки, треба змагати до гармонійного духового розвою.

7. Досить далеко нашій психічній структурі до такої гармонії. Наша психіка пронизана чутливістю, і то імпульсивною, незрівноваженою рефлексіями. У нас часто спори за форму (правовпис, абетка, обрядові спори 1850-их рр.) при меншій увазі та слабшому поглибленні сутнього боку справи й реальної користі; ми вміємо вмерти за батьківщину, не все вміємо витривало працювати для неї.

Треба переконувати молодь, що наше краще здобудуть буденним і витривалим трудом тверезо і реально думаючи працівники. Розумною метою треба теж зміцнювати нервову систему молоді, щоб хоронити її від песимізму, спричиненого нашою історією і пасивною волею. квієтизмом. Треба пригадувати молоді лицарство наших князів та княжих дружин і героїства козацтва, нехай вона набере віри у власні сили.

8. У вихованні слід признати першорядну вагу інтелектуальній праці не для самого тільки інтелекту, але й для вирощення сильної волі (головно при систематичних вправах). Один з найбільших педагогів Ів. Фр. Герbart заризиковав навіть тезу: „Не можу уявити собі виховання без навчання". Очевидно, найбільша енергія не має ваги, якщо не осяяна вона великою думкою.

9. Розвій інтелектуальних сил не можливий без рівномірного досконалення почувань. Почування очолює духові процеси, бо ідея і воля як такі уявляють собою силу, але тільки в об'єднанні з почуванням виявляється їх повна вартість. Тому хай виховники лежить на серці висока культура почувань його вихованців, почувань, що спонукували б людину зробитися суспільно корисною.

10. Особистий, чи матеріальний, чи моральний інтерес — це рушійна сила діяння у людей, проте еґоїзм, не гамований альтруїзмом, розсадив би суспільє життя. На частя поселився в людській душі і другий елемент, що спонукує людину до посвяти особистого інтересу для добра ближнього, або й ідеї. На ньому заснував Христос свою науку; філософ Конт назвав це почування альтруїзмом. Треба узгіднити власний інтерес з почуттям загального добра і здібністю посвяти для нього. Виховник візьме в основу своїх завдань, мети і праці розвій альтруїстичних почувань у вихованців, особисті ж їх почування нагинатиме до виховних цілей. Найшлись учені, що знання ставили вище ніж етику, проте для нас моральне доскона-

лення займе початкове місце у виховній праці: правда, краса, любов громадського добра. Адже й знання розвивається завдяки моральним спонукам шукати правди, часто з посвятою власних інтересів. Знання має вартість залежну від того, як покористуватися ним, етика — абсолютну.

11. Альтруїзм і етику зміцнюють та дають для них тривку підставу релігійні почування, які школа і виховні дома культивують традиційно, признаючи їх вагу у кожному. отож і в національному вихованні. Бурси співпрацюють в тому напрямі відповідно до потреб та своєї спромоги.

12. Джерелом громадянських почувань є симпатія. її ступінь залежить від ясности і ширини думок у людини. Із симпатії зроджуються: зичливість, учинність, милосердя. Цими гарними почуваннями треба опікуватися. Об'єднаних спільними інтересами зв'яже солідарність, особливу зичливість і повне довір'я до симпатичної, вибраної особи називаємо приязню, співробітники одного звання (колись учні тієї самої школи) — це товариші. Приязнь і товариську солідарність треба цінити, але тільки тоді, коли вони сперті на моральних основах і на це вихованням треба звертати увагу; усі ж відмічені тут почування мають для виховника вартість як виховний засіб.

13. Не менше уваги, ніж альтруїстичним почуванням, присвятить виховник теж особистим почуванням, бо ось, амбіція, тобто посилена власна любов має побажаний вплив на цілість психічного життя, підносить інші почування, зміцнює волю і побуджує до ініціативи, енергії, діяння. Аби тільки на етичному ґрунті вона розвивалась. Тоді вона збільшує і моральну вартість самої людини.

Власна любов, амбіція — дуже вразливі інструменти, тому виховники повинні виявляти пошану для особистої гідности і честі, в ніякому випадку не порушити амбіції вихованця, бо це може стати початком необчисленої шкоди. Не треба окремо казати, що власна любов і самолюбство — не те саме, але треба пригадати, щоб виховник повторюваним доріканням не притуплював амбіції, навпаки, він повинен розбуджувати її, а критикувати помірковано, оглядно, не часто.

14. Дуже цінна прикмета характеру — це відвага, найгірший дорадник людини — жах. Відвага людини бадьорить її не-сміливих, заспокоює нервових товаришів. Відважний, довіряючи власним силам, вірить у перемогу над усіма труднощами. Його життєздатність імпонує оточенню. На жаль, дуже часто зустрічаємо дітей, що їх від колиски лякали видуманими страхіттями. згодом кимось, хто сильніший: учили тільки покори. Від сильного афекту інтелігенція слабне, від постійного переляку тратиться пам'ять, схильні до боязливости й боягузи не виробляють собі власних поглядів на справи, їм вигідніше переймати чужі думки, бо в себе не вірять, а шукають опори у того, кого вважають за сильного. Виховання треба вести в дусі самостійної оцінки сміливих виступів, свободної, але чемної поведінки, особистої відваги, довір'я до власних сил, але ж і відповідальности за свої учинки. Самозро-

зумілої у вільної людини відповідальності не зустрічаємо у раба.

Відповідальність зв'язана з чесністю й амбіцією. Сміливість розбуджуємо іграми, забавами, фізичними вправами, прогулянками, спортом, змаганнями, закладами (Wetteifer); неспілих вихованців треба наближати до сміляків, уживати навіть сугесії.

15. Хто хоче вийти переможцем із загальної боротьби за буття — усе одно: чи одиниця, чи нація — мусить виробити собі сильну, незломну волю, здобутись на енергійне діяння, на витривалість зусиль та змагань. Ланцюг цих трьох рішальних чинників починається від в о л і. Раніше обмежувала педагогія свої завдання до освіти, згодом (Руссо) поширила їх на почування, тепер спрямовує зусилля, щоб виробляти у вихованця суспільно пристосовану, сильну волю. Хто змагає до вироблення сильної волі, повинен опанувати дві її стадії: обміркування і рішення; третя стадія (виконання) на цьому місці не входить в рахунок. Найважливіший момент, рішення, залежить від мотивів; перемагає сильніший з них, тобто зв'язаний із палкішим почуванням. Тому розбуджування альтруїстичних почувань таке важне для вироблення суспільно пристосованої волі, що велить нам працювати згідно з користю загалу.

Працюючи над зміцненням волі, з погляду психології користуємося засобами, які виробляють корисні спонуки, і такими, що паралізують шкідливі спонуки.

Починаємо від звичайного повторювання тих самих чинностей, по змозі в ту саму пору; коли ж долучимо ще й свідомість мети — користь тим більша. Начальне місце серед таких вправ займає руханка і всякі фізичні рухи тіла, потім фізична праця, слейд, вишивки, гапти і т. ін. Тут тіло послухне духові.

Інтелектуальна праця теж може зміцнювати волю, коли виконуємо її правильно, докладно, систематично й освідомлюємо собі мету праці: не саме знання, а й сила волі. В першу чергу мають на увазі педагоги самостійні зусилля; репродукція має куди меншу вартість. Педагоги навіть визначають чергу шкільних занять і предметів: формальні науки (математика, природознавство), бо вони намагаються в поставлені форми вмістити матеріяльні прояви. Деяку вагу має вправа в рецитації, рисунки, краснопис.

Поруч цих зусиль над додатними імпульсами йдуть зусилля, щоб панувати над собою, тобто підчиняти імпульси під контроль вищих сил духа. Хто не здобудеться на таку боротьбу, марнується, не зважаючи на талант. Історія подає такі від'ємні приклади. починаючи Темістоклем. Деякі педагоги подають забаги, яких треба відмовляти собі, інші автори (Пайот) дораджують аскетичні вправи, ще інші радять опановувати сміх, балакучість, гнів, жах, сонність, нахил до обжирства; дораджують теж педантичну чистоту тіла, одержі, домівки, хоч те не належить уже до заходів над позитивними спонукками. Виховуючи себе самого в дрібних справах, — як підкреслює сучасна педагогія — створюємо напрямні нашої духової істоти. Той має характер, хто керується внутрішніми переконаннями, а не зовнішнім натиском або випадком.

На духову працю над спонуками, тобто на вироблення волі, виховники повинні покласти найбільшу вагу, бо зусилля над позитивними спонуками і над силою опору проти забатів складаються на характер людини. Виявляється ж характер засвоєною схильністю діяти в означений спосіб, реагуючи на ідею, яка нас опанує. Виявляється характер і засвоєною схильністю стримувати себе від діяння, коли заволодіє нами інша ідея.

16. Якщо б хтось запитав, — каже Кершенштайнер, — куди спрямувати молодого громадянина для освіти й виховання, одна на це відповідь: „До праці!” Тома Карляйль (Carlyle) каже про працю, що вона широка, як земля, верхом сягає до неба. Це значить, що все, на що не глянеш оком, усе — вислід людської праці. Така висока оцінка, такий ентузіазм для праці як виховного засобу, тобто зміцнення волі і вироблення характеру. В праці є щось божественне — каже Карляйль — вона — остаточна евангелія для цього світу.

Вже батьки повинні були навчити дитину, що праця — це підложжя родинного життя і буття. Але наша більшість не розуміє ваги праці взагалі і зокрема у вихованні, дарма, що вже Арістотель навчає, як вона виробляє характер людини. Наше село розуміє: працює і горює — хлоп, дармує і раює — пан. Дитину проводять батьки у світ словами: „Вчися, будеш паном”. Селянин інколи не цінить іншої праці, тільки фізичну, а дехто працю тільки коло ріллі. Такий погляд коріниться в минулому. Старинний громадянин займався політикою й управою держави, залишаючи господарську і домашню працю хмарам невільників. У середньовіччі поділ на суспільні класи і зв'язані з цим поділом ступені прав понизив фізичну працю і працівників. Капіталізм із нерозлучним визиском робочої сили спер панування на інших основах, але теж планує і тому працюючим, а водночас визискуванням працівникам так важко увірити в гимни та поезію праці. Теорія одне, а суворі дійсність — інше. Проте філософи і педагоги мають рацію, бо праця — це двигун поступу і становище людини в суспільності та світі — це становище працівника: наша праця визначає нам його. Треба вміти вибороти собі те становище і право, на яке заслугуємо нашою працею. — Саме виховання повинно б влєгшити нам у майбутньому цю боротьбу. Але передовсім воно повинно навчити розуміти вагу праці, навчити працювати, заріти й надхнути любов'ю до праці.

Для поетів праця, робота, труд — це синоніми, але ж економія розмежовує ці поняття: труд — примусовий (навіть у вола, коня, не тільки у невольника), робота — бездушна, праця — надхнена ідеями, свідомі мети. Тільки ця остання, тобто праця в правдивому розумінні, має розвою вартість і тільки її мають на думці педагоги. Вона має бути не самим засобом у боротьбі за буття, але її треба повернути на службу громаді й суспільності. Так п і д г о т о в л я є м о виховання до суспільної праці, бо ні вдома, ні в бурсі не може він безпосередньо працювати для суспільності. Проте вдома хай діти по змозі сил причиняються до господарських добутоків, щоб не тільки батько-мати заробляли на прожиток. У бурсі теж знайдеться відповідна нагода (праця коло домівки, інвентаря, участь

в адміністрації, постачанні), але це не розривка, а підготування до майбутньої суспільної праці. Адже мета виховання — випустити в світ людей не тільки з громадянськими поглядами, але таких, що вміють і хочуть по-громадянськи працювати.

Виховну вартість має тільки систематична, плянова, доцільна і точна праця. Докладна і стисла праця виробляє людину в напрямі внутрішньої дисципліни, неточна, поверховна і недокладна праця — це деструктивний чинник.

Треба довести до того, щоб праця впливала з потреб духа дітей, щоб вони мали замилювання до неї. Треба вчити дітей найліпших метод праці з уваги на час, спосіб і доцільність, треба організувати товариську допомогу в науці. Дуже добре надається до того школа праці. У західній Європі поєднали такі школи з варстатами, хемічними та біологічними робітнями, пральнями та кухнями, із заняттями в акваріях, тераріях, оранжеріях. Всі ці заняття мають доповнити та поправити давню виключно книжкову школу. Велике добро зробить бурса, коли поставить хоч один-два варстати. На пекучу потребу ця справа виростає, коли школа не має змоги зробити цього. Легше питання з жіночими роботами, бо і так дівчата присвячують їм багато вільного часу, тільки що без системи. Тому, що ручні роботи загострюють спостережливість, почин, увагу і інтелігенцію, на думку деяких учених (Д-р А. Пабет: Практичне виховання) — у скандинавських краях, головню у Швеції, приватна ініціатива покрила край сіткою робітень для дітей (Arbetsstugor för barn).

17. Виробляючи у дітей характер моральними засобами, виховник, продовжуючи працю до дому, повинен побільшати скарб чеснот у своїх вихованців. Не спускаючи з ока чеснот щоденного життя, доцільно зміцнюючи у них т. зв. школярські чесноти, привчаємо дітей до скромности й ощадности, а, підсилюючи їх замилювання до ладу й порядку, заповнимо частину естетичної ділянки у виховній праці. Меблі й усе мешкальне устаткування віддамо дітям на часову власність, хай вони дбають про них, як за своє, хай самі обслуговують себе і помешкання, залишаючи домашній службі тільки необхідне піклування, так, щоб діти не вважали себе за гостей у платному готелі. Виробився у нас не в одній родині особливий звичай, що дитина, ходячи до школи, вже за весь час науки відчуває себе і байдужою до турбот домашніх, і такою, що стоїть понад домом та родиною, сепарує себе від родинних і домашніх зацікавлень, дозволяє, щоб рідні, а навіть батьки, обслуговували її. З цього ніби дрібного факту виростають великі шкоди; — моральні: бо дитина вчиться егоїзму, не доцільне чорноробів, хоч би це були її найближчі; практичні: виростає на білоручку, затрачує зв'язок із реальним, практичним життям. Адольф Гітлер серед своїх постулатів до виховання підкреслює такі три чесноти: вірність, жертвенність, мовчазливість (том II, ст. 462). Для нас треба б з найбільшим натиском повторити точність і відповідальність.

18. Очевидячки, бурса не знехтує виховних засобів, випробуваних зашкільною освітою, як: читальня, преса, журнали, добірні

бібліотеки, доповіді, гутірки, дискусійні вечори, хор, імпрези, театр, каси. Театр, найзрозуміліше пластичне наслідування дійсності, має свою історію ще від старинної Греції (Періклъ), має великий моральний, естетичний, інтелектуальний вплив, а зокрема є школою мови (Bühnensprache). Із фільмів у кінотеатрах треба обережно користати, після кожної відвіданої вистави слід провести гутірку з вихованцями.

19. Коли питання про організацію виховної праці у бурсі, треба дати першенство самоуправі вихованців. Ця система увінчалась найкращими успіхами в Америці, а прийнялася з відповідними змінами в багатьох європейських краях.

20. Опис праці у бурсі треба закінчити ще одною вимогою. Жити не значить логічно, правильно думати та ще виголошувати переконливі проповіді, бо життя — це творча праця, це громадська співпраця і боротьба за умовини такої праці, за розвій, за добро громади, в тому й одиниць, за найвище право нації. Тимто виховання повинно підготувати до життєвої боротьби, повинно вихованця так вишколити, щоб він інтелектуальну і життєву сферу перемінював у діяння (т. 6). До того ж пора покинути підложжя спізненого романтизму, підложжя мрій, туги, надій на месію, а вчити дітей практичної мудрости.

Пестальоцці прирівняв тодішніх школярів до гусей, яким подають готову поживу, і тому вони втратили змогу літати. — Наші ж школи й бурси намагатимуться приготувати молодь так, щоб вона в житті піднялася в гору сміливим орлиним льотом.

Криниця, в березні 1943.

ПЕТРО БУДЗ

ЯК ВИРОБИТИ ДИСЦИПЛІНУ У ШКОЛІ?

Вироблення у вихованків усебічних прикмет характеру, що мали б керувати їх волею й усіма їх поступками як у особистому, так і громадському житті — це головне завдання виховання людини. Одна з найцінніших прикмет характеру — це дисципліна. На ній спирається усе життєве діяння вихованої людини. Й тому саме на дисципліну у вихованні молоді звертали велику увагу всі народи від найдавніших часів. Висловом значення дисципліни в житті збірноти є стара приповідка: „Поки навчишся наказувати, мусиш наперед уміти слухати”

І справді, хто не вправився замолоду слухняно повинуватися наказам, хто не навчився признавати поза собою ніякого авторитету, хто не зрозумів тієї великої правди, що людина, як громадська істота, мусить у спільноті й для спільноти жити, той поставить себе поза дужки збірноти, піде в розріз із наказами духа часу та з konieczними вимогами добра й інтересів власного народу, стане негативною одиницею й не зможе нічого позитивного докинути до будови

громадського життя. Справа громадської дисципліни набирає першорядного значення особливо для нас, зокрема в теперішніх історично-переломових часах. Вистане переглянути нашу теперішню пресу. Скільки там нарікань на відсутність громадського здисциплінування, скільки закликів до згоди, єдності та підпорядкування власних амбіцій загальній справі.

Ми жили серед нерадісних умовин і шукали, кожний на власну руку, розв'язки тяжкого положення. З того приводу ширилось у нас партійництво, а слідом за ним ішло роз'єднання. Це дуже непотішальне й небезпечне явище, що може важко відбиватись на нашій майбутності. Тому в першу чергу ми, вчителі й виховники молодого покоління, повинні вважати за свій головний обов'язок виховати якслід нового, здисциплінованого громадянина, що зумів би підкорити власну волю й особистий інтерес загальній національній справі та стати в рядах здисциплінованих творців майбутньої долі нашого народу. Бо коли ми вже в школі виховуємо слухняні одиниці, коли вже в шкільних установах заставимо учнів здисципліновано поводитися в інтересі їх власної збірноти, то тим самим підготуємо корисних громадян.

Дисципліна — це кожночасна готовість підкорити власну волю авторитетові. Шкільна дисципліна зокрема — це готовість учнів виконати всі вимоги шкільних правил й усі запорядження вчителя. У виховному розумінні дисципліна може бути зверхня і внутрішня. Зверхня дисципліна — це вияв беззастережного й відрухового виконання закликів і наказів. У шкільному житті застосовуємо зверхню дисципліну як засіб удержати лад і порядок та спонукати до сукуплення уваги. Вчитель послуговується нею головню підчас збірних чинностей учнів, що вимагають збірного скупчення уваги й ритмічного виконання наказаної праці. В першому випадку діє заклик, а в другому наказ. Заклик і наказ — це найкоротші форми доручень, що — виголошені відповідною модуляцією голосу — не дають учням ані хвилини часу призадуматися над потребою чи причиною даного доручення і спонукують їх беззастережно й безкритично виконати його моментально. Така слухняність зводиться в висліді до формальности й звичайного послуху.

Вчительська практика показує, що зверхня дисципліна коначна в шкільному житті, але було б хилою обмежитися в школі лише до неї. Мета школи — виховати повноварту людину, свідому своїх особистих, громадянських, суспільних, державних і загальнолюдських завдань. Школа має поставити перед учнями високі ідеали добра, краси й загальнолюдської моралі, має виробити в учнів замилювання до праці, обов'язковість, совісність, альтруїзм, громадський і суспільний змисл, культурність і взагалі всі прикмети повної, характерної, життєздатної, творчої людини. Тому мусить теж школа виробити в учнів почуття особистої, громадянської й національної честі, щоб кожний із них міг сам собі кожночасно з'ясувати, що гідне, а що негідне, та щоб кожний із них зумів перед кожним своїм учинком призадуматися над потребою й доцільністю та способами свого поступування. Коротко: школа має виробити в учнів

свідомість відповідальности за їх учинки й поступки та самокритицизм і критицизм у оцінці поведінки товаришів. У так підготованої до життя людини будуть усі спонуки виконання доручень виходити завжди від неї самої через свідоме продумання раціональности, потреби, користи й доцільного даного виконання або поступку. Ось і внутрішня дисципліна.

Внутрішня, тобто свідома дисципліна в житті людини дуже важна. Вона необхідна в школі, сім'ї, суспільності, в громадському, державному й національному житті. Коли призадумаємося над структурою світу, бачимо, що кожна людина, на кожному суспільному щаблі, має над собою авторитет, якому мусить підкорятися. Авторитетом є всяка влада, авторитетом є закони, авторитетом є сім'я, збірнота, батьківщина й нація. Крім цього кожна людина має свій власний, внутрішній авторитет, що на нього складаються прикмети характеру, переконання, досвід, культура, мораль, виховання, а навіть звички. Голос совісти — це теж особистий авторитет. Як часто доводиться чути й говорити про внутрішній наказ, про внутрішню кінечність, що наказує людині вибрати такий або інший спосіб діяння. Дозріла людина керується якраз найчастіше своїм власним, спертим на досвіді, внутрішнім авторитетом, який уміє проаналізувати кожную справу з усіма її додатними й від'ємними сторонами та який стає керманичем людської волі. В процесі виховання не виступає окремо зверхня, а окремо внутрішня дисципліна. Вони зливаються в одне річище й діють одночасно, як один чинник, що формує молоду людину.

Дисципліна — нерозлучна з розумовою аналізою і тому треба її змалку виробляти вихованням. Школа як головна й основна установа має тут велике й вдячне поле до праці. Вчитель-виховник, що зуміє виробити в учнів дисципліну, бачить вислід своєї праці в короткому часі. Учні поправно поведуться в школі й поза школою, є точні й совісні, додержують порядку, виконуючи завдані чинності, цікавляться наукою і виявляють активність підчас шкільних годин. Зростає теж в очах учнів вплив і авторитет учителя й школи. Затісняється товариський зв'язок між учнями, будиться серед них шляхетна солідарність і емуляція, а ціле життя в класовій збірноті нагадує життя в гідній і свідомій своїх завдань сім'ї. Здисциплінованість учнів дає згодом змогу розвивати в них громадянські й суспільні чесноти. Вона стає основою, на якій творяться шкільні й класові гуртки. Учитель, що якслід виробив дисципліну своєї класи, бачить, як класова збірнота усамостійнюється і як у ній зростає ініціативність. Тоді вчитель має виховну працю дуже влегшену. Сам неначе усувається в тінь, керуючи непомітно всіма починами своїх вихованців.

Різними засобами виробляємо в учнів дисципліну.

Перший і — на мою думку — найважливіший чинник як засіб у тому напрямі — це особовість учителя-виховника. Непохитність характеру, точність і обов'язковість, повага і ввічливість, доброзичливість та заінтересування учнем, справедливість і вироzumілість — ось прикмети особовости вчителя, що зближують учнів до

нього й виробляють у них повагу й прив'язання до вчителя, а в висліді й послух для нього. Учні є дуже справедливі і влучні в оцінці своїх учителів. Вони вміють підхоплюють слабкі сторони своїх виховників і тому вчитель мусить бути завжди, як у школі, так і поза нею, неначе вояк на стійці. бо учні стежать за його поведінкою й поступками не лише в школі, але й поза школою. Як, наприклад, авторитетом може стати вчитель для учнів, якщо вони бачили його нетверезим? Яку пошану можуть мати учні для вчителя, що в приступі сердитости кричить на них, прозиває їх поганими словами, або тілесно карає? Як будуть відноситися учні до вчителя, який з ніким не жие в згоді? Вплив учителя на учнів може бути лише тоді корисний і успішний, коли вчитель імпує учням не тільки своїм знанням, але й характером та тактом. І не зі страху перед учителем, але з повного признання й пошани для авторитету його особовости має впливати учнівська слухняність. Вербалізм як виховна метода з боку маловартого виховника може лише принести шкоду учням. Бо й яку вартість можуть мати гарні слова. високоморальні повчання, гуманні заклики, коли учні бачать діаметральну розбіжність поміж словами й поступками самого вчителя-виховника? Вчитель-виховник повинен бути для учнів найдосконалішим зразком під кожним поглядом. Він має бути для учнів учителем, опікуном і батьком, справедливим суддею, вимагальним і здисциплінованим громадянином. Його пильність, совісність і точність у сповнюванні вчительських обов'язків мають стати для учнів гідним наслідування авторитетним прикладом. За тим прикладом будуть учні намагатися виробити в собі аналогічні прикмети, що згодом стануть основою їхнього характеру й особовости.

Другий засіб вироблення дисципліни в учнів — це підготовка вчителя до вибраного звання, тобто опанування речевого навчального матеріалу, метод навчання й виховання та знання психіки шкільної дитини. Учні вже від першої появи вчителя в класі пильно йому приглядаються. Обсервують його зверхній вигляд, його обличчя й погляд, щоб вичитати з очей, хто і який він? Вони хочуть пізнати вже відразу, чи новий вчитель суворий, чи лагідний, рішучий, чи може м'який або непорадний. Їх увага й спостерегливість нічого не помине. Вони стежать за кожним рухом учителя, вслухуються в інтонацію його голосу та схоплюють кожне його слово. З черги — в старших звичайно класах — тут і там починають деякі учні порозуміватися вже з собою, щось шепочуть, пробують навіть вилотитися з лекційної дисципліни, або кинути якийсь дотеп, а все те роблять, щоб викликати реакцію вчителя, щоб його нетайно, як то кажуть, „розкусити”. Й горе тому вчителеві, що йому не вдається знайти відповідного підходу до учнів уже при цій першій зустрічі з ними, бо перше враження звичайно найсильніше. Воно відрухово родить відповідне наставлення учнів до вчителя, яке залишається назавжди. Тому вчитель мусить на першій уже лекції заімпонувати учням в класі під кожним поглядом. Мусить він бути на ту першу лекцію всебічно добре підготований, як під матеріальним, так під методичним поглядом, мусить намагатися подати учням научний

матеріал якнайприступніше та найінтересніше. Бо коли вчитель поведе лекцію самопевно, жваво й цікаво, а при тому приступно, то візьме учнів за серце відразу з місця, відверне їх увагу від своєї особи в користь предмету, а тимсамим здобуде для себе таке наставлення, яке учні повинні для вчителя мати. Цілковите заінтересування учнів лекцією спонукує їх до уваги й до гуртової дисципліни.

Та чи вчитель повинен лише до своєї першої лекції в даній класі підготуватися? Чи вистане йому тільки при першій зустрічі з учнями заімпонувати їм? Ні! Вчитель мусить бути послідовний, бо це теж приклад для учнів, а до того вчитель не сміє розчаровувати учнів, не сміє в їх молоді душі заціплювати зневіру. Тому вчитель мусить послідовно кожному 'свою чергову лекцію, аж до останньої, вести так, як і першу.

Однак й найліпше ведення лекції не завжди захопить у класі всіх учнів без винятку. Бувають учні спосібні й неспосібні, спокійні й рухливі та розтріпані, активні й байдужі та нездарні, пильні й ліниві, обов'язкові й необов'язкові тощо. Буває й так, що більшість учнів в класі є однакового типу і надає обличчя цілій класі: тоді кажемо, що дана класа спокійна, або рухлива, активна, або лінива і т. д. У класі можуть бути різні типи учнів і тому бувають різні причини захитання дисципліни. Причиною цього в класі може бути навіть затише, або заголосне говорення вчителя, втома учнів, відрухи розсіяних, або сонність лінивих учнів тощо. Щоб привернути дисципліну, треба усунути причину її захитання. Нераз вистане притишити голос, нераз треба перервати лекцію в відповідному моменті якимсь іншим коротким заняттям, то знову зосередити погляд на нездисциплінованій одиниці. На деяких учнів діє похвала, заохота або підбадьорення; а інших треба нап'янути чи завстидати. Шкільне життя таке багате й різноманітне, що воно само дає вчителеві нагоду пізнати причини нездисциплінованості й підшукати та кожночасно застосувати відповідну методу, щоб її привернути. Дати універсальну рецепту на якібудь виховні методи, а зокрема на вироблення дисципліни в школі, тяжко. В цілій природі немає двох однакових одиниць, нема й двох однакових людей на світі. Тому й методи виховання мусимо індивідуалізувати. Безперечно, що в шкільному, гуртовому житті індивідуалізування метод досить тяжке, та все-таки учитель обов'язаний пізнати психіку кожного учня зокрема й покористуватися супроти кожного з них своєрідною методою. Вчитель, що пізнав психіку своїх учнів, знає їх добрі й злі сторони, а тому йому легко вжити конечних заходів в кожному потрібному випадку.

Та найбільше цінного й сутовиховного матеріалу для вироблення свідомої дисципліни дає шкільна й домашня лектура. В ній зустрічається учень із ясними й темними характерами як додатніми й від'ємними прикладами людської поведінки. Учні, читаючи й обговорюючи під умілим проводом учителя призначену лектуру, глибоко переживають наведені в ній ситуації, проймаються ними, виідеалізують собі героя, обіцюють собі в душі ціле життя його наслідувати і таким чином формують власну особовість. Якраз цей

цінний матеріал, що його дає для вироблення дисципліни лектура, вимагає від учителя солідної й докладної підготовки та продумання лекції, що має стати для учнів не лекцією, а переживанням.

Не менше цінним матеріалом до вироблення свідомої дисципліни є теж гутірки й дискусії, ведені з учнями на основі подій щоденного шкільного життя. Такі гутірки слід так вести, щоб учні дану шкільну подію всебічно розглянули й щоб самі прийшли до переконання, що причини хиб, недоліків і невдач лежать якраз у нездисциплінованості, а здисципліноване виконання доручень приносить користь і добро для одиниць та класової, чи шкільної збірноти. Таким чином ступнево виробляється в учнів переконання, що доручення вчителя завжди обосновані та що обов'язок і конечність для учнів — виконувати його запорядження. Водночас росте в очах учнів авторитет учителя і більшає його вплив.

Але не тільки авторитетові вчителя мають підкорятися учні. Кляса й школа уявляє собою малу суспільність, збірноту. Старші учні радо засновують самоврядні клітини й тим чином підготовляються до громадянського життя. Класова самоуправа — це один із засобів, що виробляють в учнів особисті й громадянські чесноти, а спирається вона саме на широкозакроєній дисципліні, на гуртовому здисциплінуванні учнівської збірноти. Здебільша там, де в класі є самоуправа, виховна праця вчителя куди легша. Та щоб увести в класі самоуправу, мусять мати учні вже перед тим вироблену свідому дисципліну. І тому в народній школі, де вік дітвори сягає від 7. до 14. року життя,* не можна вводити класових самоуправ у повному значенні того слова. Класові самоуправи можна вводити з успіхом щойно в середній школі, де учні дуже радо організують теж різні самостійні гуртки, як наукові, літературні, аматорські, музичні, спортивні й забавові. Такі гуртки можна теж із добрим успіхом вести й у народній школі, але під виключною управою вчителя. Це дає підготову до дальшого розвою громадянських чеснот. Зате в напрямі вироблення свідомої дисципліни в громадянському розумінні може вчитель у народній школі, замість класових самоуправ, послуговуватись відповідною методою, яка дає нераз задовільні висліди, а саме: може доручувати учням дижури перед наукою й підчас перерв. на прогулянках і шкільних святах, може приділити учням виконати деякі функції в класі, як напр., вдержувати порядок, розділювати зшитки співучням, а в вищих класах вести класову бібліотеку тощо. Розуміється, що тих функцій учні самі собі не визначають і самостійно їх не виконують, а діють лише як помічники вчителя. Учні звичайно намагаються виконати доручені їм чинності якслід, бо приймають їх як відзначення і вважають це за справу своєї амбіції. В них будиться тоді віра у власні сили, почування особистого авторитету, пошана для дорученої їм місії, що може нераз вплинути корисно на їх життєву поведінку. До таких чинностей добре вибирати теж найменше здисциплінованих учнів, але вибір мусить спертися на докладній аналізі характеру і вдачі учня, а саме виконання дорученої місії мусить бути під постійним доглядом учителя.

Не можна тут поминути ще одного дуже важного, але звичайно

занедбаного засобу, що дуже помагає виробляти учнівську дисципліну, а це співпраця з домом. Годі заперечити, що контакт учителя з батьками роз'яснює дуже часто не одну проблему в ділянці шкільного виховання. Не пізнавши докладно життєвих умовин учнів вдома, вчитель не зможе розгадати якслід їх психіки, а тимсамим не зуміє успішно протидіяти різним їх хибам і навикам. І саме ті хиби і навики буде учитель обговорювати з батьками в напрямі вироблення учнівської дисципліни. Таким чином вплив учителя на учня утотожниться з впливом батьків, а тимсамим матиме беззастережний успіх. Наприклад: учень спізнється до школи, не вчиться завданих лекцій, не пише домашніх завдань, викручується неправдивими причинами. Тоді вчитель відвідає його вдома, поговорить із батьками та устійнить із ними відповідні способи усунути ті хиби й навики учня, а способи залежатимуть від психіки учня, від його домашніх умовин життя і від затяжності хиб та навиків. При тій нагоді не вільно вчителеві забувати, що батьки щодо своїх дітей дуже вразливі, й тому в розмові з ними треба бути дуже обережним, бо іноді невлучний підхід може батьків не тільки зразити до школи, але й зробити їх ворогами вчителя. От наприклад: батьки кажуть, що їх син-одинак — змалку дуже розпещений і вони тепер не можуть із ним дати собі ради. До пізна спить і тому нераз пропустить школу, а вирядити його на час до школи майже неможливо. В такому випадку вчитель не повинен ставитися до батьків по-менторськи, але слід їм сказати: — „Я постараюся його поправити. Поговорю з ним по-батьківськи віч-на-віч і раз заохочу його до емуляції з іншим учнем, хто з них скоріше прийде до школи, іншого разу спонукаю його, щоб перед наукою зі своїм сусідом у лавці повторив лекцію, то знову доручу йому виконати в класі перед наукою якусь чинність”. Так непомітно здисциплінується учня щодо точности й обов'язковости, а слідом за тим виробиться в нього відповідальність за слова й учинки, а в батьків здобудеться велику прихильність і довір'я до школи. Розуміється, що про недомагання в дисципліні учнів учитель має теж завжди нагоду говорити з батьками й підчас батьківських конференцій в школі.

Зі сказаного виходить, що дисципліну в школі виробляємо упродовж їх цілого шкільного життя різними наочними й непомітними засобами. Й тому насувається тут питання: чи вчитель повинен собі виробити в тому напрямі виховний плян? Вчитель — на мою думку — такого окремого пляну зробити не годен, бо не може передбачити з початком шкільного року, що йому в обговорюваній ділянці шкільне життя принесе. Зате кожний учитель із початком шкільного року виготовлює плян навчання. Складаючи навчальний плян, учитель повинен його добре проаналізувати, наскрізь пізнати його не лише під матеріальним, але й виховним поглядом, докладно обдумати, котрі саме проблеми научного матеріалу використає він для вироблення дисципліни учнів. Таке подрібне обдумання різних тем навчального матеріалу дасть учителєві вже з гори загальну напрямну, яка рівнобіжно з навчанням буде безупинно й послідовно, хоч і ненаочно, закорінюватись і розвиватись в душах учнів. До цієї

передбаченої вже напрямної долучаться в ході шкільного життя різні принагідні намагання вчителя, що, подані у відповідно дібраній формі, зіллються в одну гармонійну цілість і дадуть остаточно бажану ціль поставленого нами завдання.

Очевидячки, мої короткі завваги не вичерпують усіх можливостей, засобів і метод, бо — скільки вчителів, стільки метод, а скільки учнів, стільки застосувань і стільки різних варіантів. Одно лише повинен учитель пам'ятати, а саме: „Який учитель, така школа, а яка школа така суспільність”. І тому вчитель відповідає за душі учнів. І тому його обов'язок — вжити всіх заходів, щоб учням зацепити такі прикмети зразкової дисципліни, які вийшли б на користь і їм самим, і загалові, серед і для якого вони живуть. А що якраз особиста і гуртова здисциплінованість є творцем людської і народної долі, тому передусім учитель повинен подбати про вироблення такої дисципліни учнів.

СТЕПАН КОНРАД

ДІМ І ШКОЛА

(Продовження)

3. Виховні впливи навчання в школі

Школа зі своєю особливою організацією й відповідними засобами прямує до подібних завдань, що й батьківський дім. Воно й не дивне, бо виховання людини — це один згармонізований процес, що його годі розділити на якінебудь окремі частини, які можна б приділити окремим виховним установам. Можемо на цьому місці говорити тільки про окремі виховні засоби, які має до розпорядження школа та якими мусить вона користуватися, щоб її виховні впливи досягли однієї й тієї самої виховної мети, накресленої у попередній статті. Найважніші з тих засобів — це сама організація школи, що своїм громадським характером повністю відповідає соціальному устроєві, в якому живе людина, та достосовується по змозі до життя, до якого мусить людина підготовлятися, себто виховуватися. Іншими засобами виховних впливів є навчання, яке ніяк не можна відірвати від виховного процесу, а яке мусить як основна складова частина цього ж процесу творити одну згармонізовану цілість із вихованням. Практично кажучи: навчання мусить бути не так ціллю самою в собі шкільної праці, як передусім засобом виховного процесу, який повинен і мусить бути головним завданням роботи вчителів.

Розгляньмо ці два засоби виховних впливів школи, бо, правду кажучи, на цьому тлі виявляються найбільше непорозуміння між школою і батьківським домом. Батьки закидають вчителям, що вони непотрібно мішаються до справи виховання, яку мають право вирішувати лише батьки, а вчителі мають завдання дати дітям тільки відповідну кількість знань, потрібних дитині до дальшої життєвої підготовки. Вчителі зі свого боку, зрештою, зовсім слушно у більшості

випадків, вважають таке наставлення до завдань школи за неправильне і життєвими фактами доказують, що багато батьків не мають ніякої теоретичної підготовки до виховання своїх дітей та інколи по-слугуються й такими виховними засобами, що ними радніш шко-дять як помагають виховному процесові.

Організація школи з поділом на класи та гуртування у них учнів без різниці такого чи іншого походження, матеріального становища батьків та соціальної групи — відповідає повністю її вихов-ним цілям.

Вік життя та зв'язаний з ним розвиток психічних сил дитини, що ґрунтується на відповідному інтелектуальному рівні, рішає про те, в котрій класі є дитина, яка, відповідно до своїх психічних сил, мусить побороти дану кількість труднощів у присвоєнні навчаль-ного матеріалу. Про перехід з класу до класу не рішає ніякий ви-падок, симпатія чи антипатія вчителів або деякі інші суб'єктивні моменти — а об'єктивна оцінка всебічного психічного розвитку, який довершився у дитини завдяки виховному процесові, що його провели вчителі планоно й систематично впродовж одного року. Як насто не розуміють цього батьки, які вимагають від учителів, щоб вони, оцінюючи учня та рішаючи про перехід до наступної класу, керувалися іншими моментами, що не є показниками психіч-ного розвитку учня (огляд на батьків, амбіцію дитини, зневіру у влас-ні сили і т. ін.). Якже ж часто домагаються батьки, щоб їх діти (це головно при переході до шкіл інших типів), прийняти до вищих клас, а не до тих, до яких мають належну підготову. Здається нам, що батьки не усвідомляють собі тієї небезпеки для психічного розвитку, яка загрожує у таких випадках дітям. Вони, не маючи підготовки з попередньої класу і відповідно розвинених психічних диспозицій (пам'яті, волі, уваги, інтелігенції, потрібних при звичаєнь і нахилів), дуже часто стають безрадні супроти нових труднощів, втрачають психічну рівновагу і по деяких невдалих спробах опанувати заваж-кий для них навчальний матеріал даної класу перестають вчитися. знеохочуються до шкільної праці та звичайно не докінчують шкіль-ної науки. Яку позитивну вартість буде мати такий молодець у житті? Незагартована сила волі, яка не вміє поборювати щоден-них життєвих труднощів, погоня за т. зв. протекцією, недостатча до-вір'я у власні сили — це характеристичні прикмети людини, яка завдяки таким чи іншим виховним впливам батьківського дому і вчителів стала духовою життєвою калікою. А чи духові каліки можуть принести своєму найближчому довкіллю, а далі — усьо-му громадянству і нації якунебудь користь? Чи ж так „виховані“ діти і молодь можуть бути міцною основою кращої майбутности народу?

Шкільна організація класу, що в їх рамках діти і молодь посу-ваються ступнево згідно з законами психічного розвитку та віку життя, поборюючи труднощі, які у кожній класі більш-менш до-стосовані до духових сил дитини — виховує психічно здорових чле-нів громадянства.

Гуртування дітей і молоді в класах, не зважаючи на різні соціальні чи матеріальні різниці їх батьків — це черговий засіб виховних впливів, що відповідає повністю вродженому в людині нахилу до громадськості, до збірності. У класі, що є образом замкненої суцільної соціальної групи, в якій всі члени рівні, зв'язані з собою даними законами, правами й обов'язками — найкраще розвиваються такі високосупільні духові вартості: дисципліна, послух одному прововоді, здібність підпорядкувати свої особисті інтереси інтересам загалу, почуття і розуміння солідарности, готовість помогти іншим членам з даної супільної групи. коли цього треба, почуття пошани і вміння оцінювати людину на основі її дійсної вартості характеру, а не на основі її походження чи матеріального забезпечення. Усі вищезгадані психічні моменти, які складаються на супільне виховання, це виховні впливи класової організації школи. що їх у ніякому разі не можуть замінити впливи батьківського дому. Навпаки — індивідуальне виховання дитини, що його інколи так реклямують деякі батьки, приносить необчислимі шкоди. Самолюби, люди, що оцінюють інших тільки на основі їх соціального чи матеріального становища, одиниці, які на кожному кроці виявляють недостачу солідарности, люди, які не признають ніякого проводу, що йому треба підкор'ятися в ім'я загального добра і т. п. — це саме ті, яким не вщеплено найважливіших моментів громадського супільного виховання. Такі люди можуть бути здібні до ганебних. антигромадських. ба навіть дуже неетичних вчинків, щоб тільки заспокоїти свої егоїстичні забаганки і мрії.

Навчання, як вже сказано, не є тільки само для себе ціллю. Воно — міцно зв'язане з виховним процесом та творить з ним одну цілість. У практичному житті має знання лише настільки значення. наскільки дана людина вміє знання, набуте в школі, відповідно використати для добра не тільки свого власного, свого найближчого оточення, а у першу чергу для добра громадянства. для добра народу. Кожний шкільний предмет має настільки вартість для учня, наскільки цей предмет виховно впливає на нього. Кожна лекція з кожного предмету повинна розвивати виховні моменти: моральні, етичні, естетичні, супільні і т. п., які є головними напрямними цілості виховного процесу. Лекція, яка обмежується тільки до подання деякої кількості такого чи іншого знання, це в інших напрямках змарнований час. Така лекція не розвинула психічних сил дитини. не вплинула на розвиток її характеру. не засталила її волі, не насунула перед очі її душі зразки, що їх треба в житті наслідувати. Словом: така лекція не посунула вперед виховного процесу.

Батьки, що вважають за єдине завдання школи тільки накопичувати у маленьких мізках цілу масу знань, незв'язаних із практичним життям, з виховним процесом, не розуміють дійсного завдання школи. Щоб вони могли це належно зрозуміти — повинна школа їм це усвідомити. І саме тут лежить друге важне завдання школи: виховувати батьків. Це виховання батьків, так як і належне виконання виховних завдань супроти учнів, можливе тільки при гармонійній співпраці школи і дому. Школа мусить стати вогнищем,

що промінювало б виховно на дітей і на їх батьків. Школа, головню у сільських середовищах, мусить стати виховним університетом і для дорослих. Виховні впливи школи мусять іти у двох напрямках: учнів і батьків. І тут, і там виховний процес один і той самий. Інші будуть тільки виховні засоби, що ними вчителі послугуватимуться у виховній праці над батьками.

СТ. СІРОПОЛКО

ІВАН СТЕШЕНКО

30. липня ц. р. минає 25 років з дня трагічної смерті І. Стешенка, першого генерального секретаря і першого міністра освіти УНР на Наддніпрянщині.

В цій статті маю намір зобразити діяльність І. Стешенка, як борця за рідну школу й культуру, на тлі його провідних ідей і думок, що ще й тепер у деякій мірі можуть стати в пригоді українським учителям і освітнім діячам.

Уже в перших днях революції 1917 р. І. Стешенко, відомий український поет і педагог, разом з товаришами закладає у Києві „Товариство Шкільної Освіти“, у проводі якого і стає, як голова Товариства, а товаришем голови Товариства став відомий український маляр і педагог Петро Холодний. Товариству Шкільної Освіти довелося взяти на себе величезне завдання — ширити серед українського люду освіту через нижчі, середні й вищі школи з українською мовою навчання.

Як відомо, народна школа в Україні за царських часів була чужа українським дітям і своєю мовою, і всім своїм духом. Отож Товариство мусіло негайно розпочати працю на всіх ділянках організації рідної школи й освіти: підготувати учителів для українських шкіл, виробити українську шкільну термінологію, український правопис, програми народних шкіл, підручники, програми українознавчих предметів для середніх і вищих шкіл і т. ін. Товариству Шкільної Освіти впродовж декількох місяців справді пощастило багато досягнути з наміченого ним плану лише завдяки тому, що українське вчителство всією душею відгукнулося на заклик Товариства — „поставити справу заснування рідної школи на рівень найкращих педагогічних вимог“. Товариство зорганізувало в днях 5—6. квітня 1917 р. I-ий Всеукраїнський Педагогічний З'їзд у Києві, і той з'їзд накреслив шлях в напрямку дерусифікації школи та ухвалив просити Українську Центральну Раду (повстала вона в перших днях березня ст. ст. 1917 р.) — утворити особливий орган — Головну Шкільну Раду, що мала б пляномірно й систематично поводити справу організації рідної школи й освіти в Україні. І справді, Українська Центральна Рада утворила при собі шкільну Комісію, увівши до її складу, між іншим, цілу Раду Товариства Шкільної Освіти.

Тому що Російський Тимчасовий Уряд не хотів задовольнити

вимогу українського народу в справі автономії України, Центральна Рада 10. червня 1917 р. оголосила I-ий Універсал, де сповіщалося, що „од нині самі будемо творити наше життя”, а через декілька днів утворила Правління під назвою Генерального Секретаріату. На генерального секретаря освіти Центральна Рада призначила І. Стешенка, а його товаришем став П. Холодний. Отож до створення української школи й освіти покликано педагогів мистців — педагога-поета і педагога-малюра. Недурно їхня діяльність на освітньому полі того часу так тісно споріднена з мистецтвом: справді криється своєрідна поезія і краса в самому будівництві рідної школи й освіти після більш 250-літньої неволі в кайданах, що сковували духову культуру українського народу.

Дерусифікація шкіл в Україні та введення в програму всіх шкіл української мови й українознавчих предметів стають черговим завданням Генерального Секретаріату Освіти. В спеціальній брошурі, що її видав Генеральний Секретаріат Освіти, — „Поміч учителю в справі національного виховання учнів”, між іншим говориться: „Одним із головних завдань мусить бути виховання дітей в повазі до нового ладу в Україні, до нашого відродженого краю”.

Однак вороги українського національного відродження і слухати не хотіли про українізацію школи. Уже з перших днів своєї діяльності в ролі генерального секретаря освіти І. Стешенко зустрів велику опозицію не тільки ворогів української культури та зросійщених „малоросів”, але також і від деяких українських діячів, що були, на жаль, занадто уступливі перед наступом російського громадянства й учительства на українську школу й культуру.

Російський Тимчасовий Уряд зовсім не давав грошей на удержання українських шкіл; тільки 8. серпня 1917 р. затвердив законопроект міністра освіти Тимчасового Уряду про відкриття двох українських державних гімназій, про заснування при київському університеті кафедр української мови, літератури, історії та права, про допомогу 20 тисяч карб. на видання українських підручників та 5 тисяч карб. Українському Науковому Товариству в Києві.

Зрозуміла річ, що таке глумливе ставлення Російського Тимчасового Уряду до культурних потреб України, тоді, коли майже кожне місто і велике село намагалися мати у себе середню школу, поглиблювало неприязнь українського народу до Росії. Отож український народ мусів сам узяти на себе утворення й удержання українських шкіл — народних, вищих початкових і середніх. Так силами самого українського громадянства, з дозволу Генерального Секретаріату Освіти, до осені 1917 р. відкрито 53 українські гімназії й інші середні школи, в тому і 3 українські гімназії в Києві. Генеральний Секретаріат Освіти приневолений був давати дозвіл відкривати нові українські середні школи, бо не під силу було йому провести українізацію тих середніх шкіл, що вже існували. через нечуваний спротив директорів і учителів, запеклих ворогів українського національного відродження. В своїй боротьбі з Генеральним Секретаріатом Освіти — педагоги росіяни не гидуvalи ніякими засобами, хоча б ті засоби цілковито розходилися з педагогічними за-

садами. Напр., вони притягали до тієї боротьби середньошкільних учнів за посередництвом „Комітету русских учащихся”. А саме той комітет розіслав учням середніх шкіл анкету з такими двома запитамі: 1. чи допустимо примусове заведення в середній школі предмету українознавства? 2. як реагувати в тому випадку, коли українознавство заведуть у школі примусово? Через таку анкету та поради і намови росіян-педагогів учні й учениці деяких шкіл не зупинилися перед жалюгідними вчинками. Так, за свідомством відомого українського педагога Володимира Дурдуківського, учениці одної жіночої гімназії зневажали розпорядження Секретаріату про заведення українознавства, а педагоги дивились, не спиняли їх, а тільки раділи, бо бачили відповідні наслідки своєї огидної роботи. („З щоденника вчителя”. „Вільна Українська Школа”. Київ. 1918, ч. 5—6). А Київський Міський Професійний Учительський Союз, що складався виключно з росіян та деякі інші російські громадські організації на своїх зборах ухвалили резолюцію з домаганням усунути з уряду генерального секретаря освіти І. Стешенка, бо через дальше перебування його на тому уряді, як зазначено в резолюції, „йде до очевидного загину народної освіти у вільній Україні”. Цікаво, що росіяни педагоги в своїй боротьбі проти українізації шкіл залюбки прикривалися інтересами самого українського народу: мовляв, заміна загально-російської літературної мови нібито ще не досить розробленою українською мовою загрожує народові, що буде приневолений нею користуватися, затриманням розвитку своєї освіченості. Але справжній підклад їхньої боротьби полягав у тому, що з повстанням української влади позбавлено їх того т. зв. „дodatку за русифікацію” до нормальної платні, що його діставали, на основі царського закону з р. 1868, урядовці російського походження, що служили на Київщині. Волині та Поділлі.

Відстоюючи інтереси рідної школи для українського народу. І. Стешенко зовсім не йшов на загибель школи інших народів України, бо Центральна Рада і Генеральний Секретаріат Освіти увесь час стояли на сторожі забезпечення прав національних меншостей в Україні. Про це яскраво може свідчити плян управління освіти в Україні, що його виготовив Генеральний Секретаріат Освіти, а потім вніс його на розгляд Генеральної Шкільної Ради (законодородного органу при Генеральному Секретаріаті Освіти) та спеціальної наради з представників міських і земських самоврядувань, учительських спілок усіх національностей і представників Генерального Секретаріату Освіти. Нарада відбулася в Києві в днях 15—20. грудня 1917 р. В основу пляну, що його ухвалила згадана нарада, покладено такі головні засади: 1. забезпечення вільного розвитку освіти усім народам; 2. децентралізація управління освітою з забезпеченням єдності в освітній справі. Для педагогічного керування школами плян намічав призначення спеціальних інструкторів; ними мали бути авторитетні для учительства і місцевого населення особи з відповідною загальною і педагогічною освітою та з учительським стажем. Обірати їх мали вчительські з'їзди або учительські спілки, а затверджувати — відповідні губерніяльні чи повітові ради освіти.

Крім проєкту про управління освітою, Генеральний Секретаріят Освіти займався виготовленням проєкту єдиної школи. Над тією працею особливо потрудився найближчий співробітник І. Стеценка П. Холодний.

В основі проєкту єдиної школи покладено такі засади: насамперед, нова школа є єдиною в тому розумінні, що вона має обслуговувати всіх дітей, незалежно від соціального та іншого становища їх батьків, відкриваючи дітям вільний перехід від нижчого до вищого ступеня тієї школи; по-друге, єдина школа — це школа національна в протилежність до школи за царських часів, що не визнавала рідної мови дитини та взагалі нехтувала її національним почуттям; по-третє, єдина школа — це школа виховна, тоді як стара школа була переважно школою навчання; накінець, єдина школа є школою діяльною (активною), бо в ній усі предмети навчання мають перейти в працю як методи навчання.

Цілком зрозуміло, що більш за все спрямовував свою енергію І. Стещенко на задоволення духових потреб українського народу, бо їх зовсім нехтувала московська влада впродовж усього „пропащого часу”. Тут стояло перед І. Стещенком необмежене поле діяльності. Як генеральний секретар, а потім перший міністр освіти (з проголошенням 4. Універсалу з дня 22. січня 1918 р. генеральні секретарі прибрали назву „народних міністрів”), І. Стещенко відкриває вищі початкові школи, українські гімназії, Український Народний Університет у Києві (5. X. 1917). Педагогічну Академію в Києві (7. XI. 1917). Академію Мистецтв у Києві (22. XI. 1917), скликає II. Всеукраїнський Педагогічний З'їзд у Києві (10—12. IX. 1917), нараду представників земських і міських самоврядувань та учительських спілок (в Києві в дні 15—20. XII. 1917). Всеукраїнський З'їзд „Просвіт” у Києві (20—23. IX. 1917). організує різні курси для учителів і культурно-освітніх діячів і т. д.

Немало прислужився І. Стещенко також до розвитку дошкільного виховання і позашкільної освіти. Так, він утворив при Генеральному Секретаріяті Освіти спеціальний Відділ позашкільної освіти, що потім перетворився в аналогічний Департамент позашкільної освіти на чолі з Софією Русовою. Департамент повів планомірну боротьбу з народною темрявою, а для допомоги діячам на місцях видав „Порадник діячам позашкільної освіти й дошкільного виховання”.

30. січня 1918 р. настала зміна уряду: декілька міністрів виійшли зі складу його, в тому числі І. Стещенко. Коли на початку лютого 1918 р. прийшли більшовики до Києва, то вони кинулися розшукувати І. Стеценка, очевидно, маючи намір розправитися з ним за українізацію школи. В страшну завірюху подався пішки І. Стещенко з Києва кудись на село і на той раз врятував себе від більшовицьких куль.

Після повороту української влади до Києва І. Стещенко прийняв посаду генерального комісара освіти в міністерстві народної освіти. Не відійшов він від праці в тому міністерстві і тоді, коли стався гетьманський переворот. Тому, що тодішній міністр освіти

М. Василенко рішив зліквідувати інститут губерніяльних і повітових комісарів освіти, а разом з тим і посаду генерального комісара освіти, І. Стешенко вирішив восени 1918 р. зайняти катедру української літератури в проєктованому кам'янецькому університеті. Для підготовки до професорської діяльності хотів він використати літні вакації і з тою метою 29. липня 1918 р. виїхав разом із своїм сином до себе на село — в Чернечий Яр біля Полтави. Потяг прийшов до Полтави вночі. Коли І. Стешенко і його син ішли з двірця до міста, їх перестріло дві особи з окликом: „Руки вверх!“ Від кулі невідомого злочинця І. Стешенко упав, обливаючись кров'ю. Злочинці зникли, а І. Стешенка, що ще дихав, перевезено до полтавської лікарні. Вранці другого дня, себто 30. липня, помер І. Стешенко на 45-му році свого життя, повний сил і енергії.

Злочинці не були звичайними бандитами, бо залишили годинник, гроші й валізу, що їх мав із собою І. Стешенко.

Очевидно, чиясь рука, — треба думати, більшовицька, — керувала душогубством тої людини, що за свого життя нікому не заподіяла зла.

4. серпня 1918 р. поховано І. Стешенка на державний кошт у Києві. Урочистий похорон навіч виявив, з якою пошаною ставилося українське громадянство до І. Стешенка. Над свіжою могилою його промовляли, між іншим, селяни: дякуючи небіжчикові за селянські гімназії, а учні середніх шкіл, де він учителював, плакали, прощаючись востаннє зі своїм учителем-другом. Як справедливо зауважено в одному з некрологів І. Стешенка, „міністр, над могилою якого плачуть дорослі, юнаки й діти, був дійсно народним міністром і сином України“. („Книгарь". Київ 1918. ч. 12—13).

Історія відродження України, безперечно, вмістить Івана Стешенка на почесному місці своїх сторінок як одного з каменярів нашої славної недавньої минувшини.

Ф. ЗАПУТОВИЧ

НІМЕЦЬКА МОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

I

Події останніх років спричинили те, що наше життя так тісно зв'язалося тепер з життям німецького народу, як може ще ніколи досі. Більше, як це було в 1914—1918 рр. А коли доля об'єднала нас з німецьким народом, треба нам конче пізнати його психіку, культуру, літературу і т. ін., а до цього доконче треба нам знати німецьку мову. Наші господарські, культурні та урядові зносини з німцями будуть з кожним днем поглиблюватися. І ця konieczність каже нам вчитися німецької мови. Як бачимо, це зовсім практична ціль, що промовляє за вивченням німецької мови.

Старша генерація, головнo еміграція, може похвалитися ще знанням чужих мов, між іншими й німецької. Зате молодше покоління, передусім ті з-поміж нього, що не мали змоги виїхати закор-

дон, цим знанням похвалитися не можуть. Винна тут також система окупантських чинників на наших землях, що не веліли вчитися чужих мов у школах достатньою мірою — а в народних школах таки зовсім не вчили в останніх роках.

Маємо тепер нагоду цей промах направити. Просвічувати нам у цьому повинна передусім практична ціль.

Навчання чужих мов — передусім німецької — поставлене може найкраще в середніх школах, що розпоряджають фаховими силами. Зате в народних школах навчання німецької мови не стоїть на потрібному рівні, бо нема ще відповідних учительських сил. Тому кожний з учителів, головню молодших, повинен взятися до вивчення німецької мови, тимбільше, що є тепер до цього безпосередня нагода через контакт з німцями. Безпосередність — це найкраща метода — в школі й поза школою!

Знання німецької мови принесе нам користь особисто та улегшить працю в школі при навчанні тієї мови. Низові клітини УУОП повинні подбати про організацію відповідних курсів німецької мови для своїх членів — головню підчас ферій. Доповідачами чи там інструкторами можуть бути навіть самі свої сили, хтось зо своїх учителів, що добре опанував мову, а такі знайдуться. Курси того роду для учителів народних шкіл дуже потрібні, бо без них не будемо мати потрібних сил до навчання німецької мови в народних школах.

Багато побажань залишає навчання німецької мови і в деяких наших торговельних школах. Справа тим поганіша, що не маємо відповідних підручників до навчання німецької мови в українських школах — і то всіх типів. А ті що є, не вистачають для всіх шкіл або не відповідають вимогам школи. І знову вертаюся до вчителя учімося німецької мови! Бо вчитель, що добре володіє нею, може деякий час — в перших початках, навіть зовсім обходитися без підручників у школі. Очевидячки, не довго, бо лектура також конче потрібна!

Лектура — дуже важний чинник у навчанні, зокрема чужої мови. У нас — велика недостача відповідної лектури для молоді німецькою мовою. А та, що ще є, переважно в польській обробці, тяжко з неї користати нашій молоді. Як бачимо, труднощі на кожному кроці, але й їх мусимо поборювати. Прийде час, що їх зовсім переможемо. Перемога над труднощами в праці дасть нам більше задовільля з успіхів.

II

В наших школах багато тепер учителів помічників, некваліфікованих, що тільки через обставини стали вчителями. Не лише в народних школах, але й у деяких званевих. Ці люди не зовсім зазнайомлені з методами навчання.

Навчання чужої мови в школі вимагає крім знання самої мови ще й великої методичної підготовки. Тому я хотів би звернути увагу наших молодих товаришів у народних школах на декілька методичних моментів.

Передусім треба до кожної лекції добре підготуватися. Отже в першій черзі устійнити тему лекції! Навіть найслабший учитель у німецькій мові дасть собі в класі раду з темою, коли буде до лекції добре підготований. Коли не буде відбігати задалеко від вибраної теми, а всі відомості зосередить на даному матеріалі, опанує відповідну до лекції техніку питань і дбатиме про відповідну вимову, тоді в обсязі своєї теми (лекції) зможе свobodно розмовляти по-німецькому. Без підготовки — це не можливе! Очевидно, що учні можуть інколи своїми питаннями збити вчителя з вибраної дороги. Але і на це є рада: словник, граматики тощо повинні бути завжди під рукою! Нехай учні шукають за потрібними матеріалами, а вчитель помагає. Зрештою, така ситуація може трапитися навіть найкраще підготованому й обзнайомленому з мовою вчителю. Такий спосіб закріплює клясу, розбудить цікавість учнів та привчить їх користуватися словником, граматикою і взагалі книжкою. А це дуже важне у шкільному навчанні. Клопіт тільки з тим, що в нас трудно за словник, граматику і т. ін.

Дуже важна річ у навчанні німецької мови — це правильна вимова слів і речень. Як слід вимовляти поодинокі слова, а властиво звуки в словах, можемо легко перевірити, прислухуючись уважно розмові німців і порівнюючи нашу вимову з їхньою. Це тепер не важко. І треба дійсно намагатися наслідувати їх у вимові, бо це дуже важне. У школі мусимо вчити правильної вимови, хоч це приходить нам і учням нераз дуже тяжко. Від правильної вимови залежить нераз те, чи нас зрозуміють та чи ми зрозуміємо інших; напр., вимова слів *den* і *denn*; *roh* і *roch* (*riechen*) і т. п. Так само в реченні є відповідна мелодія і модуляція голосу: напр., „*Hast du meine Mutter gesehen?*” — це речення можна висказати в кількох різних мелодіях, акцентуючи раз одне, раз інше слово в реченні. Про це мусимо пам'ятати самі та звертати на це увагу учнів. Нехай виголошують те саме речення у різних мелодіях, щоб схопити різницю слухом і зрозуміти її; від цього залежить саме, про що нам іде, на що кладемо вагу в реченні. Зо зміною мелодії речення змінюється його сенс.

При навчанні правильної вимови в школі може віддати велику прислугу слухання промов, викладів, звідомлень, пісеньок і т. ін. через радіо, коли нема нагоди почути їх безпосередньо з уст німця. На це зверталось увагу в школах перед війною, коли годі було почути безпосередньо німецьке слово. Навіть грамофон втягнули були до навчання чужої мови, наставляючи відповідні до цього плити. Цей спосіб навчання чужих мов був поширений у Німеччині, Франції, Англії та інших державах. Сьогодні куди легше почути живу мову безпосередньо з уст німця — розуміється, що маємо на думці чисту літературну мову, а не якийсь говір, напр., віденський чи гамбурзький. Із цієї нагоди слід тепер користати якнайбільше, головню, щоб поправити свою власну вимову. Розуміється, що такої вимови, як у родовитого німця, ми не досягнемо. На це треба б довшого часу або бути довше серед німецького оточення. Все ж таки мусимо намагатися поправно вимовляти.

Вимови вчимося, вслухуючись у звуки чужої мови і наслідуючи її у говоренні. Те саме мусимо вимагати від наших учнів. Тому добре починати перші лекції німецької мови з учнями зовсім без підручника; вчити зо слуху, а матеріял черпати з довкілля в класі, школі, на подвір'ї, городі і т. д. Учні нехай присвоюють собі перші речення слухово. Аж по якомусь часі, як учні привикнуть до правильної вимови, будемо помагати собі письмом і друком.

Очевидячки, не треба переборщувати, бо наш учень повинен навчитися говорити німецькою мовою і її розуміти. Вимова — це тільки один із засобів, що ведуть до цієї цілі, і вона не може бути ніколи цілком сама для себе. Про це мусимо також пам'ятати!

Навчаючи чужої мови, не виходимо ніколи від поодиноких слів, бо вони не мають практичної вартости, тільки від речень, спершу коротких, пізніше щораз то довших; напр.: „Ich heiße Petro Solotarenko; und wie heißt du?“ „Ich bin Lehrer. Und wer bist du?“ — або: „Ich bin ein Mann. Du bist ein Junge. Sie ist ein Mädchen“. І запитую: „Wer ist er?“ — показуючи на Івася. „Wer ist sie?“ — показуючи на Марію. „Wer bist du?“ і т. д. „Wer bin ich?“ — і показую на себе. Намагаюся не вживати при цьому зовсім української мови, від самого початку! Коли нас учні цілком не розуміють, повторім це саме кілька разів, навіть хором, поможем зрозуміти мінсю і т. ін. Покажім, коли це якась річ в класі, або нарисуймо крейдою на таблиці. Якщо нема її під рукою, то може є де її образок. Вимагає цього метода безпосереднього навчання чужих мов. Якщо б учні не могли ніяк зрозуміти нас, або розуміли фальшиво, тоді, очевидно, мусимо 'пояснити це учням українською мовою. Со, як кажуть — з порожногого не-наллеш! — Міміка — це дуже важливий чинник у навчанні чужих мов. Відповідний рух рукою, головою, очима, поза і т. п. допомагають дуже зрозуміти трудніші місця. Це викличе нераз веселий настрій в класі; тим краще — *ridendo docere* (вчити сміхом)! Нехай діти трохи посміються! Головне, щоб нас зрозуміли і запам'ятали собі даний зворот, слово, форму — чи що інше. В більшому випадку допоможе зрозуміти рисунок. Готові образи не важливі під руками. Замість пояснювати якусь річ, що її в класі нема, рисуємо її кількома рухами крейдою на таблиці і додаємо німецьке пояснення. Рисунок не мусить бути зараз артистичний! Рисує собачку і кажу: *Das ist ein Hund. Er heißt As.*

Рисує кота і кажу: *Das ist eine Katze. Sie heißt Mieke.*

Можу дорисувати мишу; і кажу: *Die Katze und die Maus* або: *Die Katze lauert auf die Maus* і т. п.

Діти говорять ці речення хором і індивідуально. Рисують у своїх зошитках і підписують свої рисунки відповідними реченнями. Очевидячки, що в перших початках навчання користуємося предметами в класі: *Das ist die Tafel* (Schultafel, Wandtafel) або йду в напрямі таблиці і кажу: *Ich gehe an die Tafel.* Або питаюся учнів: *Wohin gehe ich?*

Або кажу, щоб учень спитався: *Frage, wie das Ding heißt!* Заохочую, щоб учні самі питалися мене або одні одних німецькою мовою, уживаючи знаних уже зворотів, слів, форм і т. ін. Річ у тому,

щоб на лекції не вживати зовсім української мови. Не методично питається: „Як по-німецькому книжка?“ або навіть: *Wie heißt deutsch „книжка“?* Зате методично, коли візьму до рук книжку і спитаю: *Wie heißt das Ding?* або: *Was halte ich in der Hand?* — або таки коротко: *Was ist das?* Очевидячки, що учень має відповісти німецькою мовою. Коли він чогось не розуміє, хай запитається німецькою мовою, хоч би й лихою: тоді скажемо його поправити комусь, а може й він сам поправить свою помилку, як поміркую!

Учням мусимо не раз також дозволити користуватися мімікою, рисунком, показати щось і т. ін., коли не знають ще якоїсь німецької назви. Учитель пояснює, напроваджує, поправляє, євентуально каже шукати в словнику одно слово, помагає здобувати потрібні німецькі слова замість їх згори накидувати.

Наука німецької мови — це спільна праця цілої класи: учнів і вчителя.

Пояснюючи, можна інколи вживати протилежностей, напр.: *groß — klein; schwarz — weiß* тощо. *Ich bin groß — du bist klein; der Ofen ist groß — der Tisch ist klein. Das Papier ist weiß — die Tafel ist schwarz. Die Tinte ist auch schwarz. Aber die Kreide ist weiß* і т. ін., при чому це все показую, щоб не було непорозумінь: між краскою і самим предметом.

Коли учні пізнали вже більший засіб слів і зворотів, тоді праця піде легше, бо можна нові речі пояснювати вже знаними. Можна також зводити похідні слова, відкликуватися до етимології слова і т. ін. Напр., діти знають слово „binden“, а нам приходить слово „Bund“. Отже відкликаємося до цього слова і даємо таке пояснення: *binden, Bund*, далі: *Bündel, Band, bündig* тощо. Або діти знають слово *Pflug*, а нам приходить слово *pflügen*; отже зводимо: *Pflug, pflügen, Pflüger...*

Можна також пояснювати незнані слова знаними, що мають подібне значення, напр., *schnell, rasch, geschwind; laufen, rennen, schnell gehen; kriechen, schleichen, am Bauch gehen, sehr langsam gehen* тощо, хоч не всі вони рівнозначні, але близькозначні і самі себе пояснюють. Те саме з іменниками: *Wald — Forst, Wut — Zorn, Frühling — Lenz...*

Старшим і завансованим учням можна пояснювати деякі слова цілими реченнями, напр., *Bäcker — das ist der Mann, der Brot bäckt; Waisenkind (die Waise) — das ist das Kind, das keine Eltern hat, weil sie gestorben sind* і т. д. Це вже якби форма дефініцій, тому трохи трудніша вона, і з нею слід обходитися обережніше.

Інколи учні можуть догадатися нового значення, напр., приходить нове слово: *es schneit*, а діти вже знають *es regnet*, отже напроваджуємо їх: *Im Sommer regnet es; im Winter schneit es; або es schneit — der Schnee fällt...*

Це все, що ми досі сказали, ще не вичерпує теми. Є багато інших способів, що ведуть до тієї самої цілі, при чому треба завжди пам'ятати, що не можемо ніколи обмежуватися тільки до одного способу пояснення незрозумілих слів, понять, зворотів і т. ін. Му-

Добровольці – учні
львівських шкіл ви-
повняють карти
зголошень до Ди-
візії СС Галичина

Гурток львівських
учнів-доброволь-
ців Дивізії СС Гали-
чина в українській
бурсі у Львові при
вул. Хшановських

У бурсацькій світ-
лиці у Львові

Світлинні
В. Проня

Учительська семі-
нарія в Криниці:

Учительський збір
з директором
Ом. Цісиком

Хор зі своїм учи-
телем Р. Левиць-
ким

Учениці-лемкині
в своїх народних
строях

**Виставка дитячих
праць у Львові
в березні 1943.
з приводу 40-ових
років заснуван-
ня першого укра-
їнського дитячого
садка. Визначні
працівниці до-
шкільництва**

**Торговельна
школа в Володаві:**

**Учнівська бібліо-
тека в бурсі**

**Дівоча бурса:
вільні заняття під
час відпочинку**

**Світлив
І Вахнянин**

Учительська семінарія в Грубешеві:

Бурса: дівочий хор після Шевченківського свята

II. курс підчас гри на скрипці

Психотехнічний курс „Чим я буду“ у Львові 1943

симо нераз застосувати кілька способів, бо ми хочемо учня навчити — а це найважливіше.

Ніколи не перекладаймо німецького тексту на українську мову. Як це нераз роблять у школі. Інколи кажуть учневі перекладати цілу читанку на українську мову. Це не має ніякого змісту, не методично і не веде до цілі. Пояснюймо незнаний текст у іншій формі. знаними словами, описово і т. д., але завжди німецькою мовою. Через таке пояснювання учні повинні догадатися нераз відповідного значення. Очевидно, що догадуватися — це не вгадувати, доки не впадемо на відповідне слово. Коли ми вичерпали всякі можливі способи, а учні все таки не розуміють, або місце особливо тяжке, тоді, очевидно, краще пояснити його відповідним українським словом чи зворотом (але це повинно бути, на мою думку, тільки винятково), як мали б учні зрозуміти дане місце фальшиво.

Підставою в навчанні німецької мови повинна бути свободна розмова вчителя з учнями — у формі питань і відповідей. Питання ставить не тільки вчитель, але й учні. Вони відповідають спочатку одним реченням, пізніше кількома реченнями, що себе доповнюють і переходять в оповідання на дане питання. Треба конечно заохочувати дітей задавати питання, бо тільки таким чином навчання набирає життя, побуджує учнів до активності. Така взаємна розмова між учнями й учителем стане підставою до пізніших оповідань і письмових праць. Це буде одночасно підготовка до пізнішої лектури. що з свого боку дасть нам нову тему до дальшої розмови з нашими учнями. Головне, щоб учень набрав охоти до такої розмови. Тому відповідей не треба відразу ганити або переривати й зараз поправляти; сказати поправити таки самому оповідачеві або іншому учневі, але аж по скінченні відповіді. Іноді добре підповіді учневі незнане слово, щоб він не затався, а опісля цілість сказати повторити. нераз навіть написати, повторити хором цілій класі і т. ін. Тут велику роль відіграватиме як бачимо — терпеливість учителя. Тему до цих розмов беремо таки з нашого шкільного й родинного оточення учня і переходимо до зайнять поза школою й родиною: поле, ліс, город, сад тощо.

Аж по такій підготові можемо перейти до лектури.

Лектура дасть тему до вправ в оповідання, спершу за допомогою питань, пізніше самостійно. Лектура буде головним джерелом, з якого наші учні черпатимуть новий засіб слів, пізнавати нові звороти, граматичні форми і т. ін.

Не треба забувати також і про письмові вправи. Вони повинні тісно в'язатися з проробленою темою підчас лекції. Учень мусить навчитися передавати свої думки німецькою мовою також на письмі. При цьому мусить він опанувати й правопис. Тому письмові праці учнів повинні мати різну форму. Можуть це бути: а) різ. диктати; б) відповіді на поставлені питання; в) написання чогось з пам'яті (вірш, короткий прозовий текст тощо); г) вживання, напр., іменника в реченнях у різних відмінках; г) вживання форм д. слова в реченні в різних особах, часах і т. п., д) розповісти щось, напр. чиясь оповідання; розказати щось із свого життя, напр., якусь при-

году; е) написати листа. прохання до якоїсь інституції. замовлення і т. ін.

Письмові праці треба завжди переглянути, на помилки звернути увагу учня і їх на лекції обговорити. Письмові вправи, непереглядані вчителем, безвартісні. Краще давати їх мало, але основно приготувати, а опісля їх переглянути і дати свої помітки. Тільки тоді вони будуть мати вартість і будуть заохотою для учня до дальшої праці в науці німецької мови, будь-що-будь тяжкої для нашої молоді.

На закінчення додаю ще, що добре було б подбати, щоб у кожній школі були добрі словники. В першій мірі:

а) Der Sprach-Brockhaus, Deutsches Bilder-Wörterbuch für jedermann; F. U. Brockhaus, Leipzig;

б) Der Volks-Brockhaus, Deutsches Sach- und Sprachwörterbuch für Schule u. Haus, F. U. Brockhaus, Leipzig;

в) H. Nakonetschna: Deutsch-ukrainisches Taschenwörterbuch, Otto Harassowitz, Leipzig;

г) Kurzgefasste Grammatik der deutschen Sprache — bearbeitet v. H. Nakonetschna;

д) Ukrainisch-deutsches Taschenwörterbuch v. Rudnyckyj;

е) Українсько-німецький словник, склали З. Кузеля і Я. Рудницький. 1943. Отто Гарассовіц, Ляйпціг.

Кожний учитель німецької мови повинен познайомитися хоч би з такими виданнями як:

а) Walter Weber: Deutsch für Ausländer, Lehrbuch der deutschen Sprache für Ausländer;

б) Walter Weber: Methodik des Deutschunterrichts mit Ausländern, Teil I, II u. III; — обидва видання: Heckners Verlag, Wolfenbüttel.

Тому, що в нас нема відповідних підручників до німецької мови в школі, можна вживати для лектури таких німецьких видань (Heckners Verlag):

Walter Weber: Kurze Erzählungen. Zum Wiedererzählen im Deutschunterricht mit Ausländern; I. u. II. Teil;

Walter Nowack: Methodik des Unterrichtes in mehrsprachigen Schulen. Verlag: A. W. Zickfeldt Osterwieck-Harz u. Berlin.

Це дуже багатий матеріал для вчителя й учня.

Д-р В. Л.

ЩО ЧИТАТИ В НАШИХ НАРОДНИХ ШКОЛАХ

Воєнне лихоліття спричинило між іншим теж і занепад книжної продукції. У наших обставинах проявився він не тільки у видавничій діяльності, але ще й у тому, що підчас німецько-польської війни та пізніше понищено багато прилюдних бібліотек, попропадали цілі наклади книжок у книгарнях, чи друкарнях. Тим то тепер шкільна молодь дошкульно відчуває недостачу лектури. Останніми роками повстав у нас великий попит на книжки в усіх суспільних шарах, тому майже всі книжні запаси з-перед 1939 р., що збереглися в кни-

гарнях, розкуплено, а нові видання виходять невеликим накладом, та й не багато їх. Тому проблема лектури в школі важка.

Однак Українське Видавництво намагається видати для шкільної молоді якнайбільше лектури. Воно дбає про те, щоб дати і шкільну і домашню лектуру, а інколи ще й таку, щоб вона заступала і шкільну читанку. Цей рід книжкової продукції поділяється на лектуру для дітей і лектуру для середньошкільної молоді. Візьмим до уваги першу групу.

В першу чергу подбало У. В. про видання дитячих казок світової літератури в перекладах. Тут видано казки Андерсена такі як: „Дві казки” (Царський соловій, Дівчина з сірниками), „Дикі лебеді”. „Финопас-князенко”, „Білявка і вибір казок та байок братів Гріммів. Це твори, що полюбляють дитячу увагу й виховують дитячі душі. Є серед видань У. В. і українські народні казки та байки такі як: „Горобець і билина”, „Кінь та осел”, „Коза дреза”, „Колобок”, „Козел і баран”, „Рукавичка”, „Господарство”. „Лисичка-сваха”. „Як лисичка топила глечик”, „Лисичка-сестричка і вовк пані-брат”, „Хатка в ліс”, „Торба”. Крім народних казок видано ще казкові твори різних авторів, як от І. Наріжної: „І цареві треба вміти на хліб заробити”, „Казка про князенка і крилатого кся”, „Як Пчелас на узліссі кізку пас”, „Народні музики”, І. Франка: „Війна між псом і вовком”. „Лев та осел”, „Засць і ведмідь”. „Лисичка-черничка”, „Мурко і Бурко”. О. Олесь: „Грицеві курчата”, та вкінці історична казка М. Погідного: „Гетьманська булава”. Появилися теж сценічні (драматичні) твори для дітей, як от: О. Олесь: „Бабусяна пригода”, „Бабуся в гостях у ведмеда”. „Ведмідь у гостях у бабусі”, Роляника: „Гості з-за хмар”. „Гості з-за хмар на Софійській площі”, Н. Савченка: „Дід Мороз”, І. Керницького: „Поворот св. Миколая” і В. Лебедової: „Козацькі діти”. Вкінці історичні оповідання: „Микита Кожум'яка” В. Переславця, „У поході на Крим”.

Для трохи старших дітей видано збірку оповідань М. Коцюбинського п. н. „Харитя”. Знаний звіринний епос про Лиса Микиту у перерібці І. Франка появився знов із новими ілюстраціями та деякими мовними змінами. Ілюстрував це видання мистець Е. Козак і тим надав байці ще більшого, як у попередніх виданнях, нашого народного кольориту. Відома річ, що твір цей читають залюбки не тільки діти, але й молодь та старші — кожен знайде в ньому для себе науку.

Вся дитяча лектура — видана вперше або перевидана часто в новому оформленні. З зовнішнього боку — це чепурненькі книжечки малого формату (16°, або мала 8°), приємні для рук дітей, з гарними вінстами й багатими ілюстраціями наших визначних мистців, таких як Е. Козак чи П. Андрусів. Такі видання розбуджують своїм верхнім виглядом естетичні почуття дітей, а змістом — увагу, плекають любов до Бога, до своїх найближчих і дальших людей, твзрин, витворюють громадянські почуття. Коли вчитель уміло прочитає з дітьми якунебудь із цих лектур, осягне багато під навчальним і педагогічним поглядом.

МИХАЙЛО БАЗНИК

ВИБІР ЗВАННЯ

(Продовження)

3. Вага і значення поради вибору звання

Не легко орієнтуватися сьогодні у всебічно розвинутому господарському житті, яке в процесі свого розвитку ні на мить не зупиняється і, постійно розвиваючись, ділиться і роздробляється на щораз численніші й спеціальніші частини. Урядова статистика Німеччини начислила ще 1907 року коло 15.000 назов різних звань. Сьогодні начисляє їх понад 30.000. Господарське життя витворює все нові. Тому й найсумліннішому батькові, який щиро цікавиться

долею рідної дитини, хоч би він мав ще більше життєвого досвіду, як його має — вибір звання для його дитини справить сьогодні чимало клопоту. З другого боку — досвід повчає, що й зріла людина дуже часто не вміє вірно оцінити своїх особистих даних, якщо річ у виборі звання. Вона звичайно не може погодити особисте „можу” з професійним „мушу” і як слід оцінити свої сили й здібності.

Ще важче зробити це молодій людині, наприклад, випускникові народної школи, що стоїть перед вибором звання. На цей вибір мусить вона рішитися в такому віці, коли в неї нема ще повної свідомости ваги відповідальности за свій крок. Цей вибір відбувається тоді, коли вона не вміє оцінити своїх здібностей і замилювання; коли охота заблестіти, вивищитися або вирізнитися перед іншим грає чималу роль; коли не пізнала життя і його вимог; коли, хоч і поінформована про вимоги даного звання — то проте не може в них вглибитися ані вжитися: вона не може передбачити можливостей майбутнього заробітку, ні того, скільки працівників буде треба в даній ділянці; ані не може теж охоронитися перед безробіттям. Ця молода людина, що мусить пробиватися власними силами, може вибрати таке звання, до якого зовсім не надається, тому що в неї нема тих вимог, що їх ставить звання. Але вона може вибрати й таке, що не відповідає їй не через недостачу психофізичних вимог для даного звання, але через надмір даних.

Умовини життя в великому місті винятково не сприятливі для вибору звання, бо великоміська молодь не має зв'язку з господарським життям, з варстатом праці своїх батьків. Вона не має змоги до неї приглянутися, не може виробити собі про неї думки, не може визначити до неї своєї індивідуальної постави, а це при виборі праці конечне. Місце праці батьків віддалене звичайно від дому й мешкання, бо фабрики розложилися на периферіях міста, відгороджені від великоміського життя, а написи „непокликаним вступ заборонений” не впускають цікавого, що хоче приглянутися праці. Тисячі великоміської молоді не бачили своїх батьків при праці і не мають спромоги виявити свою поставу до неї. Званевиї аспірант, який походить з великоміського середовища, може спертися — вибираючи звання — тільки на пораді. Тому й має вона для нього дуже важливе значення.

Хоч сільська і маломіська молодь знаходиться під цим поглядом у розмірно кращому положенні, то все ж таки, живучи у своєму середовищі, може познайомитись тільки з тими, зрештою, дуже нечисленними щодо кількості й різnorodности, званнями, які виступають у даній місцевості. Інших звань вона не бачить і не знає. Тому й вибір звання, без фахової поради, міг би бути часто неправильний.

Неправильно вибране звання стає дуже часто причиною нещасних випадків, а спричинена школа відбивається не тільки особисто на даній людині, але переходить посередньо і на суспільність у формі втрачених днів праці та зайвих видатків, зв'язаних з нещасними випадками.

Вибір звання — це вибір життєвого шляху. Недібране звання

опоганяє звичайно ціле життя. Тому, що звання не є самоціллю, лише засобом заробкувати, зустрічаємо в житті надто багато огірчених, які з нехиттю, а то й відразу, але під напором обставин, виконують зненавиджену працю. Без належної підготовки, без фахової поради, дістались оці нещасливі до чужого їм звання, що не відповідає ні їхнім силам ні здібностям. Вони не зв'язані душевно зі своєю роботою. Звідсіль береться знеохота до праці, її погане виконання й часта зміна звання зі шкодою для самого невдоволеного і для суспільности.

Звання ставить різні й численні вимоги, яких рішуче треба додержати. Крім того, — кожне з них має ще свої спеціальні вимоги. А людські здібності різничаються ступенем і родом. Кожна фізична робота виснажує психічно раз сильніше, раз слабше, залежно від сили, темпа, часу виконання даної праці з одного, а індивідуальних здібностей і питомостей — з другого боку. Отже, вибираючи звання або дораджуючи вибір, треба всебічно пізнати аспіранта і вимоги звання.

Посилав батько дитину до гімназії, витрачався, дитина мучилася над книжкою, але не досягала бажаних успіхів. Зайшов з нею до професійного дорадника, цей поговорив з дитиною, зібрав інформації від неї, батька і школи, провів психофізичні поміри, порадився лікаря, фахового психолога. Виявилось, що дитина не здібна до того роду праці, як теоретичне навчання. На основі зібраного матеріалу видав пораду посилати дитину до означеної школи, робітні, станку, взагалі туди, де зможе вона вчитися й виховуватися відповідно до її душевної й фізичної структури.

Професійний дорадник доцільно й постійно обсервує й пізнає господарське життя й обсаду праці. Він знає потреби й вимоги різних галузей господарського життя. Пізнає також званевого аспіранта. Тому ж і підбирає відповідний людський матеріал для поодиноких звань з одного — і відповідне звання для даної одиниці з другого боку. Виходячи з загальногосподарської точки зору — порада конечна для того, щоб людину спрямувати тільки до такої праці, до якої вона надається.

Розподіляючи молодь не тільки за її фізичними й психічними прикметами, але й оцінюючи теж її моральну вартість та звертаючи на неї велику увагу при пораді, вводить званева порада до звання моральний чинник, щоб подати їм тривкі підвалини і кожне з них зробити важливою і відповідальною ланкою у цілому ланцюзі господарського життя, щоб допровадити до звання лише таку людину, яка морально стоїть високо та дає запоруку, що виконуватиме добровільно прийняту на себе працю сумлінно й чесно, причиняючись своєю солідністю до збільшення господарського добробуту та морального оздоровлення звання. Морально санувати працю і звання може тільки фахова порада вибору звання.

Трапляються досить часто випадки, що людина, вибравши в ранній молодості звання, працювала вже в ньому довший час і кінець-кінців переконалась, що вибрала його, не обмірковуючи цього як слід і не порадившись, чи воно для неї підходить. Ця людина

вже постарілась, а хоче змінити звання. Іде до поради й дістає пораду в справі перевибору звання.

Випускники середніх та студенти вищих шкіл нераз втрачають свої літа й майно батьків та залишаються т. зв. залізними студентами. Вони, не пізнавши своїх здібностей, психічних і моральних властивостей, не натрапивши на відповідний напрям студій, приносять шкоду собі й суспільності. Часто можемо зустрітися з курйозними дивоглядами, що абсолювент університетських студій, попрацювавши довгий навіть час у „вибраному” званні — вертається вкінці таки до „свого” звання і направляє... годинники. Звертаючись до поради вибору звання, що має окремий відділ для академічних і споріднених звань — одержить він об’єктивну й вичерпну пораду та всякі речеві інформації.

Чимало найдеться в кожній суспільності аномальних її членів, які за фізичними, психічними чи моральними недомаганнями мають перепони й обмеження заробітку. Примістити такі одиниці в господарському й званевому житті окремій, нефаховій людині — надзвичайно важко, якщо воно взагалі можливе. Винятково тяжко примістити їх у добі господарської депресії, коли й нормально розвинені одиниці творять армії безробітних. Порада вибору звання має шляхи й засоби, щоб допомогти таким нещасливцям.

Високоздібні й талановиті одиниці добре загосподарованих і багатих народів західної Європи, що особисто не мають матеріальних засобів до вишколу, дістають з поради вибору звання грошові підмоги, а то й добиваються освіти на кошт поради.

Звання має різну вартість. А вона — мінлива. Рукодільні, ремісничі звання донедавна не доцінювано, всякі урядницькі професії мали вищу ціну. Сьогодні настала повна переоцінка вартости поодиноких звань. Тимто одні звання матимуть меншу вартість, інші піднесуться до вищого ступеня соціальної вартости. Тому деяке число батьків намагатиметься примістити своїх дітей у цих „вищих” званнях, а щонайменше матиме бажання, щоб їх діти не вибрали „пониженого” звання. На тому тлі витворюються часто конфлікти між доброю волею батьків і здібностями дітей. Порада вибору звання може в багатьох випадках взяти до уваги теж і соціальну позицію даного звання.

Освіта й фаховий вишкіл, що їх вимагають поодинокі звання, різні, а це витворює неоднакові передумови до вибору звання. Фахове підготування вимагає поважних видатків, і то не лише в академічних, але теж і в середніх званнях ремесла, торгівлі, промислу. Сьогодні, в добі фахового шкільництва, вимагається спеціальної фахової освіти. Якщо дочислити до того ще час вишколу, видатки — то вимоги значно збільшаться. В парі з тим мусить йти відповідне заробкування. Тому порада вибору звання бере до уваги в кожному окремому випадку кошти і час фахового вишколу, можливості успіхів та авансу, господарську кон’юнктуру, запотребування в обсаді праці та господарську прогнозу для даного звання на час найближчих років — тобто дані, які може подати лише професійний, фаховий дорадник.

Справа вибору звання тісно пов'язана і з гігієнічними умовами. Коли порівнюємо звання огорожника із званням робітника, зайнятого у фабриці сірчаної кислоти, то унаочимо собі величезні різниці гігієнічних умовин обох звань та чимало небезпек, що загрожують здоров'ю фабричного робітника. Одні звання рішуче шкідливі для людського здоро'в'я, інші ж в деяких умовинах і при некорисних диспозиціях даного організму не відповідні. Тому порада вибору звання бере до уваги гігієнічно-здоровні умовини даного звання і такі самі дані званевого аспіранта.

Коли ж до вище наведеного додамо труднощі, а то й неможливість передбачити розвиток господарського життя в найближчій майбутності і майбутню кон'юнктуру звань нефаховою людиною, то стане ясне, що добору звання не можна легковажити. чи залишати сліпому випадкові, ні тимбільше піддавати до вирішення першому стрічному. лише шукати професійної, фахової поради.

Наочно бачимо, що різні й численні чинники та їх впливи сплітають густу сітку фізичних, психічних, моральних, особистих, суспільних, господарських, гігієнічних, соціальних і званево-політичних потреб, вимог і конечностей — витворюючи для середньої людини непроглядний хаос та нескінченний лабіринт ускладнень і можливостей. з якого сама людина ніколи щасливо не вийде; не допоможе теж і перший стрічний лікар. На правильний і певний шлях може вивести званевого аспіранта тільки професійна, фахова порада. званевий дорадник.

ЛЕВ ШАНКОВСЬКИЙ

ПРОФЕСІЙНЕ ШКІЛЬНИЦТВО В НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

(Докінчення)

Група особистого послуговування обіймає такі ремесла: голярство, фризйєрство, перукарство, фотографічне ремесло. В цій групі працювало до війни в Галичині приблизно 2200 варстатів, в тому 10% українських і 67% жидівських. Для потреб цієї групи ремесел існують у нас такі школи:

1. Косметичні курси, злучені з курсами лікувального масажу, що повинні незабаром переіменитись у косметичну фахову школу.
2. Відділ мистецької фотографії при мистецько-промисловій фаховій школі у Львові.

Розвиток нашого шкільництва для потреб цієї групи ремесел передбачає утворення фахової дворічної косметичної школи, що вишколювала б молодь для потреб косметичної промисловости (косметики з манікюром і педикюром, фризйєрства, перукарства, характеризації) та окремої фахової фотографічної школи, що мала б відділи: аматорської, мистецької, портретної, репортерської, наукової

й рентгенівської фотографії. Зазначені школи мали б завдання організувати всі потрібні курси з ділянки косметики й фотографіки.

Окреме питання — це організація ф о т о г р а ф і ч н о г о відділу при одній з наших ремісничих шкіл, що підготовляв би помічників для фотографічного ремесла чи пак мистецтва.

Т е к с т и л ь н а група ремесел обіймає: виробництво перев'язок, швальні, фарбярні, шапкарство, корсетярство, капелюшництво, кравецтво дитяче, жіноче й чоловіче, кушнірство, мотузярство, щіткарство, пасаманництво, шпалерництво, трикотарство, повсярство, моднярство й рукавичництво. В цій групі працювало в Галичині до війни більш-менш 7500 варстатів, в тому 15% українських і 72% жидівських.

Текстильна промисловість витовляла в нас тільки грубу пряжу, частково також ткацькі, трикотарські, килимарські і повсяні вироби, мотузи та вироби з них. Взагалі в текстильній промисловості працювало 40 невеликих закладів, з однією тисячкою робітників.

Для потреб текстильного ремесла й промисловости вишколюють у нас молодь такі школи: 1. ткацько-килимарська школа в Глинянах з відділом жіночого кравецтва; 2. ткацькі відділи при ремісничих школах у Самборі і Яворові; 3. текстильні відділи в мистецько-промислових школах у Косові і в Яворові, та текстильний відділ мистецько-промислової фахової школи у Львові. Крім цього частинно для потреб текстильної промисловости працює фарбярський відділ хемічної фахової школи у Львові. В ділянці кравецтва й подібних звань вишколюють дівочу молодь ремісничі дівочі школи, що існують у Львові, Коломиї. Самборі, Сокалі, Стрию. Станиславові, а поза межами Галичини в Грубешові, Белзі та Перемишлі. В цьому шкільному році повстав при хлоп'ячій ремісничій школі в Коломиї кравецький відділ, одинокий відділ цього роду в наших професійних школах. Ткацької школи, що існувала в Стрию до війни, й досі не відновлено. Інших закладів, що вишколювали б молодь для потреб текстильної промисловости немає.

Текстильне професійне шкільництво повинно розбудовувати такі відділи при ремісничих дівочих школах, яких ще немає. Звичайно в дівочих ремісничих школах існують відділи: кравецький і білизнярський (швальний). Немає натомість відділів моднярства, шапкарства корсетярства, трикотарства, пасаманництва й мотузярства, далі відділів мережно-гаптярського й апретури.

В ділянці фахового шкільництва треба ще створити жіночі фахові школи з педагогічними відділами, що вишколювали б учительок жіночих фахів. Школи ці могли б мати відділи: а) кравецький, б) швальний, в) моднярський, г) гальянтерійний, ґ) мережно-гаптярський, д) трикотарський, е) педагогічний тощо. Крім цього повинна у нас повстати коєдукаційна фахова школа для потреб текстильної промисловости, що мала б відділи: а) прядільний, б) ткацький, в) кравецький, г) фарбярсько-викінчувальний. При всіх цих школах треба б організувати дошкільні і перевишкільні курси, що підготовляли б уже дорослі особи для потреб текстильної промисловости.

Вміння таких фахів, як моднярство, шапкарство, капелюшництво, краватарство, рукавичництво, трикотарство, хемічне чищення й фарбярство тощо можна набути саме на короткоречинцевих курсах.

До харчової групи ремесел належать: ковбасництво, різництво, пекарство, медівникарство, цукерництво тощо. В цих ділянках працювало до війни в Галичині приблизно 8000 варстатів, в тому більш-менш 10% українських і 42,5% жидівських. Харчово-смакова промисловість складалася з виробництв, для яких сировиною служили продукти сільського господарства. Галичина була і є сільськогосподарським обширом, а через те харчово-смакова промисловість має незвичайно сприятливу базу майбутнього розвитку. В тій ділянці промисловости наховувалось у Галичині коло 1700 закладів і 9000 робітників. Найповажнішу групу творили млини (1150 закладів і 4000 робітників), гуральні (270 закладів і 3000 робітників), бровари (28 закладів і 500 робітників), промислові пекарні (81 закладів і 1500 робітників), менше було цукроварень (3 заклади, 1200 робітників), олійні, консервні, тютюнові фабрики (2 заклади, 1000 робітників), цукерничі фабрики, дріжджовні, м'ясні фабрики, оцтовні, фабрики безалькогольних напитків, молочарні тощо. Не було зовсім у Галичині фабрик переробу картопель і тільки що починали розвиватися фабрики цикорії. А втім підкреслити треба, що всі ділянки харчово-смакової промисловости мають у нас велике майбутнє.

В нас немає покищо професійного шкільництва, що вишколювало б молодь для потреб харчової групи ремесла й харчово-смакової промисловости. Частинно тільки сповняє це завдання агрохемічний відділ хемічної школи у Львові. Одначе було б побажане, щоб таке шкільництво створити. Хемічна школа повинна б відокремити агрохемічний відділ і перетворити його в харчово-промислову фахову школу, що мала б відділи: а) хемічно-цукроварський, б) млинарський, в) ферментаційної промисловости. Завданням цієї школи було б також вишколювати працівників харчової промисловости на спеціальних курсах: млинарських, пекарських, беконярських, вудженярських, пивоварських, винарських, гуральничих, консервної промисловости тощо.

Молочарські школи (однорічні молочарські школи й молочарські фахові школи зі сироварськими й молочарськими курсами) належать у нас до системи сільськогосподарського шкільництва.

Шкіряно-взуттєва група ремесел обіймає кожум'яцтво, замшівництво, властиве гарбарство (чинбарство), шевство й халлявкарство, римарство, сидлярство, рукавичництво й шкіряну галантерію, палітурництво й опорядження хутер. В цій ділянці до війни в Галичині працювало приблизно 6500 варстатів, в тому більш-менш 10% українських і 37,5% жидівських. Шкірна й хутрова промисловість у нас досить поширена, переважно як дрібні заклади. Гарбарні (чинбарні) були здебільша доморобним або півдоморобним промислом. В ділянці шкіряної промисловости працювало у нас 39 закладів і 800 робітників, в тому було 24 гарбарні з 650 робітниками.

Для потреб шкіряно-взуттєвої групи ремесел і промисловости вишколюють у нас: а) гарбарські школи у Львові та Станиславові

(підготовляється ще одна школа в Дрогобичі), б) гарбарський відділ ремісничої школи в Старому Самборі та в) шевський відділ ремісничої школи в Коломиї. Треба ще потворити більшу кількість шевських відділів у ремісничих школах, та створити коєдукаційну фахову школу для потреб шкіряно-взуттєвої промисловости, що мала б відділи: а) гарбарський, б) білоскірничий (замшівничий), в) хутровий, г) взуттєвий, г) шкіряної галютерії, д) палітурництва, е) фарбярсько-викінчувальний. Школа ця мала б готувати техніків для шкіряно-взуттєвої промисловости. Очевидно, всім школам цієї групи слід організувати короткоречинцеві спеціальні курси для потреб шкіряно-взуттєвої промисловости.

На цьому кінчаємо огляд т. зв. ремісничих шкіл, що вишколюють молодь для потреб різних груп ремесел. Огляд промислового шкільництва треба ще закінчити оглядом потреб промисловости, що розвинулась в Галичині.

В ділянці гірничого шкільництва (копальницького торфу, нафти, пазів, соли й потасових солей тощо) можна відмітити свердлярську школу в Бориславі. Вона належить до типу фахових шкіл і є польсько-українська. В минулому шкільному році оголошено вписи до гірничої фахової школи в Калуші, але тоді годі ще було її урухомити. Хеміків для потреб нафтового копальництва вишколює технологічно-ропний відділ хемічної школи у Львові.

Хемічна промисловість розвинулась в Галичині в формі дрібних закладів, переважно загальнохемічної органічної промисловости. В Галичині нараховується 120 закладів хемічної промисловости з 4697 робітниками, крім цього 226 закладів і 3891 робітників керамічно-скляної, та 28 закладів і 568 робітників папірничої промисловости.

Для потреб хемічної промисловости працюють коєдукаційні хемічні школи у Львові та Перемишлі. Львівська школа має відділи: агрохемічний, технологічно-ропний і фарбярський. З уваги на те, що хемічна промисловість поділяється на а) основну (продукція кислот, лугів, соди й добрива), б) загальнохемічну (продукція товщевомілярсько-парфумерійна, хемічно-фармацевтична, ляко-фарбова, гумова тощо), в) лісохемічну (продукція метилалькоголів, оцтової кислоти, ацетону, терпентини, целюльози й целюльодних продуктів), хемічна школа по відділенні агрохемічного відділу й перетворенні його в харчово-промислову фахову школу мала б відділи: а) основний, б) загальнохемічний, в) лісохемічний з підвідділом папірничим, г) керамічно-скляний, г) технологічно-ропний, д) фарбярський. Школа ця мала б обов'язок організувати також всі спеціальні курси для потреб хемічної промисловости.

Мистецьку кераміку заступив у нас керамічний відділ мистецько-промислової школи у Львові.

Поліграфічна промисловість обіймає в Галичині коло 60 закладів і 1200 робітників. Устаткування закладів тільки в невеликій мірі модерне, крім цього немає на кожному кроці фахівців новітніх друкарських технік. Для потреб цієї промисловости вишколює друкарська реміснича школа в Станиславові. Крім цього треба нам

фахової поліграфічної школи. що мала б відділи: а) друкарський, б) літографічний, в) фотохемиграфічний. Частинно підготує в тому напрямі молодь графічний відділ мистецько-промислової школи у Львові.

Про доріст працівників для розвиненого у нас народного мистецтва дбають мистецько-промислові школи. саме фахова мистецько-промислова школа у Львові, що має відділи: а) декоративного малярства, б) скульптури, в) графіки. г) внутрішнього устаткування. г) текстильний, д) мистецької фотографії. Крім того існують дві школи ремісничого типу. саме мистецько-промислова школа для гуцульського промислу в Косові та деревно-промислова школа в Яворові. що плекають регіональні відміни нашого народного мистецтва. До цього типу шкіл можна також зарахувати ткацько-килимарську школу в Глинянах. Підготовлюється вже організація школи в Станиславові. Мережа мистецько-промислових шкіл у Галичині, на нашу думку, ще не завершена. Мистецько-промислові школи повинні ще повстати в інших осередках нашого народного мистецтва, а саме в Тернополі (подільське ткацтво. колісництво й возівництво), Грималові (колісництво), Чорткові (ткацтво, гончарство). Золочеві (гончарство). Коломиї (покутське мистецтво) тощо.

Переходимо до розгляду структури української торгівлі в Галичині й фахового вишколу для її потреб. Ситуація в українській торгівлі тільки на перший погляд виглядає краще, як у ремісній промисловості. Безперечно. ми були за колишньої польської влади. і є тепер, свідками деякого росту нашого купецького стану. Цьому ростові промстила шлях українська кооперація, що по першій світовій війні розвинулася в Галичині незвичайно гарно, охопила багато господарських ділянок і виявила багато можливостей для господарської ініціативи. Крім цього політичні обставини за колишньої Польщі склались так, що наш молодий інтелігентний доріст міг себе виявляти тільки на господарському полі. Та проте структура торгівлі взагалі. а української зокрема мала за Польщі поважні недоліки. Характеристичними рисами галицької торгівлі було: а) велике роздрібнення (75% торговельних підприємств враховувалось до підприємств т. зв. IV. категорії, тобто дрібних крамниць), б) відсутність новітніх вищих форм. як напр., висилкові й товарові доми, автомати. рухомі точки продажу тощо, в) низька організація й техніка обслуговування, г) малі обороти й низька рентовність крамниць, г) перевага жидівського елементу в торгівлі (84.7% у львівському. 93.0% в станиславівському та 93,4% в тернопільському воєвідствах), д) низька фахова підготовка купців (високу й середню освіту мало 16% торговельну 2%, початкову 26.7%, хедер 17.3%, решта мала домашню освіту), та купецьких помічників (60% з нижчою освітою). Торговельна мережа не відповідала потребам населення. У Львові було тільки 246 крамниць на 10.000 населення, коли в Кракові 285. Не враховуючи Львова було тільки 60 харчових крамниць на 10.000 населення (на Горішньому Шлезьку 95). і тільки 10 текстильних (у Варшаві понад 30). А втім, в колишній Польщі

тільки 3,7% населення займалось торгівлею, коли в Німеччині 10,5%, в Голландії 11,4%, а в Англії 12,8%. На 55.000 крамниць у Галичині тільки 2.000 крамниць було в руках українців, при чому в торгівлі й забезпеченнях працювало 4.861 українців. Це тільки 0,9% осіб, зайнятих у торгівлі в колишній Польщі, в якій до речі було понад 18% українців. Якщо взяти б на увагу норми колишньої західної Польщі, нам треба було б створити впродовж найближчого десятиліття 81.000 крамниць, в яких зайнятих буде 250.000 українців. Розвиток цей повністю можливий, коли візьмемо на увагу, що в нас ще розмірно досить людей має деякий капітал, а сучасні умовини незвичайно сприятливі для виявів торговельної ініціативи. Однак ми мусимо взяти на увагу німецькі вимоги й німецькі зразки й запевнити переважній частині нашого майбутнього купецтва солідну фахову підготовку, яка тільки єдина дозволить відповідно використати вкладений капітал й покористуватися такими прикметами, як ініціатива й організаційний хист і таким чином створити не проминальні, але тривкі підвалини нашого торговельного розвитку. В ніякому випадку не можна легковажити потреб цієї важливої ділянки народного господарства, що безперечно має далекосяжне значення для нашого національного розвитку. Не можна й легковажити справ професійної торговельної освіти, до якої покликані передовсім торговельні школи різного типу. В світілі вищесказаного виходить ясно, що треба ще десятиліття років праці торговельних шкіл в повній потужності, щоб вирівняти всі структурні недоліки галицької торгівлі, а передовсім опорожнені імсця по жидівським елементи.

А втім, торговельні школи не вишколюють виключно майбутніх самостійних купців. Їх завдання — підготовка фахівців для всіх ділянок народного господарства (торгівля, кооперація, промисловість, банки, забезпечення, послугові й комунікаційні підприємства тощо). Суть виховання й вишколу в тих школах полягає в тому, щоб майбутнім комерційним працівникам різних галузей народного господарства дати не тільки фахові знання, але й виховати їх на метких, ініціативних, підприємливих, господарних, а при тому чесних людей. Цих прикмет потребують численні ряди комерційних працівників, як заготівельні референти (заготівники), скупники, продавці, бухгалтери, кореспонденти, стенотипісти, магазинники, рекламові фахівці тощо. Всіх їх вишколює й виховує торговельне шкільництво.

Для цих потреб вишколюють в ГГ 6 званево-обов'язкових торговельних шкіл, 35 дворічних торговельних шкіл і 3 торговельних фахових шкіл. Всі ці школи коєдукаційні. бо з-давен-давна жінка працює поруч мужчини в торгівлі, а деякі торговельні фахи є майже виключно її domenom. Кількість українських торговельних шкіл більша тепер у Галичині, як всіх (польських, жидівських і українських) за колишньої Польщі. 50% молоді, що вчиться в українських професійних школах, це учні торговельних шкіл. Спочатку було можна помітити деяку перевагу торговельного шкільництва над ремісничим, однак цьогорічні вписи до професійних шкіл виказують значне побільшення фреквенції учнів і учениць в ремісничих школах. При-

чиною переваги торговельних шкіл були труднощі в засновуванні цього типу шкіл і їх коєдукаційність, при одночасних малих можливостях професійного навчання для дівчат. Звідтіля випливає конечність побільшити ті можливості і завести коєдукацію в деяких школах ремісничого типу, як будівельні, електротехнічні, годинникарські, шкіряно-взуттєві, мистецько-промислові тощо.

Виявляється потреба побільшити мережу званево-обов'язкових торговельних шкіл, які слід відкрити при торговельних школах у всіх більших осередках, при чому в менших осередках можуть вони творити організаційну єдність з промисловими званево-обов'язковими школами (т. зв. купецько-промислові званево-обов'язкові школи). Кількість цих шкіл покищо рішуче замала. В ділянці дворічного торговельного шкільництва можна відкрити ще декілька торговельних шкіл. В ділянці торговельного фахового шкільництва треба нам подбати про розбудову спеціальних фахових відділів. Поруч уже існуючих при торговельній фаховій школі у Львові відділів загальноторговельного, банкового й кооперативного треба нам відкрити ще відділ асекураційний, що вишколював би техніків асекурації (забезпечень), заготівельний, що вишколював би фахівців заготівлі сільськогосподарських продуктів, реклямовий, що вишколював би фахівців реклями, торговельно-адміністративний для фахівців державної адміністрації й для адміністрації торговельних підприємств, транспортний для фахівців торговельного транспорту й його експлуатації, стенотипічний для вишколу стенотипісток українською й німецькою мовами, та педагогічний для вишколу вчителів для нижчих торговельних шкіл. Крім цього розвиток нашої торгівлі та кооперації вимагає створення одної, або й кількох *отирічних торговельно-економічних* шкіл, що відповідали б новому німецькому шкільному типові: *Wirtschaftsoberschule*, та вишколювали б повноцінних торговельно-економічних фахівців з повною середньою освітою.

Окрема проблема — це справа різноманітних торговельних курсів. Обов'язком кожної торговельної школи було б подбати про організацію вишколу й перевишколу людей, що вже в торгівлі працюють, а потрібного фахового знання не мають, чи тих, що бажали б доповнити своє фахове знання в якомусь спеціальному напрямі. Отже можна б організувати курси новітнього продажу й реклями, новітньої бухгалтерії, бранжеві курси для купців і торговельних помічників, стенотипічні курси тощо.

Огляд торговельного шкільництва кінчаємо оглядом шкільництва для потреб домашніх і збірних господарств. Навчання домашнього господарства має велике значення для раціоналізації народної консумції та покращання народного здоров'я, що безумовно починається для збільшення продуктивності праці та збагачування широких шарів нашої суспільности. З цих причин навчання домашнього господарства повинно бути обов'язковим для всіх дівчат, що вчаться в народних, середніх і професійних школах. Крім цього для потреб домашнього господарства слід би організувати однорічні школи домашнього господарства, які можна трактувати як

надбудову семирічних дівочих народних шкіл. Надбудовою оцих господинських шкіл є теж однорічні школи дитячих виховниць, що вишколюють дівчат для складніших проблем домашнього господарства, а саме для виховування дітей. На жаль, обидва ці типи шкіл у нас ще дуже мало розвинені (8 шкіл господинських і 6 шкіл дитячих виховниць). Перед нами на цьому відтинку ще багато праці.

До ведення збірних господарств (гуртожитки, інтернати, оселі, доми старців, установи суспільної опіки, лікарні, санаторії, готелі, гастрономічні заклади) підготовляють у нас покищо дві фахові школи:

1. Дівоча господинська фахова школа в Станиславові.
2. Дівоча фахова школа суспільної опіки у Львові.

Мережа цих шкіл ще зовсім недостатня. Передовсім кількість господинських фахових шкіл треба побільшити (Львів, Тернопіль, Дрогобич), а крім цього при одній з них зорганізувати педагогічний відділ, що приготував би вчителюк домашнього господарства. Крім того треба нам кухарських, кельнерсько-буфетових та готелярських шкіл, **що дали б нам фахівців для цих галузей народного господарства.** Кухарські й кельнерсько-буфетові школи, а також готелярські школи **нижчого типу** повинні бути однорічні, готелярські фахові школи дворічні. Всім школам вказаного типу слід наладнати мережі курсів, що вишколювали б потрібний персонал для потреб збірних господарств, бо маємо його досі дуже мало.

До цього огляду долучуємо ще короткі дані про сільськогосподарське шкільництво. В цій ділянці бачимо помітний поступ. Замість колишніх 4 сільськогосподарських шкіл за Польщі маємо сьогодні в ГГ понад дві сотні званево-обов'язкових сільськогосподарських шкіл, 10 хлоп'ячих і 6 дівочих однорічних сільськогосподарських шкіл (з них одна в Жаб'ю типу гірського), 1 хлоп'яча сільськогосподарська фахова школа в Черниці (ліцей), 3 однорічні садівничо-городничі школи, 1 садівничо-городнича фахова школа у Львові, та 2 однорічні молочарські школи. На майбутнє, як нам відомо, працюватиметься до того, щоб утворити в кожній окрузі одну однорічну хлоп'ячу й одну однорічну дівочу сільськогосподарську школу, так, що всіх шкіл цього типу буде 38 в самій Галичині. В ділянці сільськогосподарського фахового шкільництва планується відкрити ще дві хлоп'ячі сільськогосподарські фахові школи та одну фахову школу для дівчат. Проектується також відкрити дрi лісові школи з українською мовою навчання (Болехів, Солотвина). Мережа сільськогосподарських шкіл подумана так, щоб кожную школу достосувувати до природних і господарських умовин того середовища, в якому вона працюватиме. Відповідно до того організується при окремих школах спеціальні відділи (бджолярські, зіллярські, рибальські тощо). Не можна не підкреслити того факту, що проєктована мережа повністю заспокоїть потреби сільськогосподарського вишколу навіть у такій аграрній країні, як Галичина.

Підсумовуючи все вищесказане, мусимо усвідомити собі, що розбудова українського професійного шкільництва — це та рушійна сила, без якої не можна й думати про всебічний розвиток ремесла.

промисловости, торгівлі й сільського господарства. А втім, розвиток сільського господарства, якому сприятимуть сільськогосподарські школи різного типу — це тільки частина нашого національного розвитку. Без широко розвиненої торгівлі, ремесла й промисловости — будемо неповною й недорозвиненою нацією. Основу міщанського елементу не творять ані державні, чи приватні урядовці, ані навіть робітники, а творять її лише купці, промисловці, ремісники й т. зв. вільні звання. Міста, в яких концентруються люди цих фахів — це в сучасній добі осередки культури й науки, це мозок, що керує життям цілого краю. Заможне міщанство давало все своєму народові і незалежних громадянських діячів і меценатів мистецтва й науки. Витворити оцього заможного, культурного й активного міщанина — це одне з найбільших і найважливіших завдань усього українського народу. Один із першорядних допоміжних засобів до цієї мети — це, без сумніву — раціональна організація українського професійного шкільництва. Вона допоможе вишколити потрібні кадри для цих галузей народного господарства.

ЛЕОНІД БАЧИНСЬКИЙ

ЗАВВАГИ ПРО ПІДГОТОВУ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНИХ ШКІЛ

Мета моєї статті — накреслити деякі головніші недоліки, що їх помітив я за трилітній час існування українських професійних шкіл в ГГ.

Професійне шкільництво на наших землях основно реорганізується.

Не маємо найменшого сумніву, що воно ще й на далі буде змінюватися, достосовуватися до місцевих обставин і далі буде спеціалізуватися.

Легко можна помітити, що шкільна влада намагається випускати добре підготовлену фахову молодь з усіх ділянок господарського, торговельного і ремісничого життя.

Фахова молодь потрібна, щоб нею заповнити ряди працівників в торгівлі, банковості і ремісництві, створити з неї середню торговельну і ремісничу українську верству і нарешті мати запас фахових сил на евентуальні потреби в майбутності. Слід теж підкреслити, що потреби фахових людей збільшують зокрема вимоги війни.

Учительство професійних шкіл має завдання — в короткому часі, виспеціалізувати молодь, що вміла б фахово працювати та практично проводити в життя засвоєну в школі теорію.

Рамові програми для більшости професійних шкіл вже складені до поодиноких предметів на кожний рік навчання, хоч шкільна влада в деяких випадках допускає конечні зміни й доповнення.

Так, напр., на обґрунтовані внесення шкіл і Українського Центрального Комітету в цьому році вже українську мову (граматику, правопис, літературу) впроваджено в торговельних школах як окремий предмет, а незалежно від того залишилися як окреме українське листування.

Якщо професійну школу розглядаємо під кутом вишколу фахівців у докладно окресленій спеціалізації, то тим самим до поодиноких професійних шкіл треба спрямовувати молодь з відповідним добором, а не автоматично.

Тут якраз, у виборі школи, роблять найбільше помилок **б а т ь к и** і ми, **у ч и т е л і**.

Б а т ь к и — як батьки, все уважають свою дитину за найкращу. Напр., цього року на 300 учнів, що зголосилися до вступного іспиту, не було

у мене ані одного батька чи матері, які б не казали: „Моя дитина — дуже здібна, дуже хоче вчитися в торговельній школі і т. ін.". Так наче б то така заява рішала про прийняття учня до школи.

Батьки чи не найбільше роблять помилок ще перед висланням дітей до міста, тобто тоді, коли діти ходять до школи на селі.

Багато є таких батьків, що не посилають точно дітей до школи, не створюють їм відповідних умовин для науки.

Багато дітей пропускає школу здебільша з вини батьків, через морози й холод, недостачу взуття, одягу, польові роботи, господарські потреби в хаті і т. ін.

Вдома дитина не має де вчитися, батьки не беруть до уваги потреби школи, не купують зошитів, книжок до науки і читання, взагалі не мають повного розуміння для науки. Їм вистачає коли дитина щось читає, пише і рахує.

Більшість батьків намагається, щоб діти їх якнайскоріше перестали ходити до школи. Любов і заохоту до школи, до науки, рідко коли зустрінемо; навпаки, батьки часто вважають, що зовсім вистаче для дальшої фахової науки закінчити 4 або 5-класову школу. Числячи літа ходження до школи, тобто без потрібного загальноосвітнього знання, не скінчивши школи вищого ступеня.

Батьки чи їх діти часто ідуть за модою. Якщо син, напр., Івана Козія є в такій то школі, то й сини інших господарів намагаються йти до тієї самої школи. Інколи з одного села таким чином збирається по 16 хлопців в одній класі, а не всі вони до тієї школи надаються.

Така мода має навіть нездорові наслідки. Знаю ученицю М. Г. Дівчина бідна, не має батьків, приміщена в Ярославі просто в норі, за яку платить тим, що носить воду, а їсть одинокий пісний хліб. Зовсім не надається до торговельної школи. Навпаки — добре працювала влітку у дитячих садках. Через недбалість не вписалася до торговельної школи на початку року. Прийшла радитися, що їй робити. Раджу їй записатися до школи дитячих піклувальниць, яка саме відкрилася. Школа під кожним поглядом нам потрібна і школа добра. М. Г. відійшла майже ображена і заявила, що та школа для неї не надається. Пішла бідувати на село, щоб у вересні знову записатися до торговельної школи.

Батьки мусять рішитися дати дитину до школи вже бодай з початком останнього шкільного року й допомогти їй в науці, дати дитині підстави до самостійної праці, яка її чекає в середній професійній школі.

Всього того годі вимагати від більшости батьків. Освідомити їх в тому напрямі мусимо ми: учителі, священники, культурно-освітні працівники і все свідоме громадянство

У ч и т е л ь с т в о, як все — перебирає на себе найбільший тягар праці.

Наше вчительство докладає багато сил, щоб вислати діти до професійних шкіл. Деякі вчителі й директори з подивугідною посватою причинилися до дальшої науки молоді в професійних школах.

Однак вказане тут, у своєму часописі, поробити деякі заміти.

1. Багато приходять молоді дуже слабо підготовані. Чи можна припускати, щоб молоді, яка скінчила вищий ступень народної школи з добрим успіхом, не опанувала засад мови й арифметики й не знала ані дробів, ані десяткових чисел? Я міг би навести багато прикладів просто фатального знання деяких абсолювентів вищого ступеня народної школи. Але це не входить у мое завдання.

2. А що є частим явищем? Просто немає свідoctв, де були б „достаточні" ноти. Всі учні (-ці) кінчають школи з „визначним" успіхом. Перевага тих, що згорі вділ невинправдано мають самі „дуже добрі" оцінки. Не диво, що при вступному іспиті перепадають. Це компромітує школу й учителя, а інших товаришів праці ставить у дуже прикре положення.

Вже тепер мушу ствердити, що є школи, які висилають молодь дуже добре підготовлену, і ті школи здобули собі авторитет і пошану.

З оцінкою знання треба бути гострішим! В оцінці знання кожного учня (-ці) не вільно керуватися нічим іншим, тільки справедливістю.

Окремий обіжник центральної шкільної влади в тій справі каже давати

оцінку „дуже добре” тільки у виняткових випадках, дійсно визначним учням (-ицям).

3. Загально — в народних школах треба найбільше звертати увагу на знання української мови (правопис і граматика) і розбудити у молоді замишування до книжки і читання книжок з історії, географії й літератури, і то не перед закінченням школи, а впродовж цілого часу навчання, а бодай від ІV. кляси.

Щоб улегшити працю вчителеві в тій ділянці, конечно треба творити дитячі шкільні бібліотеки, чи користати з інших дозволених бібліотек, щоб учитель мав книжки під рукою і давав їх до читання. Діти так при звичаються, що пізніше самі будуть домагатися книжки.

Заклик Українського Центрального Комітету до українського громадянства — дарувати книжки до сільських бібліотек — повинен знайти широке розуміння.

4. Історії і географії не вчать у фахових школах, тим самим знання, яке дасть народна школа, залишиться у молоді як основа, а малі доповнення зможе зробити учень лише самоосвітою та в шкільних гуртках.

Окрему увагу треба звернути на ділянку державного й національного виховання.

Іноді молодь виходить з народних шкіл з невиробленим письмом. З цієї причини має вона у фаховій школі дуже багато прикростей, непотрібного труду й зайвого зужиття енергії. Тому не лише для професійної школи, а на ціле життя треба виробити у молоді добре, читке письмо, привчати чисто писати в зошитах, щоб не виривали карток, не робити підчищень, поправок і виплекати охайність та дбайливість у кожній праці. На цю ділянку мусять звертати увагу всі вчителі в школі, послідовно і постійно, а напевно досягнемо тривалого успіху, що дасть користь молоді на ціле життя.

5. Тісно з тим в'яжеться зовнішня культура й форми поведінки у молоді. З одних шкіл приходять діти, що відразу відзначаються. Це свідчить про те, що з молоддю вчителі працювали. З інших шкіл молодь приходить нездисциплінована, брудна, без найменшого поняття про основи культурної поведінки. А скільки зайвої енергії витрачається на зроблення того, чого не зроблено в народній школі.

На послух, дисципліну — всі ми повинні звертати увагу, так далеко, щоб мати в будучині здисциплінованих громадян.

Було б великою несправедливістю, коли б не підкреслити бодай головних чинників, що від'ємно впливають на навчання в народних школах.

Найважніша наша недостача це те, що замало маємо народних шкіл вищого ступеня, що саме по їх закінченню діти можуть переходити до званевої школи. Далі недостача учительства: де повинно бути 5—7 учителів, там є три або й дві сили, і то помічні, навіть при школі вищого ступеня. Ясно, що це зле впливає на рівень навчання. В деяких школах наука відбувається що другий день. Є навчання на перемену з відділами інших шкіл. Мало є шкіл, що в цілості вичерпали приписану програму навчання через різні місцеві умовини, чи недостачу палива, відсутність учителів і т. ін.

Програми народних шкіл покищо ще не спрецизовані, через що вони часто залежать від доброї волі й інтелігенції даного вчителя.

Тяжкі умовини життя вчительства причиняються теж до обниження рівня науки в народних школах.

Буває, що до середніх шкіл вибирають молодь випадково, а не на основі її здібностей. Чимало вчителів уважає просто своєю амбіцією якнайбільше молоді вислати до званевої школи. Є це радісне явище, але при виборі молоді не зроблено селекції або не було найменшого розуміння вимог званевої школи.

Великі труднощі має вчитель у тих селах, де немає вищого ступеня школи, а є молодь, що бажає вчитись у званевій школі. В тому випадку більшість товаришів вже по 5. чи 6. році навчання намічують здібнішу молодь і з нею безінтересовно пророблюють матеріал вищого ступеня.

Це дає найкращі висліди і молодь приступає до вступних іспитів дбайливо підготовлена.

До вислання найспосібніших учнів (-ениць) до званевих шкіл може причинитися згідна, серйозна співпраця учителя з парохом, коли вони, висилаючи молодь до школи, матимуть на увазі вищу ціль — добро народові.

Коли до всього додамо умови, в яких молодь учиться на селі, то про кращу підготову її до званої школи можна говорити лише тоді, як учитель дасть максимум своєї охоти і знання.

Щодо вибору професійної школи, то найбільше винні самі професійні школи, що не інформують учительства і шкільних управ про існуючі школи, їх вимоги й умови прийняття.

Як же можна було при таких умовах проводити селекцію і вибирати професійну школу та до неї спрямовувати молодь, коли фахові школи такі різноманітні, а кожна школа має свої вимоги, свої особливості.

Тому перед висилкою молоді до званої школи мусить учитель прийти до окружного шкільного радника чи до УОК (до референта шкільних справ або референта професійних шкіл Учительського Об'єднання Праці) і про кожну школу докладно розвідати, а далі — робити одночасно потрібні помічення над молоддю, яку намічено вислати до фахової школи.

ОСИП ЯВОРСЬКИЙ

ПІЗНАННЯ СІЛЬСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Пізнання середовища праці завжди було, є й буде актуальне. Панівні відносини та умовини якогось середовища дуже впливають на формування характеру дитини. Учитель мусить ці відносини добре пізнати, щоб додатні властивості у виховній праці вміло викристати, а від'ємні поборювати. — Матеріальний та духовий світ, серед якого живе та розвивається молодь, діють куди сильніше на неї, як найкраще поставлена, але від середовища відчужена школа. Своєрідна культура простолюддя витворювалася роками та входила в кров і душу кожного покоління. Хто недоцінює або легковажить матеріальну й духову культуру середовища — стає все для нього чужим. Всі найкращі його зусилля не дадуть успіхів. Тому вчитель мусить зацікавитися як матеріальним життям середовища, так і духовим світоглядом населення.

Пізнаючи середовище, не лише поглиблює учитель своє знання, але також має нагоду причинитися до збагачення скарбниці рідної культури, якщо вестиме записки своїх дослідів та переживань.

Щоб пізнати своє середовище праці, мусить учитель обсервувати не тільки життя населення, але все те, що під обсервацію насувається. Стане, напр., він досліджувати причину господарського стану села, чому воно бідне, чи багате; спостереже при тому його положення, рід і якість та кількість управної землі, пасовиськ, лісів, багниць і т. ін., то помітить перепливаючу річку, залізничий шлях, гостинець, чи „польську” дорогу, — віддалення села від залізничної стації, повітового міста, чи якого промислового осередка. — Візьме на увагу, яке значення можуть мати ці обставини для розвитку села. Зацікавить його, чому такі, а не інші роди збіжжя в даній околиці управляють. Приглянеться способів управи збіжжя та виконуванию різних господарських праць. Зачується снувати в його умі завваги. Поміркує, чому в його селі нема вміло ведених садків, пасік, яринних городів.. Зачне шукати способів усунути зло. Не задовольнить його старотипна, консервативна відповідь селян. Пошукає пояснення в відповідній лектурі, засягне рад досвідчених людей та знавців.

Якщо вже раз зацікавиться учитель своїм середовищем, забажає пізнати також духові властивості населення. Учитель має нагоду не лише пізнати, але й зібрати всі духові цінності свого середовища. Зібрані матеріали повинен він передати повітовій чи краєвій науковій інституції в цілі відповідного використання.

Ось пару прикладів підходу до етнографічної праці:

1. На лекції співу попросить учитель дітей в класі чи молодь у читальні, щоб вони заспівали йому якоїсь їх місцевої пісеньки. Напевно заспівають. — Учитель запише мелодію і слова пісеньки. Радість і користь буде обоєм. Запросять учителя на весілля, вечерниці, толоку, христини чи інші обходи, — і тут кожний мужчина, кожна жінка буде виводити найкращі пісеньки, щоб лише їх „пан” також записав.

2. На годині практичних занять збере вчителька місцеві вишивки, мережки та інші взірці народного мистецтва. Хлопці ж знову виконують дуже вірні моделі місцевих жорен, ступ, млинків, ткацьких та гончарських вар-статів, вітраків, господарських та ремісничих знарядів, а також сіті до ловли риб, вертепи з ляльками, топірці та різні забавки. І скільки то гарних експонатів може придбати школа до регіональних музеїв.

3. Все таки найбільше матеріалів до етнографії може учитель зібрати на годині української мови. Молодь дуже любить байки та оповідання, головню в яких виступають надприродні явища. Кожне село має свої вірування, свої закляті місця, в яких „страшить”, або які приносять нещастя, свої забобони, свої погляди на явища природи та життєві прояви. Віра в чари, віра в духів є ще серед нашого народу така велика, що майже кожна чинність людини, кожна річ, кожний обряд — з ними зв'язані. — Цей чудовий світ уяви найкраще змальовує душу того середовища. Святкові родинні та інші звичаї майже в кожному селі більше чи менше відмінні. А що світогляд молодшого покоління змінюється, тому багато духових питоменностей нашого народу затрачується. Завдання учителя — заопікуватися народними цінностями.

Докладне знання середовища потрібне вчителеві не тільки в шкільній, але й в громадянській праці. Якщо населення спостереже, що учитель цікавиться ним, тоді між школою і домом зникне прогалина. Тоді праця в школі стане радісна, присмна та корисна в своїх вислідах, тоді культурний вплив учителя на населення буде великий, а прив'язання та довір'я до вчителя — щире та сильне.

Хоч доведеться колись учителеві покинути те середовище, населення благословитиме його за раду й допомогу в їх клопотах, за освітню та громадянську працю, якою двигнув є.

Я. ЯРОСЛАВЕНКО

ІЗ МОГО СПІВАНІКА *

Ген по бітім по шляху
Тихо мчитьс'я без страху
Сам без коней бистрий віз,
Що не видно і коліс.

В'ється, мчитьс'я як стріла
Гей, дитино ти мала,
Май позір тут, уважай,
І з дороги уступай!

Мчитьс'я, в'ється самохід,
Поза ним вже тільки слід!
Мчитьс'я, лине, пролетить
І в моти вже буде вмить.

Мигом, бистро, лине час,
Самохід за часом враз —
Ми лінєвства вороги,
Час тепер в нас дорогий!

* В зв'язку із статтею І. Гриневецького „Рідна пісня і виховна праця” в попередньому зошиті продовжуємо започаткований там же вибір із творів відомого українського композитора Я. Ярославенка. — Редакція.

ДМИТРО СОКУЛЬСЬКИЙ

КІЛЬКА УВАГ ДО ПСИХІКИ ХОЛМСЬКОЇ ДИТИНИ

Щоб подати напрямні у вихованні і навчанні холмської дитини — слід розглянути її проаналізувати виховні впливи, серед яких вона розвивалася й виховувалася.

Коли ми говоримо в цьому місці про холмську дитину, то не маємо наміру підкреслювати її окремішності як типу, а радніше вказати на зовсім відмінне і під цим поглядом цікаве — виховне середовище, в якому вона перебуває.

Коли ми обсервуємо дитину, ми привикли думати все про психічну структуру дитини, що є виявом гармонійного впливу виховного середовища. Зовсім інакше з холмською дитиною.

Вона — була позбавлена цього гармонійного виховного середовища, що так позитивно впливає на розвиток особовості.

На її виховання впливали протилежні, різnorodні впливи, а внаслідок того — нинішня холмська молодь, серед якої бувають і такі, що їм інколи важко остаточно зачислити себе до того чи іншого національного табору.

І не дивниця. Холмський українець проходить оце вже третю з черги асиміляцію.

Перша національна асиміляція — це московська. Вона глибоко в'їлася в душу холмщаків. Можна сміло говорити про помітну культурну російську асиміляцію великої частини старшого покоління.

Традиції московського імперіялізму з матеріальним добробутом та стабілізацією відносин — витиснули незатарте знам'я на психіці старшого холмщаків.

Це й між іншим було теж причиною, що такий сильний опір ставив старший холмщак другій з черги національній асиміляції — польонізації. Це **вигворило** хронічну поставу негачі до всякого нового, що не відповідало його основній поставі.

Правда, він безсило дивився на те, як його діти польонізуються, не бачучи покищо іншого виходу. Та очі свої інколи звертав на схід.

У тому ж дусі впливав часто дім на дитину, в дусі зовсім протилежному, як його пропагувала чужа польська школа.

Ці два протилежні впливи, однаково сильні й скривили душу молодого покоління. Бо ж — властиво, де їх правда? Своєї української правди вони дуже мало знали.

А зрештою, хоч і через затьмарення їх національної свідомості — проникло проміння української правди — як старе, так і нове покоління ставилося до неї з вичікуванням.

Українська національна ідея, її можливості реалізації — були заабстрактні для його способу думання. Він не бачив тут конкретної, реальної сили. Бачив її зате деінде. І покотились довгі дні брутальної польонізації, якої наслідки бачимо сьогодні.

Зрозуміймо тепер трагедію холмської дитини. Вдома часто русифікація (вплив батьків) — в школі була брутальна польонізація. Чи ж можна тут подумати про гармонію особовості дитини, коли діють цілком протилежні, ворожі впливи, що взаємно себе поборюють? Чи ж не могли вже тоді повстати зародки негативної постави до оточення взагалі?

А коли розпалася польська держава, холмська дитина опинилася знову перед новим для неї явищем — національним відродженням.

Над її душою невпинно ворухається, спрагнені правдивої, здорової поживи, а не отруї, що нею стільки років її годували.

Старше покоління з дива очі розплющило, шукаючи в своїй душі спільних з новим явищем рис. У глибині душі відчувало, що настало щось, що близьке і рідне і що торкається його буття.

Нашу надію покладаємо на молоде покоління. Як підійти до холмської дитини, щоб цю нову правду — зате її власну — вона прийняла як дійсно свою власну і нею жила до кінця свого життя та іншим у спадщині передала?

На дитину так, як на первісну людину — слід діяти конкретними. Конкретів цієї правди нової для неї — ми маємо дуже мало.

Тому й мусимо вживати як помічної візії минувшини й майбутности нашої батьківщини.

Цю візію частинно слід реалізувати на аматорських дитячих та юнацьких виставах, в організації шкільного життя та відсвіжувати завжди на національних святах. Не потребуємо хіба додавати, що ціле навчання повинна проникати ця думка, щоб дитина по змозі в конкретних образах могла переживати минуле, сучасне й майбутнє своєї батьківщини в межах нової Європи.

3. ЛЕВИЦЬКИЙ

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ В НАРОДНІЙ ШКОЛІ

Нинішня школа повинна бути — як це звичайно підкреслюють — школою активною, школою праці, що приготує до життя.

Минули часи, коли учень мусів видумувати різні підступи¹, щоб викрутитись від учителя, який чигав на всі його схиблення, помилки й неувагу, через що школа ставала для нього осоружна і будила в учнів страх.

Після довгих змагань педагогів змінити таку методику навчання щойно прагматизм довів до перемоги, усуваючи виключно пам'ятеве навчання. До оформлення нової школи причинилися швидкі поступи природничих наук, розвій техніки, психологічні досліді та ствердження, що добре вихована й розвинена молодь — це основа сильної держави. Треба було впровадити до школи інший спосіб навчання, спосіб, що приманював би дитину до школи, де кожна праця була б для неї приємна й радісна, дарма, що інколи тяжка і зусильна.

Впроваджуючи зміни методу навчання всіх предметів, змінено й методу навчання практичних занять². Нові методи досягли незабаром успіхів, бо помічено, що цікавість, з якою діти працюють, радість з виконаної роботи зробила дитину точнішою й сумліннішою у виконуванні шкільних обов'язків: дитина стала охоча до науки.

Нові методи ручних занять мають на цілі розвинути домашній промисел, а теж сповняти господарські та суспільні завдання.

Однак зацікавлення, викликане на годинах ручних занять, розвиває дитину одночасно ще й фізично та умово. Дитина швидше сприймає знання через технічний досвід, який набуває, виконуючи ручні зайняття.

Як знаємо з психології, до фізичної праці треба і зусилля ума, а кожна умова праці томить людину фізично. З того виходить, що праця фізична й умова сильно з собою зв'язані і не можна розвиватися умово, не розвиваючи себе фізично, чи навпаки.

Вдумаємося глибше в згадані слова й обслідуємо людину, що працює умово. У неї можна спостерегти: обниження температури тіла й обігу крові, слабкий віддих, малу охоту до їди, ослаблення всього тіла. Натомість фізична праця — зміцнює життєздатність людини, побуджує серце, а тимсамим і обіг крові, прискішує віддих, збільшує апетит, через що людина добре травить.

Фізична й умова праця спричиняють втому, але фізична втома інша від умової.

Сама рухливість дитини, нахил до різноманітності і взагалі її творчість — це найважливіше завдання ручних занять — вимагають того, щоб у школі впровадити рівномірну фізичну й умову працю.

Добре упляновані ручні заняття розвивають у дітей так зв. педагогами „шостий змісл“, тобто ч у т т е в о - р у х о в и й змісл. що зміцнюється у школі підчас руханки, забав, рисунків і ручних занять. Вже сама будова нашого мозку вказує на потребу ручних занять, бо мозок має більше клітин, призначених для руху рук, як для інших частин тіла.

Різні педагоги заявляються за тим, „щоб у дітей у школі працювали обидві руки“ і на тій підставі почали впроваджувати розмаховий рисунок лі-

¹ Уживання по школах учнями т. зв. „бриків“.

² Метода Гавдіга, Кершенштайнера, Ліца й ін.

вою і правою рукою, однак це не все давало позитивний вислід. Аж впровадження ручних занять замість розмахового рисунку на шкільних годинах може повністю дати позитивний вислід. При ручних заняттях працюють обидві руки рівномірно, при чому можна робити навіть натиск на працю більше лівою рукою, щоб права частина мозку могла розвиватися (вона завідує лівою частиною тіла).

Досвід доказав, що людина, яка працює правою рукою, має розвинену більше ліву частину мозку, а в людини, що працює лівою рукою, розвивається більше права частина мозку. Отже ручні заняття розвивають обидві частини мозку рівномірно, бо при них працюють у дитини обидві руки.

Ручні заняття можна лучити з усіма предметами навчання в народній школі; українська мова: в часі свободних розмов підчас ручних занять діти висловлюють щораз влучніші вислови, що дуже причиняються до опанування рідної мови; українська мова й історія: для шкільних вистав шкільна молодь може робити костюми, моделі декорації, будує сцену тощо; природа: сушення листя і квітів, роблення приладдя до праці в шкільному городці і праця в самому городку тощо; географія: роблення мірничого приладдя; фізика: допоміжні засоби навчання; геометрія: брили й інші геометричні фігури.

Як бачимо, ручні заняття в народній школі — це дуже помічний предмет у розвитку душі дитини, її характеру й людських почувань. Ручні заняття — це чинне наочне навчання, тільки треба їх планоно укласти, щоб мати з них користь. Година ручних занять, ведена без пляну — впроваджує хаос.

Ручні заняття — це предмет, який школу зближає до її мети.

Можна б покласти собі три питання: 1) яку користь має з ручних занять школа, 2) чого вчиться дитина, 3) яку працю має учитель?

Відповідь на ті питання — легко знайти, якщо хтось критично думає і не упереджений до ручних занять.

1. Школа має за ціль розвинути фізичну й духову силу, інтелігенцію, розбудити самостійність, творчість, оформити індивідуальність, свіжість ума і тверезий погляд на світ. А до цього всього великою мірою причиняються ручні заняття.

2. Дитина ручними зайняттями визволяє свою думку до практичного зреалізування; як предмет дають вони дітям у школі вартості, яких досі не знали. Дитина має змогу пізнати фізичну й умову працю; вона мусить покористуватися всіма своїми знаннями, щоб робота вийшла з рук без закиду, через що вчиться зручності, сумлінності, самостійності і зміцнює віру у свої власні сили.

3. Учитель — має свободу поступування, має час досліджувати прикмети душі дитини, стежити за ходом праці, а не тільки стверджувати її вислід. Він має змогу стати дорадником молоді, витворити погоду духа і здобути повне довір'я молоді до себе. Як бачимо, праця вчителя в часі ручних занять — дуже інтенсивна; він може використати всі моменти, що розвивають знання в царині кожного предмету з допомогою свободних розмов, а, залишаючи молоді власну ініціативу, розвиває в дитячих' умах велику незалежність і самостійність.

Школа взагалі має завдання вишколити громадянство в усіх ділянках. Як під фізичним, так під психічним поглядом. Сила держави не залежить так від розмірів посіданої землі і кількості людей, як від якості своїх громадян. Коли школа буде розвивати всі вроджені прикмети і здібності, тоді держава і громадянство можуть бути спокійні за своє майбутнє.

Причина життєвих неуспихів — це часто невідповідне виховання; щоб тому запобігти, треба а к т и в н о виховувати.

Активно виховуємо, якщо добре плянуємо ручні заняття. На них не слід дивитися як на ремісничо-професійне досконалення дітей: правда, треба дбати, щоб діти виконували кожну працю згідно з вимогами техніки, однак не на увазі слід мати в першій черзі умовий розвиток. Не сміємо вести ручних занять механічно, бо вони — замість відповісти своєму високому завданню — стали б тягарем у школі.

Важна справа — виробити техніку в ручних заняттях, що її треба б вводити від самого початку, ідучи від найлегших до найтяжчих занять, і що якийсь час при тяжких заняттях повторяти легші.

Дитина до 12 років не може інтенсивно думати, але при ручних заняттях помалу приневолюємо її до ліпшого думання.

В школах на ручних заняттях можна обробляти всяку сировину, як папір, солому, дерево тощо. Передусім треба розпочати від найдешевшої, яку дитина може набути кожної хвилини. Тут належить особливо папір із записаних зшитків і старі часописи: тут можна виконати різні забавочки, якими діти будуть навіть тішитися, напр., стрілку, човен, ластівку, жабку, гармоніку, вітрак, прикраси на ялинку тощо. Таких забавочок можна робити дуже багато.

З черги можна впровадити і блискучий папір, з якого будуть діти укладати по кілька шляхів і зір, переходячи до стрічок. Всі ті зразки укладають діти з маленьких прямокутників, квадратів, трикутників і кіл, зазнайомлюючись тим самим з початками геометрії.

Укладаючи кольорові шляхи і стрічки, діти набирають смаку до гармонії кольорів.

Не забуваймо також, що через короткі і все нові зразки шляхів, зір, стрічок і вирізків великою мірою впливаємо на народну творчість і національне мистецтво.

Не можна вимагати від дітей мистецького вирізування, бо це знеохотило б їх. Фігури слід вирізувати сміло, а навіть криво; ця кривість в цілості дуже приємна. В тому змислі тут може справджуватися частинно українська поговорка „що кривіше, то красивіше”.

Коли пишу цих кілька слів, хочу переконати вчительство про велике значення практичних занять у народній школі під виховним поглядом. Тверджу, що ручні заняття виробляють у дітей власну ініціативу, самостійність думки та справність, розвинути помисловість і творчість, зокрема підсилять народне мистецтво. Це доказує дотепершній шкільний досвід та практика в різних краях.

То ж до праці! Хай в кожній народній школі розвивається наука ручних занять, якими виховаємо справне й добре розвинене покоління.

† КАТЕРИНА ЛОЗИНЯК

Несподівано вмерла 11. квітня ц. р. на запалення мозкових опон фахова вчителька української господинської школи в Ярославі, Катерина Лозиняківна. Була це надзвичайно доброго серця людина, чесна, характерна й добра вчителька.

Хто знає Ярославщину перед війною, той усвідомляє собі, які труднощі мав українець, коли хотів досягнути середню освіту. Покійна скінчила польську народну школу і польську приватну семінарію в Ярославі. Іспит зрілості здала в українській семінарії в Перемишлі 1920 р. Українське свідоцтво замкнуло їй доступ до вчительської праці, але Покійна не покидає надії, робить заходи у всіх кураторіях, а сама, щоб не марнувати часу, вчиться кравецтва. По трьох роках відкриває свою робітню і видатно працює. По кількох літах покликано її на учительську посаду в Ярославщині. Вона кидає робітню й віддається учительській праці, яку понад усе любила й до якої мала покликання. Однак у школі 1929 р. стає калікою, її пенсіонують, вона вертається до Ярослава і знову займається кравецтвом. Тут переживає особисту душевну драму. 11 років веде власну робітню й одночасно працює в захисті та в релігійних товариствах.

Коли в 1941 р. творилася українська господинська школа в Ярославі, не було кращої кандидатки, як Покійна. Вона кидає свою робітню. Йде до школи й тут з великим запалом вчить молодь шиття і крою.

Молодь дуже любила Покійну. Дирекція школи все з признанням відносилася до її шкільної праці, а візитації все підкреслювали її визначну фаховість і успіхи в праці.

З великим жалем прощали Покійну на вічний відпочинок молодь, учительський збір і громадянство. Велика втрата для школи і для Ярослава, де так мало інтелігенції, а тим більше фахової.

Вмерла в 45 році життя, тоді як могла ще так багато прислужитися українській землі.

Л. Б.

ОГЛЯД ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ

КУЛЬТУРНИЙ БАСТІОН НА ЛЕМКІВЩИНІ

(Учительська семінарія в Криниці)

Кінець серпня 1940. Завдяки прихильності німецької влади та УЦК в Кракові рішено відкрити першу в ГГ українську вчительську семінарію. Немов у відплату за таке довге упослідження вибрано Лемківщину на осідок нової школи. Важко було знайти місце, в якому могла б працювати нова українська культурна станиця... Романів, Сянік, вкінці — завдяки доброзичливості німецьких чинників — вибрано Криницю. Та тут відразу на початку прийшлося поборювати цілий ряд труднощів: недостача приміщення для школи і для учнів.

Учнів приміщено в двох, на цю ціль приділених віллях, а школі пришлося наразі проситися в комірне до будинку народної школи в Криниці-Селі, віддаленім 3 км від Криниці-Живця.

10. грудня 1940. З різних сторін з'їздяться учні: це вступні іспити до учительської семінарії на I. і II. курс. До „підготовки” приймається без іспиту. По кількох днях починається наука. Та тут напливають теж поважні „пані й панове”: це кандидати на однорічний педагогічний курс. Вони вже мають за собою гімназію, вже працювали в різних наших установах, а тепер хочуть за рік здобути фахову освіту та стати носіями рідної культури в найдальших закутинах батьківщини.

I починається сіра — буденна праця. Молодь і вчителі щоденно, нераз двічі на день, топчуть криницький асфальт і брук до Криниці-Села. „Вусаті” кандидати педагогічного курсу провадять лекції в народній школі та дрижать, бо незабаром іспит зрілості. Нелегко живеться молоді. Правда, влада, Український Центральний Комітет і Український Допомоговий Комітет багато помагають, але це ж війна: треба не в одному обмежуватись! Та — Криниця віджила, дістала інше обличчя. З пісню на устах машерують трійки: це питомці бурс ідуть до школи... А в школі — на лекціях — ще панує „літературна”, але в часі перерви — цілий „заповідник” українських говірок: переважає лемківська, але тут холмицак спорить про щось „важне” з закарпатцем, там буковинець з галичанином оповідають собі щось цікаве... школа й гуртожиток невпинно працюють над вирівнюванням різниць.. Нелегко йде праця, але таки йде!

Кінець червня 1940. Класифікація при кінці першого шкільного року.

Підготовний курс:	20
I. „ :	34
II. „ :	36
Педагогічний „ :	31
Разом —	141 (в тому 73 хлопців, 68 дівчат)

25. і 26. червня: іспити зрілості кандидатів педагогічного курсу — під проводом представника шкільної влади, д-ра Гасселіха. 30 кандидатів дістас свідцтво зрілості.

Тимчасом зладжено призначений на школу будинок і вступні іспити на новий шкільний рік 1941/42 відбуваються в „свій” хаті.

Надходять ферії, та не для учителів семінарії: шкільна влада організує 6-тижневий курс для некваліфікованих учителів (помічників). Голоситься 85 кандидатів (-ок). Серед гарячого літа й захоплення вістками про перемогу німецької армії над більшовиками йде праця жваво вперед.

Кінець серпня: кандидати здають іспит зрілості.

Допущено: 79 здало: 75.

Перші льоди проломано. Лемки... зрозуміли! З найдальших закутин почали зголошуватися учні. Цей вплив молоді спонукав шкільну владу утворити рівнорядні відділи.

Шкільний рік 1941/42:

Підготовні курси:	хлопців	21,	дівчат	29,	разом	50
Курс I А	"	51	"	—	"	51
" I Б	"	—	"	54	"	54
" I В	"	19	"	29	"	48
" II А	"	34	"	—	"	34
" II Б	"	—	"	44	"	44
" III	"	17	"	33	"	50
Разом (7 відділів)	хлопців	142,	дівчат	189,	разом	331

Шкільний рік 1942/43:

Підготовний курс:	хлопців	19,	дівчат	28,	разом	47
Курс I А	"	18	"	31	"	49
" I Б	"	20	"	28	"	48
" II А	"	43	"	—	"	43
" II Б	"	—	"	50	"	50
" II В	"	20	"	27	"	47
" III А	"	16	"	21	"	37
" III Б	"	13	"	19	"	32
" IV	"	20	"	34	"	54
Разом (9 відділів)	хлопців	169,	дівчат	238,	разом	407

Більшість учнів живе в бурсі. На ту ціль відступила управа міста заходом УДК в Криниці 3 просторі вілли. Дівчата поміщені в двох, а хлопці в одному будинку.

Молодь — це переважно (78%) селянські діти з Лемківщини (повіти: Новий Санч, Горлиці, Сянік), решта з Холмщини й Грубешівщини, Галичини, з Буковини, Закарпаття, з Райху.

Учительський збір складається з 12 учительських сил, в тому власних етатових 7, допоміжних (доходячих) 5.

Молодь Лемківщини — цікавий матеріал! Примітивізм при вродженій інтелігенції. Деяка недовірливість, унасліджена по батьках. Реалізм в оцінюванні життєвих фактів. Тверезість ума. Сильно вкорінене почуття національної відрубності від поляків: над українською національною свідомістю треба багато праці. Залишки москвофільства між молоддю майже невидні! Присвоїти їм українську літературну мову — легко.

Праця йде. Не наша річ її оцінювати! У днях 17—20. травня 1943 відбувся в закладі перший правильний іспит зрілості; 45 кандидатів одержало право навчання в народних школах. Лемківщина дістала нових молодих учителів. У добру путь!

Омелян Ціsik.
управитель семінарії

УКРАЇНСЬКИЙ УЧИТЕЛЬ НА ОДНОМУ ВІДТИНКУ МНОГОСТРАДАЛЬНОЇ ХОЛМЩИНИ

Ще чотири роки тому можна було тільки затискати у безсилій люті п'ястуки, коли читалося про геройські подвиги „братів словян” над нещасними „тутешніми” холмщачками.

Щойно коли у вересні 1939 р. присла польська миляна банька, потягнули в Холмщину сірі „пługатарі”, здебільша з Галичини, гнані з-під рідних стріх московсько-жидівською ордою. І завдяки їм повстає вже з початком жовтня 1939 р. ціла мережа українських шкіл там, де досі вибивано не тільки вікна, але й зуби, коли хтось поважився заговорити „тутешньою” мовою до своєї жінки на ярмарку у Тишівцях чи іншому Томашеві. Про столицю Замість ї не згадувати.

Дозвіл на заснування українських шкіл дає німецька військова влада на підставі прохань, складаних масово селянами, що дуже часто не вміли підпи-

сатися по-українськи. Всі ці дозволи та прохання збережені і складені в альбомі шкільного інспекторату являють собою вже нині чималу історичну вартість.

Доводилося в початках зводити затижні бої з поляками війтами, солти-сами, а головню польськими вчителями та поліцаями, що, вернувши швидко з „походу на Берлін” (почерез Рівне—Луцьк, часами — Львів — Снятин чи Ворохту), скоро пригадали собі недавні практики й рішили за всяку ціну не допустити до знищення їхнього 20-літнього „дорібку”. Але хоч українська школа була без книжок, без лавок, у винаймленій хаті, учителі без платні — цих „без” можна б множити у безконечність — вона не подавалась.

В маю 1940/41 р. іменовано для Замостеччини (повіт Замость, Томашів і Чесанівщина) першого шкільного інспектора в особі мгра П. Кривоносюка, що з питомок собі енергією взявся до праці. Вчителі дістають платню, а волості наказ подбати про матеріяльне забезпечення українських шкіл нарівні з польськими. В Замості появилася українська книгарня. Відбуваються перші вчительські конференції, що з уваги на некваліфікованих учителів (50% учительського складу) були просто неоціненої вартості.. Прибуває трохи кваліфікованих сил — вчителі із заходу і з новим шкільним роком 1940/41 зачинається нормальна шкільна праця всюди там, де було щонайменше 40 українських дітей шкільного віку. І 1. вересня 1940 навчає в повіті Замость, Томашів і Чесанів 102 учителі рідною мовою 6500 українських дітей в 74 школах.

Німецька влада в особі обласного радника шкільного відділу в Любліні, головню через його заступника для справ українського шкільництва д-ра Брандла, а згодом також через обох шкільних радників А. Роде і Гауера, іде нам на руку. У висліді наших зусиль та піддержки німецьких чинників Замостеччина — що виказує 70.000 (20%) українського населення — має далеко більше українських народних шкіл як за Польщі мало їх станиславівське воевідство з-понад одноміліоновим українським населенням. В останньому часі організується цілу низку шкіл для сільськогосподарського вишколу молоді від 14—18 літ, де навч. триває 6 годин в тижні. Одначе недостача викладачів сільськогосподарських предметів не дозволяє зорганізувати наразі таку школу всюди там, де є народна школа.

Українське вчителство Замостеччини здало вповні іспит перед історією. Зустрічається, правда, і тут одиниці, що грозять переходом до іншої праці, коли їх не перенесуть із села, де „на весну буває болото”, до міста, де є хідники з камінних плит (30-тилітні молодець, самітний, з платню 270 зол., що за Польщі був би й денебудь сидів); трапляються й такі, що штучно хочуть добитися перенесення до міста, або до Галичини, де либонь має бути вчительський рай; бувають і такі сердеги, які ніяк не годні зрозуміти, що деморалізований москалями та поляками сотнями літ холмщак не може підтягнутись за кілька тижнів до рівня українського селянина Галичини. Але загал працює гідно на цьому найбільше загроженому відтинку і вдовольється вповні вислідами своєї мозоліної праці, радіючи, що дано йому здійснювати мрію про відродження оцієї найбільше загроженої частини нашої Батьківщини.

Адам Рутан

ЗВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ У ЯРОСЛАВІ

Ярослав, старинне українське місто, що за кількадесять років, а головню за Польщі так дуже спольщилось, не мав до 1939 р. ніяких українських шкіл. Тому з великою радістю й захопленням узялись ярославські громадяни за віднову та організацію українського шкільництва, відколи німецька влада (восени 1939 року) дозволила засновувати українські школи.

В першу чергу встановлено українську народну школу в місті (15. грудня 1939 р.), до якої вписалось відразу 182 учні й учениці, а до кінця шкільного року число їх зросло до 213. Одночасно відкрито другу українську школу на Долішньому Передмісті і в тій школі вчилось теж відразу 150 дітей. Багато громадян, головню купці, підтримали школу матеріяльно, жертвуючи гроші на закуп навчальних засобів і на допомогу вбогій молоді. Навчання йшло

добре, дарма, що спочатку більшість дітей не знала добре рідної мови. Вчительство працювало енергійно, а шкільна дівчата швидко полюбила свою школу й радо в ній училась. Директором народної школи в місті став д-р Маркіян Терлецький, а на Долішньому Передмісті Дмитро Головатий. Вчителів було спершу 4, потім 6, а на передмісті 2.

В другому шкільному році 1940/41 вчилось у школі 218 дітей у 7 класах. За ці два перші роки навчання видав управитель школи в місті д-р М. Терлецький „Звідомлення”¹, в якому коротко й зв'язно подав історію заснування школи, статистику дівчата, літопис, а крім того два дуже цікаві розділи „Навчання і виховання” (стор. 5—9) і „Співпраця дому й школи” (9—11). Наприкінці поміщено список учнів та учениць.

Це було перше „Звідомлення” української школи в Генеральній Губернії, видане друком у червні 1941 р. Трохи згодом (у серпні 1941) появилось теж „Звідомлення” Української Державної Торговельної Школи, що її засновано у вересні 1940 р. за перший рік праці (1940/41)².

Заснуванням цієї школи в Ярославі започатковано розбудову українського званево-фахового шкільництва, що дуже гарно розвивається й досі. Українська Торговельна Школа притягає щораз більшу кількість молоді не тільки з Ярослава й околиці та цілого Посання, але і з далеких околиць корінної Польщі, теперішніх західних областей Генеральної Губернії. Урухомив українське званево шкільництво в Ярославі директор Леонід Бачинський, що ще в листопаді 1939 р. зорганізував український однорічний приватний торговельний курс для абсолювентів гімназії.

В шкільному році 1939/40 покладено теж основи української середньої школи в Ярославі. Це був приватний гімназійний курс, що його зорганізував і гарно провадив проф. мгр. Петро Ісаїв як управитель. Училися тут 30—40 учнів та учениць навчального матеріалу 3—8 класи гімназії з окремим підкресленням українознавства з уваги на те, що молодь походила з довоєнних польських шкіл, де української мови і літератури зовсім не вчили.

Перше „Звідомлення Торговельної Школи” докладне й цікаве. Подає воно історію заснування Торговельної Школи й споріднених шкіл та всяких фахових курсів, розпорядження шкільної влади, опис допоміжних навчальних засобів і два розділи, що плястично ілюструють працю школи в воєнних часах, а саме: виховна праця (15—18 стор.) й допомога молоді. Як завжди, список учнів та учениць закінчує звіт Торговельної Школи. Потім поміщено короткий огляд праці Української Купецької й Ремісничої Професійної Школи, а наприкінці статистику всіх 3 шкіл.

Від першого „Звідомлення” Української Торговельної Школи з 1941 р. дуже помітно різниться друге, за шкільний рік 1941/42, видане в меншому форматі, на бібульному сірому папері, що характеризує теперішній воєнний час з недостаткою паперу й невисокою друкарською технікою провінційної друкарні. Свідомо цього й управа школи, що виправдується з цього приводу й заявляє, що тому саме не вміщено в „Звідомлення” фахової розвідки „Торгівля в Ярославі за княжих часів і тепер”³. Може тому теж і багато друкарських та мовних, а трохи й інших помилок у „Звідомлення”, що вийшло одночасно з роздачею шкільних свідомств — 31. липня ц. р.

А все ж таки „Звідомлення” дуже цікаве, хоч назовні виглядає воно несприятливо. Виявляє теж воно великий розрив Торговельної Школи, бо замість 59 учнів (-ениць) в 2 відділах I. кл. у 1940/41 р. маємо вже 193 у 6 відділах: I. кл. а, б, в; II. кл. а, б і спеціальна класа (1 відділ), а разом зі званево-обов'язковою купецькою ремісничою 263 учні та учениці. Дуже побільшала теж кількість учителів, з 6 на 15, а у зв'язку з цим школа розгорнулася широко. Видно це по окремих розділах „Звідомлення”, як ось: 1) розпорядження

¹ Звідомлення Української Народної Школи в Ярославі, Ярослав 1941, стор. 16.

² Звідомлення Державної Торговельної Школи й Прилюдної Купецької та Ремісничої Професійної Школи в Ярославі за шкільний рік 1940/41. Ярослав 1941, стор. 36.

³ Звідомлення Державної Торговельної Школи й Прилюдної Купецької та Ремісничої Школи з українською мовою навчання в Ярославі за шкільний рік 1941/42, Ярослав 1942, стор. 36.

шкільної влади (стор. 7—11), 2) організація школи з пляном навчання (11—12 стор.), 3) хроніка школи, 4) виховна праця, кооперація (16—18 стор.). Оригінальні розділи, що їх нема в звичайних звітах, це: позашкільна діяльність професорів (15—16 стор.) і фахова практика учнів школи (19—20 стор.), з якої довідуємося про велике, як на наші відносини, число українських купецьких фірм і крамниць та кооператив у Ярославі і в інших близьких та дальших містах. Знайдеться дещо цікаве і в „Літописі школи” (стор. 22—25).

Закінчує „Звідомлення” статистична табличка шкільної молоді всіх 3 шкіл, в яких на першому місці видніє Торговельна Школа. З неї виймаємо кілька цифр: шкільна молодь походить з міста Ярослава та околиць — 118, з інших округ Краківської області — 33, а решта з Люблинського (22) і з Галичини — 14. Вік учнів (-ениць) вагається між 14—20, а саме найбільше учнів має 16 років (50), 17 років — 38, 15 років — 36, а 18 років — 29 учнів.

Батьки шкільної молоді здебільша селяни — 124, урядовці — 24, ремісники — 15, торговельники й робітники — 18. Успіхи учнів (-ениць) у науці зовсім добрі, бо дуже добрий успіх мало 11, добрий 77, а недостаточний 34 (це дає 18%).

Державна гімназія з українською мовою навчання, що повстала у вересні 1940 р. видала перший свій „Звіт” аж у минулому році в липні 1942, що є одночасно першим українським гімназійним друкованим звідомленням за німецької влади.

Обіймає він два роки навчання й подає коротко та проглядно огляд праці цієї важкої шкільної стійки на наших західних окраїнах. На початку коротка довідка про заснування гімназії, далі список матуристів першого Українського Матурального Курсу в Кракові з 1940 р. і Матурального Курсу в Ярославі з осені 1940 р., а від 8 сторінок звіт про останній шкільний рік.

Гімназія мала 420 учнів, з того 263 хлопців і 157 дівчат, що вчилися у 8 класах (10 відділах). Професорів було 16, директором був спершу Є. Флорестина, а від жовтня 1941 р. д-р Маркіян Терлецький, довголітній педагог і шкільний діяч та організатор „Рідної Школи”. Склад учительського збору помітно змінювався, восени 1941 р., бо деякі вчителі пішли за перекладачів до німецької армії, чи вернулися до Галичини. Як кожна нова школа в воєнному часі, мусіла і ярославська українська гімназія боротись з усімакими труднощами, що їх причиною — матеріальна скрута.

Нема підручників, нестача багатьох навчальних допоміжних засобів, а головню добрих і належно устаткованих бурсових приміщень. А все таки навчання йшло і праця скрізь кипіла, бо школа була і є під кермою досвідченого педагога та адміністратора й щирою опікуна та прихильника української молоді, що ним є директор д-р М. Терлецький.

Цікаві розділи в „Звіті” — це навчання й виховання (стор. 19—21), інтернати (13—14 стор.), літопис заведення за 2 роки (14—18 стор.).

Зі статистики зверну увагу на деякі рубрики, як напр., звідкіля приходять учні до школи: з міста Ярослава 68 учнів, з Ярославського повіту 92, з Краківської області 194, з Люблинської 24, з Галичини 32.

Дітей селян найбільше — 136 (32,5%), урядовців і вчителів 130 (31%), священників 40 (9,5%), купців (6%).

Успіхи учнів у навчанні дуже гарні, бо дуже добрий вислід мало 57, добрий 176, а недостаточний тільки 20 учнів.

Наукові розвідки, поміщені в „Звітах” з-перед 1914 р., заступають тут 2 статейки в кінцевому розділі „З життя школи” на тему: „Найкраща з перечитаних книжок” і „Як ушанувала молодь роковини Т. Шевченка”, що їх написали два професори української мови.

Шкода що інші українські школи не спромоглися видати бодай малі й короткі „Звідомлення”, що так дуже потрібні і для спопуляризованя школи і для інформації батьків та громадянства, а врешті для майбутніх істориків нашого шкільництва в теперішніх важливих і цікавих часах. При добрій волі й дрібці праці могла кожна школа в м.сці видати бодай коротке друковане звідомлення.

Д-р Є. Грицак

⁴ Звіт Державної Гімназії з українською мовою навчання в Ярославі за шкільні роки 1940/41 і 1941/42, Ярослав 1942, стор 32.

З ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Євген Юлії Пеленський: Шевченко-класик 1855—1861. Львів-Краків 1942. Українське Видавництво, стор. 135, 8^о.

Кожну нову працю про Шевченкову творчість радо вітатиме наше вчительство, а зокрема україністи, що дошкульно відчувають недостачу розвідок і праць про Шевченкові твори. Тому теж з великим зацікавленням читатимуть і розвідку д-ра Є. Ю. Пеленського.

Клясицизму Шевченка досі ніхто ще не досліджував, а другу добу його творчості називали загально реалістичною. Автор цієї нової праці звернув увагу на Шевченкові твори від 1855 р., писані на засланні і після нього аж до смерті поета, а саме твори клясичні. Їх характеризує глибокий спокій і почуття міри, філософичне розуміння життя і примирення з ним. Тоді мудрість перемагає почування, а світогляд поета стає оптимістичний. Шевченкова освіта була клясична, він увесь час цікавився творами клясичних літератур, читав у перекладах клясичних авторів, головню Гомера й Овідія, а далі Софокля, Геродота й інших. У малярстві панував тоді теж клясицизм. Отже Шевченко мав і матеріал до клясичних тем і любив їх та користувався ними в своїх ранніх творах, одначе цілком прихилився до клясицизму в 1850 р. Тоді слабе поетовий ентузіязм, настає поглиблення релігійних почувань і зацікавлення проблемами християнської філософії (стор. 36). Виразно видно це в Шевченковому листуванні, а далі в повістях, головню від 1855 р., де поет змальовує ідилії і вміщує в них багато клясичного матеріалу¹.

При цій нагоді дослідник розглядає літературну вартість повістей Шевченка і підкреслює їх значення. Клясицизм Шевченка проявляється дуже виразно й наглядно в його журналі (щоденних записках), який писав поет від 12. 6. 1857 до 13. 7. 1858. У цій добі своєї творчості переробляє Шевченко і давні твори згідно до своїм клясицизмом, напр., поему „Москалева криниця”. Після цього задумував поет писати одну епопею російською мовою, але не виконав свого пляну. Цей задум в'яжеться з захопленням Шевченка Гомером (стор. 82). Є. Ю. Пеленський обмірковує докладно цю цікаву проблему Гомера в поетовій творчості (стор. 81—85).

Безпосередню клясичну тему, зв'язану з християнською ідеєю, опрацював Ш. в поемі „Неофіти”, яку автор студії дуже обширно розглядає. Ця частина розвідки² творить неначе окрему цілість і справді може найцікавіша з усієї книжки, бо автор дає тут синтезу дотеперішніх дослідів і своїх власних оригінальних спостережень та пошукувань. Далі обмірковує Є. Ю. П. Музу в поезії Шевченка і при цій нагоді аналізує повільний розвиток його нового, справді високого клясичного стилю (стор. 99—109). Дуже виразно бачимо Шевченка-клясика у творах на біблійні теми (XII. розділ, стор. 109—111), бо тут і тематика старовинна, і патос, і високий стиль, і мова архаїзована, а далі у клясичних поезіях 1860 р.³, що в них користується поет розумовим або філософичним стилем. Потому розглядає дослідник докладно ролю і місце Овідія в поезії Шевченка (XIV. розділ 117—120) та аналізує останню його поезію „Чи не покинуть нам”, у якій видно героїчну концепцію життя (стор. 120—121).

В останньому розділі подає Є. Ю. П. висновки своєї праці: клясицизм Шевченка виявляється у зміні романтичної любови й ненависти на ідею всепрощення, далі змінє поет тематику, перестаючи писати про селян-кріпаків і захоплюючи нові й ширші теми, що виходять поза Україну і Слов'янщину, а врешті вживає нових поетичних засобів, як архаїзованої мови, високого стилю і клясичної ритміки.

Праця Є. Ю. Пеленського цінна й цікава. Автор глибоко аналізує твори Шевченка, опановує велику літературу своєї теми, справляє багато помилок і недоглядів учених та бисто аргументує і ставить сміливі й переконливі здогади там, де немає безпосередніх джерел і доказів. А при цьому увесь час ставиться з великим пістизмом до поета, підносить його вченість, бистрість

¹ Порівн. повісті: „Капітанша”, „Близнята”, „Мистець”, „Прогулька”.

² Х. Розділ, стор. 85—99.

³ „Козись то ще”, „І. Архимед і Галилей”, „Бували війни” і „Кума моя і я”.

і геніяльну проникливість та поетичний хист. З його розвідки виступає перед нами Ш. як поет, філософ і людина ще більший і вищий ніж досі.

В останньому часі зайнявся докладною оцінкою праці Є. Ю. П-ого доц. І. Панькевич⁴, що, перевіривши джерела й цитати автора, вніс деякі поправки й доповнення, а саме: 1. дефініція класицизму, подана дослідником, не відповідає вповні поняттю класицизму чужинних учених; 2. біблійні теми у Шевченковій творчості, його деяке примирення зо злом, архаїчна мова, високий стиль і т. ін. не дозволяють нам уповні назвати цю творчість класичною в античному розумінні цього слова, тим більше, що одночасно скрізь зустрічаємо і зовсім протилежні мотиви й погляди. Тому на думку критика краще було б назвати працю „Сліди класицизму у Шевченка”, та без уваги на це, на його думку, праця Є. Ю. Пеленського має свою вартість, бо він увів до дослідів Шевченкової творчості нові моменти й доказав, що у його творчості є теж багато і класичних мотивів.

Зокрема велику вартість має праця Є. Ю. П-ого посередньо для школи, а безпосередньо для вчителів-україністів, бо допоможе краще й глибше розуміти Шевченкові твори. Бо вже давно минув той час, коли поезією Шевченка можна було поверховно захоплюватися, прославляючи його патріотизм, любов до України й величні заклики до українців. Тепер уже треба в школі поглиблювати розуміння Шевченкових творів, досліджувати його філософію, себто світогляд на етичні погляди, далі джерела, мотиви та ідеї, а нарешті естетичний бік його творчості. До цього треба нам багато науково-дослідницького матеріалу й синтетичних праць. До недавна навіть сумнівний учитель-україніст не багато міг зробити, бо не було потрібних допоміжних засобів, розвідок і коментарів. А все таки після світової війни дещо змінилось на краще. Вийшов „Кобзар” у Катеринославському В-ві Є. Вирового (Ляйпціг) з поясненнями проф. В. Сімовича, що дає для української школи дуже багато, бо з нього можна навчитись правильно читати поезії Шевченка (подано наголос у деяких словах, що їх у Галичині інакше наголошують), і поміщено в ньому добрі лексикальні й річеві пояснення. Дав дещо корисне і „Кобзар” (у 2 частинах) з поясненнями дир. М. Сабата, вкінці появилася дуже корисна книжка проф. С. Смаль-Стоцького „Інтерпретації Шевченкових творів” (у виданні Укр. Наукового Інституту у Варшаві). Ще перед тим вийшли дві менші книжечки галицьких педагогів-україністів, а саме: дир. Ом. Цісика „Т. Шевченко: Політичні поеми” і проф. Д. Николишина „Історичні поеми Шевченка” (Коломия 1921). Дуже корисні теж і потрібні розвідки й статті до поодиноких творів Т. Шевченка, які помістили окремі фахівці-дослідники в „Повному виданні творів Тараса Шевченка” Укр. Наукового Інституту (Варшава-Львів 1936—1939).

До цих книжок треба зарахувати і працю Є. Ю. Пеленського, що дає багато нового, цікавого, потрібного і для українців і для школи. А звідсіль виринає проєкт і побажання: якнайшвидше видати „Кобзар” для школи (головно гімназій) з гарними вступними статтями, легкими розвідками, добрими поясненнями й наголосами. Таке видання конче для школи, і ще до теперішньої війни Видавнича Комісія „Учительської Громади” у Львові, починаючи з 1937 р., думала про нього.

Книжку Є. Ю. Пеленського видано по-мистецьки, з окремими ілюстраціями, на спеціальному папері. Мова розвідки добра і чиста. Друкарських помилок закралось досить багато.

Є. Грицак

Д-р Я р о с л а в Р у д н и ц ь к и й: **Як говорити по літературному?** Прага 1941. Українське Видавництво „П р о б о е м”. Самоосвітня Бібліотека ч. 5. — стр. 104.

Після світової війни звернули в нас велику увагу на популярні підручники й довідники (інформаційні книжечки) української літературної мови і граматики. Було це потрібне, щоб позбутись говіркових форм і слів та пізнати вже раз і вивчити літературну мову.

⁴ „Українське культурне життя в Празі” — М-ч. у ч. 9. „Українського Вісника” в Берліні з 2. травня 1943.

До популярних довідкових книжок належить видана недавно „Як говорити по літературному?“, що дуже потрібна і для нашого інтелігентного загалу, і для школи. Це не граматика ані шкільний підручник. тільки цікаво написана допоміжна книжечка на тему української літературної мови, а саме: що треба обминати і яких помилок позбутись, щоб правильно говорити й писати по-літературному.

Автор сам виразно заявляє, що не хоче входити у важкі наукові подробиці, а тільки популярно пояснити й повчати. Тому вибирає з 3 ділянок різні помилки й варваризми і поборює їх, вказуючи, яких форм і слів треба вживати: а) звучна, б) словотвір і словозміна української мови, в) складня. Щоб обезбрити пертго, чи несвідомого ворога української літературної мови, автор користується оригінальним підходом. Дає цікаві приклади, схоплені з життя й преси та книжок, забарвлює свій виклад гумором та іронією (часто їдкою), оживляє все на зразок фейлетону і вдаряє на громадянську й національну сторінку наших громадян. Тому унікає сухого професорського навчання, а наводячи гарні зразки з літературних творів, часописів і буденної розмови, легко перекоонує і завойовує читача. Може тільки в двох місцях проф. Я. Р. довше, ніж треба для сірого читача, обмірковує вживання прийменника „по“ (стр. 60—64) і слів „літнице, літнисько“ (стр. 78—80). У 5. розділі книжечки автор пише про слівню української мови, заторкуючи актуальну тепер справу термінології таких ділянок, як військово-воєнна, спортова, технічна, хемічна й географічне назовництво. І тут знайде читач багато цікавого, хоч дещо належить до речей, що ними тільки фахівці займаються.

Вчитель-україніст матиме доброго довідника при навчанні української мови. Видано книжечку, як на воєнні часи, зовсім гарно: на доброму папері, дуже виразними буквами: відмітним шрифтом — приклади й закінчення та наголоси.

Е. Г.

ЖУРНАЛИ ДО НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Не можна дивуватись, що в Німеччині за націонал-соціалістичного уряду від 1933 р. дуже пильно дбають про плекання і досліди німецької мови та письменства, бо ці предмети належать до важливої ділянки національного виховання і вироблення націонал-соціалістичного світогляду в німецькій шкільній молоді. Тому щороку появляється там багато нових підручників і книжок про мову й письменство, і то наукових, шкільних та популярних, і навіть тепер, у часі війни, ця праця не вгаває.

1. *Muttersprache* — Zeitschrift für deutsches Sprachleben. Verlag: Alwin Ruprecht — Berlin W 30 — Nollendorfstr. 13/14 — 1942 — 57. Jahrgang.

2. *Zeitschrift für Deutsche Bildung* — журнал для вивчення німецької мови та письменства. — Видає д-р Карль Гунгер, державний фаховий референт, на спілку з Державною Управою Національно-соціалістичного Вчительського Союзу. Наклад Морица Дістервега, Франкфурт ам Майн. — 17. річник 1941.

Цій меті служать і обидва зазначені журнали, з тим, що перший це популярний журнал для інтелігенції та молоді, а другий — науковий. частинно шкільнонавчальний, для учителів німецької мови.

1. Журнал „*Muttersprache*“ дбає про чистоту німецької літературної мови, остерігає перед усякими мовними помилками¹, прогріхами та варваризмами, а крім цього ставить собі завдання викидати чужомовні слова і творити на їх місце нові, чисто німецькі вислови (напр., як заступати слова Subjekt, subjektiv), читаємо там і статті або короткі замітки про синоніми, слова подібні значенням або виглядом. Всі статті здебільша популярні, писані легко і приступно, а чисто наукових мало, дарма, що співредакторами є два університетські професори — д-р Е. Гайслер з Ерланген і д-р А. Геце з Гіссен. Присвячено теж у журнали чималу увагу історії німецької мови, і з цього боку

¹ Напр., треба вживати слова Miethaus (чиншовий дім), а не Zinshaus. — Зош. 10, стор. 142—143.

цікава стаття д-ра В. Бехера про вплив відкриття Америки на німецьку мову, в якій говориться про мало відомі факти, напр., переклад Робінзонади в 1720 р. в Гамбургу, що став основою складення словника німецької моряцької мови, а далі про розвиток господарських зносин із Новим Світом, що викликав у німецькій мові скорочення, дефективні слова та буквові і практичні новотвори (Heft 10, Oktober 1942, стор. 139—140). Знаходимо ще в журналі „Mutter-sprache“ спеціальні статті про купецьку мову з цікавою заввагою, що не слід давати зайвих додатків слова „німецький“ до всяких підмінок (Erstzute, а радніше тепер Austauschstoffe, як німецький перець, нім. кав'яр (див. стор. 162). Згадується теж і поетів та поетичну мову, як про це свідчать статті „В. Шефер про поетичну мову“ і „Зігфрід фон дер Шренк як мистець слова“ (зош. 11, 153—156).

Взагалі на першому плані скрізь проглядає націонал-ідейна мета: дбати про чистоту, красу й багатство німецької мови, про добрий стиль та ортоепію і боротись з людьми, що ставляться до своєї рідної мови неохайно й недбайливо. Через те в кожному числі подається короткий огляд нових книжок про мову, а також звідомлення Німецького Уряду Піклування мовою (Deutsches Sprachpflegeamt) і поміщується заклики до читачів, щоб ставали членами Німецького Мовного Товариства (Deutscher Sprachverein), якого мета дуже гарна і благородна: прокинути й поглибити в німців усього світу любов до рідної мови, щоб вона зберегла свою силу й чистоту. Тому це товариство дає всім охочим безплатні поради й довідки в мовних справах. Редакція журналу звертає увагу теж на німецьке жіноцтво, щоб воно дбало про красу мови, а зокрема дбає про німецьку молодь і заохочує її учитися літературної мови, пізнавати її красу і вивчати та поглиблювати всі її скарги й відтінки (зош. 10, стор. 146, 147—148).

Взагалі журнал дуже цікавий не тільки для німців, але і для чужинців, що хочуть пізнати й вивчити німецьку літературну мову.

2. *Zeitschrift für Deutsche Bildung* — це дуже поважний, наскрізь науковий журнал германістики, себто німецької мови й літератури, що одночасно заторкує і навчання мови й письменства. Дуже часто автори статтів обмірковують у ньому всякі методи, нові способи й дидактичні спроби, сполучуючи навчання з націонал-соціалістичним вихованням, на яке звертається тепер у німецьких школах особливу увагу. Статті журналу здебільшого довгі й глибокі, сперті на дослідях і наукових працях німецьких учених та знавців методики. Тому до цих виховних напрямних достосований і добір літературного матеріалу. як напр., „Німецький геройський епос як свідоцтво північно-расового традиційного світу“ пера д-ра Е. Мудрака з Відня², про твори „Brünhild“ і „Chriemhild“ поета П. Ернста³, про новелі Вільгельма Шефера (написав проф. Й. Шпренгель)⁴, „Германська віра в долю в „Пісні про Нібелюнгів“ пера дра Г. Друбе з Потсдаму⁵), а далі літературно-критичні статті про „Егмонта“ Гете, про оповідання „Judenbuche“ Анетти фон Дрост, давнішої німецької поетки (1797—1848), про твори сучасного видатного письменника Е. Г. Кольбенагера, що писав вірші, п'єси й повісті, з яких найславніша „Parazelsus“, врешті про досліді німецького романтизму. Присвячено теж у журналі велику увагу Ернстові Моріцові Арндтові, відомому німецькому поетові з наполеонських часів, що в 1806 р. мусів утікати перед Наполеоном до Швеції та видавав летючки й вірші в національно-визвольному дусі, заторкуючи й селянство як опору народу в скрутних часах Німеччини. Аж два автори присвятили Арндтові свої статті, досліджуючи роль Рейну в його творах⁶ (проф. д-р К. Ю. Обенауер) і про народ, мову й виховання в його творчості⁷ (проф. д-р О. Ф. Вольнов з Гіссен). Національно-виховній меті німецьких гімназій служать теж і твори класичного грецького письменства, які читають учні; тому аж дві статті присвячено літературно-критичному

² Heft 1—2, стор. 25—33.

³ Heft 1—2 з 1941, стор. 33—40. Ернст був рішучим противником матеріалізму й демократії, писав поеми в національно-геройському дусі, жив у 1866—1933 рр.

⁴ Ibid., стор. 53—55.

⁵ Heft 5—6, стор. 161—174.

⁶ Heft 1—2, стор. 2—12.

⁷ Ibid., стор. 12—24.

розборові й виховно-дидактичним міркуванням про трагедію Айхсіля „Перси”⁸. Цікава стаття д-ра П. Баєра з Франкфурту н. М. про „С т а р у й н о в у в о я ц ь к у п і с н ю”, в якій він аналізує зміст, тон і настрої та виховне значення німецьких вояцьких пісень і доходить до висновку, що нові німецькі пісні стоять куди вище і під виховним і літературно-мистецьким поглядом. Вони бадьорі, гармонійні, а навіть веселі.

В журналі „Zeitschrift für deutsche Bildung” говориться теж багато про роль й значення німецької мови в навчанні німецьких сучасних гімназій. Ця роль дуже велика, і то не тільки під науково-навчальним поглядом, але куди більша з національно-виховного боку. Тому теж у Німеччині вчать тепер мови (граматики) в усіх класах, отже і в найвищих. З погляду на це цікаві дві статті, а саме „М о в а я к в и с л і в с в і т о г л я д у п е р а Б. Шварца з Берліна” і „В и с о к и й о б р а з н і м е ц ь к о ї л ю д и н и в і ї м о в і”, яку написав доцент д-р Г. Штальман з Бюрдбургу¹⁰. В першій статті автор заявляє, що важко говорити про сьогоднішню німецьку мову як виразницю світогляду, бо тільки в дуже ранніх часах її існування відбиває вона тодішній світогляд, коли спроможність вислову людини ще дуже тісно зв’язана змістом із можливостями й формами вияву. Мова є тоді ще „серед народу” і зовсім в обсягу її значеневі вартості для суспільства. Як приклад цього подає автор пісню про Гільдебранда. Вона показує, що вживані автором вислови, усі фразеологічні форми вислову мови достосовані точно до тодішнього світу уявлень і світогляду людей. Також „Пісня про Нібелюнгів” виявляє германсько-німецький світогляд, живий іще далі аж до часів Гогенштауфів. Але ця форма мови як висловниця світогляду кінчається середньовіччям. Коли прокидається особистість (індивід), починається те, що ми називаємо стилем, а його народження зв’язують із відкриттям „я” поетом Петраркою. Світогляд, зв’язаний і схоплений у мові, визволяється і розпливається через усамостійнення власного „я” поетів і письменників. Відтоді розвивається мова, коли вона по довгому бідуванні й нидінні за середньовіччя знову приходить до себе в поодиноких творчих людях. Тоді відбиває вона суб’єктивний світогляд окремих авторів творів, а саме поетів. Наслідував т. зв. об’єктивізацію давніх часів Ганс Грімм своїм стилем заг.

У другій статті Г. Штальман виходить від ствердження урядових напрямних щодо мови у вищій школі, себто в гімназії: „Наука про мову має показати наочно нордійсько-германську підставу рідної мови і тим має виявити також на мові расову й національну особливості”¹¹. Навчання мови підтається під так зване „виховання до мовного думання”, а його метою визнається: пізнати тісні зв’язки між народом і мовою. Від цього повстає вислів „народна наука про мову” (Volkhafte Sprachkunde), що, користуючись зв’язками мови й нації при оцінюванні поетів і мислителів, має бути вступом або введенням до національної філософії мови. Як зразок цього автор дає неначе конспект лекції на тему, як народний дух уже в мові формує національний високий образ німецької людини. Отже професор характеризує цю німецьку людину за її прикметами: вона зберігає честь і вірність, виконує свій обов’язок, любить волю і свою батьківщину, є відважна й готова до жертви, а як усе те разом зберемо, скажемо коротко: ця людина німецька. Автор аналізує моральний зміст понять „німецький” і „німець”, вишукує, на спілку з учнями, чи радніше учні шукають за проводом свого вчителя дефініції із словників народної мови та збірників німецьких пословиць (Грімм, Арндт, Лянґбен та ін.), а далі цитати з творів окремих письменників, поетів і політиків (Фіхте, Фрідерік Вільгельм, Бісмарк та ін.) і приходить до висновку, що скрізь знаходимо підтвердження вищезгаданої думки. Зокрема підкреслює він такі вислови, як „Deutscher Mann = Ehrenmann, Deutscher Sinn ist Ehrenpreis”¹², а далі довго спинається, обмірковуючи історичність і судбовість назви німецького народу, заявляючи, що назва „deutsch” ніколи не належала до одного племені, але від самого початку визначала більшу цілість, а потому аналізує типові, притаманні німцям прикмети, як вірність, почуття честі, любов волі

⁸ Обидві статті написав др О. Вернер з Берліна.

⁹ Heft 5—6, стор. 146—148.

¹⁰ Ibid., стор. 148—156.

¹¹ Heft 5—6, стор. 149.

¹² Ibid., стор. 151.

(Freiheitsliebe), геройськість, обов'язковість, все це доказуючи й підтверджуючи багатьма цитатами й приказками. Взагалі ціла стаття — це зразок лекції патріотизму на мовному й історичному матеріалі. Лекція безумовно оригінальна й повчальна.

До мовного відділу належить теж велика стаття Ф. Ноймана п. з. *Про походження німецької мови*" (*Vom Ursprung des deutschen Sprechens*)¹³, в якій наведені погляди Гердера й Якова Грімма на це питання, а далі слідує оцінка та критика їх думок і дослідів. Узагалі на мовні справи звертає журнал дуже велику увагу й поміщує окремі статті з оглядом нових книжок про мову й на мовні теми, а зокрема спис та оцінку довідкових і допоміжних книжок, як словники, мовні порадики, фразеологічні збірники. Звертає теж увагу на занедбані в нас уже від довшого часу диктати, яких доцільність і корисність підкреслює нова німецька школа, і тому журнал прихильно оцінює та заохочує користуватись збіркою диктатів, яку склали два автори, Віллі Гопф і Ганс Корстен п. н. „200 Nachschriften und Stilproben am deutschen Schrifttum". У всіх цих мовних статтях вживають автори терміну не *Sprachkunde* (наука про мову), як було це донедавна, а „*Spracherziehung*", себто мовне виховання. Свідчить про це стаття К. Гунгера п. з. „Нові книжки до мовного виховання"¹⁴. З практичних ділянок шкільного навчання мови, а зокрема писання, зазначають німецькі педагоги науку про розділові знаки, і на цю тему містить журнал окрему статтю¹⁵, а педагоги та знавці методики видають практичні допоміжні книжечки¹⁶.

Кожний зошит закінчує огляд рецензій „Нові книжки", „Нові видання" (*Neuerscheinungen*) і „Хроніка" (*Nachrichten*). З бібліографічних вісток видно, що в Німеччині також у часі війни виходить дуже багато книжок, і то не тільки шкільних та інформаційних, обрахованих на масовий збут, але й спеціально наукових, як напр., топографічні назви різних областей.

Є. Грицак

Торговельні школи

Walter Pipke: *Die Pflichtenberufsschule*, 80 стор., PM 1.60.

Die Deutschen Berufs- und Fachschulen im Dienste der Wirtschaft und der Wehrkraft. 260 стор., PM 4.00.

Grundfragen des deutschen Berufs- und Fachschulwesens. 405 стор., PM 4.50. Verlag Julius Beltz, Langensalza, Berlin, Leipzig.

Перед нами три книжки, що всебічно інформують нас про напрямні організації німецького званового й фахового шкільництва. За винятком першої книжки, яку написав голова фахового об'єднання учителів званих і фахових шкіл у союзі націонал-соціалістичного вчителства Німеччини Вальтер Піпке, дві чергові книжки — це збірник праць, що містять у собі реферати, виголошені на першому з'їзді фахового об'єднання учителів професійних шкіл в Алексісбад 1935 року та в Байройт і Берліні в 1937 році. Найвишніші фахівці німецького професійного шкільництва забирають голос і насвітлюють всебічно проблеми, перед якими тепер стоїть і українське професійне шкільництво. Поруч обговореного в 3/4 числі „Української Школи" й виданого в тому самому видавництві (Юліус Гельс в Лянгензальца) інформатора про професійне шкільництво Німеччини (*Wegweiser durch das gewerbliche Berufs- und Fachschulwesen des Deutschen Reiches*) — є це чергові три книжки, що повинні належати до підручної бібліотеки кожного практичного працівника на полі розбудови українського професійного шкільництва. Зазнайомлення з ідеями, що нуртують тепер у німецькому професійному шкільництві, допоможе нам вибрати для розвитку нашого професійного шкільництва пра-

¹³ Heft 5—6, стор. 129—145.

¹⁴ Ibid., стор. 201—202.

¹⁵ „До вправ у розділових знаках" — написав Г. Шенфельд, Heft 5—6, стор. 194—197.

¹⁶ Г. Мюллер „*Deutsches Merkheft*".

вильний шлях і остаточно устійнити навчально-виховний ідеал української професійної школи, без якого праця наших професійних шкіл зводитиметься внівець. Німецький народ виявив у розбудові свого професійного шкільництва таку здорову ініціативу, дав такі прекрасні зразки практичної роботи, оформив її з навчального й ідейного боку так переконливо, що ми в нашій праці можемо пригорщами цілими черпати з цього багатого досвіду. Хай же ці книжки допоможуть нам розглянутись у всьому цьому багатстві ідей і фактів на полі розбудови професійного шкільництва передового європейського народу.

Preitz, Berlin, Schwarz: Der Kaufmann und sein Betrieb. Hauptausgabe, Form B, 240 стор., PM 3.50; Kurzausgabe, Form A, 152 стор., PM 1.80.

Preitz: Briefe im Geschäftsverkehr. Kurzausgabe, 64 стор., PM 0.80. Verlag von Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen.

Як довго українська торговельна школа не має підручників до навчання різних торговельних предметів, приходиться вчителям в першу чергу користати з дорібок німецького торговельного шкільництва й вживати в щоденній навчально-виховній праці німецьких підручників. Годі, напр., учителям організації й техніки торгівлі, цього найважливішого предмету в торговельній школі, не користати з доброго підручника, щоб себе добре підготувати до лекції в школі. Але, якщо вже з таких підручників користається, то треба залишити всяких Томанків і інші польські чи радянські підручники, що вже грубо перестаріли й не відповідають сьогодиньшому станові науки організації й техніки торгівлі, а щодвише почати користуватися добірними німецькими підручками, що без уваги на війну появляються щораз новими накладками й приносять нам найновіші здобутки науки. Зазначені три книжечки належать саме до таких добірних німецьких підручників. Головне видання написане для учнів фахових торговельних шкіл і 2—4 річних торговельно-економічних шкіл, що в Німеччині заступають вищі класи гімназії; скорочене видання призначене для учнів званево-обов'язкових торговельних і званих дворічних торговельних шкіл. Окремю книжечкою, згідно з найновішими вимогами методики навчання цих предметів, появилася торговельна кореспонденція, що обговорює листування у зв'язку з торговельними трансакціями, які є предметом при науці організації й техніки торгівлі. Отже вона доповняє вищезазначені підручники організації й техніки торгівлі, однак з неї можуть всебічно користати вчителі німецької мови й листування в торговельних школах. Докладні показники змісту наприкінці підручників уможливають швидко підшукати кожному темі лекції серед матеріалу, що його подано за вимогами навчальної систематики. Книжка складається з 4 головних частин, з яких перша обговорює організацію торговельного й промислового підприємства, друга комунікаційні, банкові й асекураційні підприємства, третя розглядає підприємство з правового й остання — четверта — підприємство з економічного боку. Найновіші досягнення науки організації й техніки торгівлі використано в тих підручниках, через що поширення їх в наших школах піднесе навчання на значно вищий рівень.

Lerz und Bokisch: Betriebskunde des Handels, 7 Auflage, 132 стор., PM 1.90. Julius Klinkhardt, Verlagsbuchhandlung in Leipzig, Liebigstrasse 6.

Добрий німецький підручник організації й техніки торгівлі, що появляється саме 7 виданням. Підручник сам призначений для молоді званево-обов'язкових і необов'язкових торговельних шкіл. Прозорий уклад і численні рисунки та схеми на доброму папері роблять його придатним для наших шкіл. Його зміст складається з 13 частин: 1. Купецьке підприємство і його організація, 2. Закуп і продаж товарів, 3. Платіжний оборот в купецькому підприємстві, 4. Купець як керівник підприємства, 5. Купецькі помічники, 6. Соціальні забезпечення, 7. Торговельні посередники, 8. Форми торговельних підприємств, 9. Розв'язання купецького підприємства, 10. Фабричне підприємство, 11. Банки й банкові інтереси, 12. Біржа й біржеві інтереси, 13. Держава й народне господарство. Показник змісту закінчує цю гарну книжечку.

Ремісничі й технічні школи

Frankfurter Methodik des berufskundlichen Unterrichts in der gewerblichen Berufsschule. Heft 16. Verlag Julius Beltz, Langensalza — Berlin — Leipzig.

Wissing, Schäfer, Heekmann: Arbeitsblätter für den Unterricht in Fachkunde für Tischler.

а) Schülerausgaben:

Folge A: Messen, Anreißen — 3 таблиці: PM 0.15

Folge B: Werkzeugschneiden, Stemmen, Stechen, Stobeln, Fräsen, Sägen. Bohren — 15 таблиць: PM 0.60

Folge C: Feilen, Raspeln, Ziehen, Schleifen 4 таблиці: PM 0.15

Folge D: Nageln, Verschrauben, Leimen, Absperren, Furnieren — 7 таблиць: PM 0.30

Folge E: Beizen, Waschen, Mattieren, Polieren — 6 таблиць: PM 0.25

Folge G: Holzarten, Holzgewinnung, Holzhandelsfermen — 4 табл.: PM 0.15

Folge H: Holzfehler, Holzzerstörer, Holzkrankheiten. Holzpflege, Holzhaltungsbarmachung — 7 таблиць: PM 0.30

Folge I: Baubeschläge, Möbelbeschläge, Metalle, Kunststoffe, Dämm- und Sperrstoffe, Glas, Marmor, Linoleum, Kitte — 7 таблиць: PM 0.30

б) Lehrerausgabe:

Folgen A—I — PM 5.00

Новий 16-ий зошит знаної франкфуртської методики для ремісничих шкіл приносить конечні посібники для науки столярства. Береться до уваги цілість столярського ремесла, деревне сортувальництво (бракарство) й застосування столярства в будівельному й мебельному промислах та в деревній галanterії. Наші столярські школи повинні набути цей посібник в обох його виданнях для учня і вчителя.

Dr. Ing. L i n e k, **Handbuch für Dreher**, Verlag von Julius Beltz, Langensalza — Berlin — Leipzig — 241 стор., PM 3.50.

Зазначений підручник токарства — призначений не тільки для учнів промислових шкіл, але й для фахового робітника й майстра. Кожний фахівець, до інженера включно, знайде в цій книжці багато цінних практичних вказівок. Поверх 150 рисунків, різні таблиці й обчислення дають змогу всебічно використати підручник також у школі.

Dr. Max, **Gehlenstechnische Fachbücher für Schule und Betrieb** — Band I. **Taschenbuch für Elektriker**.

Автор: Ing. R. Arnold, вчитель електротехнічної школи в Берліні. 200 сторінок. Ціна PM 3.75. Цього ж самого автора

Band II: **Der Elektroinstallateur in der Prüfung**. — 293 задачі і багато рисунків — Ціна PM 1.35.

Перший том — це практичний підручник електротехніки для учнів ремісничих і званево-обов'язкових шкіл. Другий том — це репетиторіум для підготовки до челядничого й майстерського іспиту з ділянки електроінсталяції, що в формі питань і відповідей проходить звесь потрібний матеріал. Обидві ці книжечки повинні збагатити шкільні бібліотеки електротехнічних відділів у наших ремісничих школах.

Л. Ш.

Сільськогосподарські школи

H e r b s t — S t e i n m a n n : **Wie machen wir's in der ländlichen Berufsschule**. 315 стор. Ціна PM 5.00. Deutsche Landbuchhandlung — Berlin Sw 11.

Неоцінений методичний підручник для вчителів званево-обов'язкових сільськогосподарських шкіл. В ньому найдуть вони всебічну допомогу під поглядом добору відповідного навчального матеріалу та його методичного використання. Книжка бере до уваги потреби вишколу хлопців.

A. K n ö f f e l : **Der Hausarbeitslehrling im ländlichen Haushalt**. 260 стор. Ціна PM 2.40. Verlag Karl W. Neumann. Freiberg (Sa).

Це підручник домашнього господарства для дівчат, що вчаться у званево-обов'язкових сільськогосподарських школах.

Л. Ш.

Всі зазначені тут німецькі книжки можна замовляти через „Deutsche Buchhandlung“, Alfred Fritzsche, Krakau, Adolf Hitler Platz 23. Postscheckkonto Warschau 706.